

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TEORİSİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ YAPISAL DEĞİŞİMİ

ARINÇ ÇALIK

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. İLKAY DİLBER**

**MANİSA
2008**

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TEORİSİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ YAPISAL DEĞİŞİMİ

ARINÇ ÇALIK

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. İLKAY DİLBER**

MANİSA

2008

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de Gelir Dağılımının Yapısal Değişimi

Arınç Çalık

Celal Bayar Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Teorisi Anabilim Dalı

Gelir dağılımı ve gelir dağılımının eşitsizliği sorunu uzun süredir iktisat literatüründe yer alan ve çözülmesi konusunda çeşitli teorilerin ortaya atıldığı bir kavramdır. Ekonomik birimlerin milli gelirden aldıkları pay çoğu zaman birbirine eşit değildir. Bu bakımdan dünyada gerek ülkeler içinde gerekse ülkeler arasında bireyler ya da sektörler arasındaki gelirin bölüşümü konusunda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Yıllar boyu ülkeler arası ya da ülkeler içerisindeki gelir dağılımı eşitsizliğinin nedenleri ve çözümleri açıklanmaya çalışılsa da şu ana kadar özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu konuda somut bir gelişme sağlanamamıştır.

Milli gelirin bölüşümünün adaletsizliği tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yoğun olarak ele alınan ve çözüm bekleyen sorunlar arasında yer almaktadır. Ülkemizde cumhuriyetin kuruluşunda sonra gelir dağılımı ile ilgili çalışmalara rastlanmakta ve ekonomi otoritelerinin bu konu üzerine eğildiği gözlemlenmektedir. Çünkü Türkiye’nin ekonomik sıkıntılarında kaynaklanan yoksulluk oranının yıllar geçtikçe yükselmesi, doğal olarak en zengin ile en yoksul arasındaki farkın irdelenmesi ve nedenlerinin araştırılması güdüsünü tetiklemiştir.

Çalışmamızda Türkiye’deki gelir dağılımı incelenerek, özellikle milli ekonominin liberalizasyon sürecinin gelir dağılımına etkileri araştırılacaktır. Ülkemizde 24 Ocak 1980 kararları sonrası yaşanan dışa açılma süreci beraberinde birçok finansal krizi getirmiştir. Bu krizler ekonomiyi olumsuz etkilemiş ve sektörler, bireyler arasında ciddi ekonomik problemlere yol açmıştır. Hiç kuşkusuz hükümetler yetkileri çerçevesinde bu krizlerin etkilerini giderecek önlemler ve istikrar programları düzenleyeceklerdir. Çalışmada öncelikle üzerinde durulacak konu bu istikrar programlarının gelir dağılımına olan etkileridir.

ABSTRACT

In this study income distribution in Turkey will be researched, especially liberalisation process of national economies effect on income distribution will be researched. After decisions on 24. January 1980, with open economy model brings a many financial crises in our country. This crises effected economy negatively and reasoned serious economic problems besides sectors and pepoles. Certainly goverments will edit precatons and stabilization programs for making effects of crises to minumun in their frame. In this study, firstly stabilzation programs effects on income distribution will evaluate.

Inequitable of national incomes distirbution is one of the important problem and waiting for solve in our country as all world. In our country after establishing republic we find studies about income distribution and we see economy authorities studied concern in this subject. Because incresing on poverty rate which sources Turkey's economical problems naturelly reasoned to researches about reasons of blank between richest and poorest.

Income distribution and inequility of income distribution problem is one of the concept which is tried to solve for a long time in economy literature. Share from national income of economic units is not equal mostly. So in the world serious problems living about countries and also besides countries concern in income distirbition besides people and sectors. Inequility of income distribution problem's reasons and results tried to explain for years but there is no concrete development supplied on this topic.

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “ Türkiye’de Gelir Dağılıımı’nın Yapısal Deđiřimi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

04.02.2009

Arınc ÇALIK

TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMININ YAPISAL DEĞİŞİMİ

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	IV
ŞEKİL LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ.....	VII

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE BÖLÜŞÜM TEORİLERİ

I. GELİR DAĞILIMI TANIMI, TÜRLERİ VE EŞİTSİZLİĞİ.....	1
A. GELİR DAĞILIMININ TÜRLERİ.....	2
1. Kişisel Gelir Dağılımı.....	2
2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	3
3. Sektörel Gelir Dağılımı.....	5
4. Bölgesel Gelir Dağılımı.....	7
5. Gelirin Yeniden Dağılımı.....	8
B. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİK ÖLÇÜLERİ VE ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	9
1. Lorenz Eğrisi.....	10
2. Gini Katsayısı.....	11
C. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNE YOL AÇAN FAKTÖRLER.....	11
1. Nüfus Yapısı ve Demografik Koşullar.....	12
2. Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi.....	16
3. Vergi Politikalarının Gelir Dağılımına Etkileri.....	20
a. Vergilerin Yapısı.....	21
b. Vergide Kayıt Dışılık Sorunu.....	23
4. Küreselleşmenin Gelir Dağılımına Etkileri.....	24
II. GELİR BÖLÜŞÜMÜ TEORİLERİ.....	27
A. NEOKLASİK BÖLÜŞÜM TEORİLERİ.....	28
1. Marjinal Verimlilik Kuramı.....	28
2. Üretim Fonksiyonuna Dayalı Neoklasik Bölüşüm Teorisi.....	30

3. Girdi Arz-Talep Dengesine Göre Belirlenen Girdi Fiyatları ve Gelirin Bölüşümü.....	31
4. Kapital Ve Faiz Teorisi.....	32
B.KEYNEZYEN BÖLÜŞÜM TEORİLERİ.....	33
1. Cartter Modeli.....	34
2. Kalecki Modeli ve Monopolleşme Derecesi.....	35
C. TEKNOLOJİK GELİŞMEYE DAYALI BÖLÜŞÜM TEORİLERİ.....	37
1. Teknolojik Gelişme Tanımı ve Teknolojik Gelişmenin Sınıflandırılması....	37
2. Hicks Gelir Bölüşüm Teorisi.....	38
3. Harrod Gelir Bölüşüm Teorisi.....	39
D. DIŞA AÇIK EKONOMİ VARSAYIMINA DAYANAN BÖLÜŞÜM TEORİLERİ.....	39
1. Heckscher – Ohlin Yaklaşımı.....	39
2. Stolper - Samuelson Yaklaşımı.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK İSTİKRAR POLİTİKASI ARAÇLARI VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER SONRASI ALINAN İSTİKRAR POLİTİKASI KARARLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

I- GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE UYGULANAN İSTİKRAR POLİTİKASI ARAÇLARI.....	42
A. DEVALÜASYON.....	43
1. Devalüasyonun Yapılma Sebepleri.....	43
2. Devalüasyonun Başarı Koşulları.....	44
a. Marshall – Lerner Koşulu.....	46
b. J Eğrisi Etkisi.....	47
B. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜTÇE UYGULAMALARI.....	48
C. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI.....	51
D. HETEREDOKS PROGRAMLAR VE ÜCRET – FİYAT DONDURMALARI.....	53
1. Fiyatların ve Ücretlerin Dondurulması.....	54
2. Sabit Döviz Kuru.....	55

3. Bütçe Disiplini.....	55
E. TİCARİ VE FİNANSAL LİBERALİZASYON.....	56
1. Ticari Liberalizasyon.....	56
2. Finansal Liberalizasyon.....	58
II. TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER SONRASI ALINAN İSTİKRAR POLİTİKASI KARARLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ.....	60
A. 1980 EKONOMİK KRİZİ VE 24 OCAK KARARLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ.....	61
1. 1980 Ekonomik Krizinin Nedenleri.....	61
2. 24 Ocak 1980 Kararları ve Kararların Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	63
B. 1994 EKONOMİK KRİZİ VE 5 NİSAN 1994 KARARLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ.....	70
1. 1994 Ekonomik Krizinin Nedenleri.....	70
2. 5 Nisan 1994 Kararları ve Kararların Türkiye Ekonomisine Etkisi.....	78
C. 2000 VE 2001 KRİZLERİ KARŞISINDA UYGULANAN GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ.....	86
1. 2000 ve 2001 Krizlerinin Nedenleri.....	86
2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Programın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN EKONOMETRİK ANALİZİ

I. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI.....	106
A.ÇALIŞMADA KULLANILACAK YÖNTEM VE TEKNİKLER.....	107
1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Testi.....	108
2. Eşbütünleşme Testi.....	109
3. Jarque-Bera (JB) Normallik Testi.....	109
4. Seri Korelasyon Testleri.....	110
5. White Değişen Varyans Testi.....	111
B. GELİR DAĞILIMI İÇİN EKONOMETRİK MODEL.....	112
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	118
KAYNAKÇA.....	123

TABLO LİSTESİ

Tablo – 1: Türkiye’de Hane halkı Gelir Dağılımı (2004-2005).....	3
Tablo – 2:Türkiye’nin Fonksiyonel Gelir Dağılımı (1968-1994).....	4
Tablo – 3: Türkiye’de Bölgelere Göre Hane Halkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelire Göre Dağılımı(1973-1987-1994).....	7
Tablo – 4:Yıllar İtibariyle Türkiye Nüfusu (1927 – 2000).....	13
Tablo – 5: Türkiye’de Tüketici Fiyat Endeksi-Kasım Verileri (1995 – 2006).....	17
Tablo – 6: Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerin Büyümelerine Etkileri.....	25
Tablo – 7: Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı (2000 – 2007).....	46
Tablo – 8: Türkiye’nin İhracatını Gerçekleştirdiği Ülkeler (Milyon \$).....	58
Tablo – 9: Türkiye’de Yabancı Sermaye Hareketleri, Cari Açık ve Büyüme(1980 – 2002)..	73
Tablo – 10: Türkiye’de KKBG, İç ve Dış Borçların Gidişatı (1980 – 2002).....	75
Tablo – 11: Türkiye’de Özelleştirme Gelirleri (milyon \$, 1985 – 2008).....	81
Tablo – 12: Türkiye’de Tüketici Fiyatları Genel Endeksi ve Toptan Eşya Fiyat Endeksi (% ,2001-2008).....	97
Tablo – 13: Türkiye’nin Dış Ticaret İstatistikleri (Bin dolar, 2000-2007).....	98
Tablo – 14: Türkiye’de Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla (1987=100,2000-2006).....	99
Tablo – 15: Kişi Başına Reel GSYİH’nın OECD Karşılaştırması (ABD doları satın alma gücü paritesi, bin dolar, 2000-2005).....	100
Tablo – 16: Türkiye’de Yoksulluk Verileri (bin kişi, 2002-2006).....	101
Tablo – 17: Türkiye’de Kurulan ve Kapanan Şirket Sayısı (2000 – 2008).....	102
Tablo – 18: Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre İşsiz Sayısı (bin kişi ,2000 – 2006).....	103
Tablo – 19: Türk Bankacılık Sektörü Yurtiçi Kredi Hacmi (milyon YTL, 2000 – 2006).....	104
Tablo – 20: Türkiye’de 2000’den Sonra Gelir Dağılımı (milyon YTL, 2002 – 2005).....	105
Tablo – 21: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	113
Tablo – 22: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	114
Tablo – 23: Gelir Dağılımı İçin Model Sonuçları.....	115
Tablo – 24: Chow Yapısal Kırılma Testi Sonuçları.....	116
Tablo – 25:Gelir Dağılımı İçin Model Sonuçları.....	117
Tablo – 26:Gelir Dağılımı İçin Model Sonuçları.....	117

Tablo - 27: AB Ülkeleri ile Türkiye'de Vergi ve Transferler Öncesi ve Sonrası Gelir Dağılımı Adaletsizliği (%).....	120
--	-----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil – 1: Lorenz Eğrisi.....	11
Şekil – 2: Clark’ın Bölüşüm Teorisi Grafiği.....	29
Şekil – 3. J Eğrisi.....	48
Şekil – 4:1968-2006 Dönemi için Gini Katsayısı Değerleri.....	107

GİRİŞ

Gelir dağılımı ya da gelir dağılımı eşitsizliği bir ülkede sosyal ve ekonomik adaleti belirleyen en önemli faktörlerden birisidir. Unutulmamalıdır ki günümüzde ülke içi liberalleşmenin ötesinde oluşumlara gebe olan; küreselleşen bir ekonomide tam rekabet ve fırsat eşitliği optimalliği sağlayan en önemli unsurlardır. Gelir dağılımı eşitsizliğinin artması elbette ki sadece fırsat eşitliğini bozmayacak ekonomiye farklı olumsuz etkileri de olacaktır. Bir kere milli gelir haddinden fazla miktarda belirli kesimlere akacak, bu akışın ise yurtiçi üretimi arttıracak yatırımlara dönüşmesi meçhul hale gelecektir. Zira iktisadın en eski önermelerinden bir tanesi olan her iktisadi birimin tüm ekonominin değil, öncelikle kendi optimalliğini düşünmesi burada devreye girmektedir. Elde edilen özel tasarrufların önce büyümeyi daha sonra kalkınmayı tetikleyecek şekilde yatırımlara yönlendirilmesi gerekmektedir ancak bu amaç milli gelirin belirli bir kesimde yoğunlaşması halinde tehlikeye girebilecektir.

Tüm ekonomik bireylere eşit biçimde yayılmayan ve sürekli olarak belirli bir kitlenin elinde biriken milli gelir uzun dönemde zenginleşme ve fakirleşme kutuplarının oluşmasını sağlayacaktır. Bu durumun sosyolojik ve ekonomik birçok çıkarımları olacaktır. Toplumda “zengin”, “fakir” sıfatları oluşması bu durumun sosyolojik çıkarımı olmaktadır. Çalışmadaki asıl konu olan ekonomik çıkarım ise değişen iktisadi koşullara söz konusu zengin ve fakir ekonomik birimlerin nasıl uyum sağlayacağı ve bu uyumun ekonomi için sonuçlarının ne olacağıdır.

Ekonomi konjonktürü yüzyıllardan beri statik ya da akım değişkenler tarafından şekillendirilen bir oluşumdur. İktisat tarihinde gerçekleşen oluşumlar sürekli olarak toplumlardaki zenginleşmeye ve fakirleşmeye neden olan kavramları belirlemiştir. Enflasyon, devalüasyon, devlet gelirlerinin elde edilme biçimi, devletin milli geliri halkı arasında dengeleyici politikalarının çeşitliliği hatta siyasetin gelir dağılımı eşitsizliğine empoze edilme biçimi dahi bu kavramlar içerisinde yer almıştır. Dolayısıyla basit bir mantık yürütüldüğünde dünyadaki iktisadi oluşumlar ne olursa olsun gelir dağılımı eşitsizliğine – ya da zenginleşme ve fakirleşmeye – yol açan kavramlar dengeli bir biçimde yönetilirse doğal olarak bu kavramların bir sonucu olan gelir dağılımı adaletine de pozitif bir katkı yapılmış olunacaktır.

Gerçekten de günümüz ekonomisine bakıldığında gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında belirgin bir gelir dağılımı farkı vardır. Gelişmekte olan ülkelerde zengin ve fakir arasındaki fark gelişmiş ekonomilerden daha fazladır. Gelişmekte olan ülkelerin

ekonomik istikrarları ve bu istikrarı sağlayan değişkenleri düzensiz bir şekilde ilerlerken gelişmiş ülkelerde ise bu durumun tersi yaşanmaktadır.

Günümüz koşullarına bakıldığında ekonomik kalkınmasını yeterli biçimde gerçekleştirememiş gelişmekte olan ülkelerin istikrarsız ekonomik ortamlarını fakirlik ve yüksek işsizlik koşullarında düzenli bir büyüme hızı yakalayarak ve cari açıkları ile dış borçlarını kapatarak yürütmeye uğraştıkları gözlemlenir. Dış borçlar iç borç alınarak kapatılmaya çalışılır ve ödemeler bilançosunu dengelemenin yolu kolay ve tehlikeli biçimlerde aranır. Kısa vadeli, anlık döviz arbitraj imkanlarından ya da yüksek faiz oranlarından yararlanmak amaçlı giren sermaye spekülatif olaylardan etkilenir ve ülkeden aniden çıkararak döviz kaybına neden olur. Bu olay 1990'lı yıllardan sonra pek çok gelişmekte olan ülkede krizlere yol açmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde finansal krizlere yol açan faktörler elbette ki sadece kısa vadeli sermaye yatırımlarıyla sınırlı değildir. Ekonominin yönetiliş biçimi; emisyon, enflasyon kontrolü, cari işlemler dengesinin gözetilmesi, döviz kur politikaları ve bunlar gibi bir çok kavramdan oluşan para ve maliye politikalarıyla şekillenmektedir. Bu politikaların istikrarı sağlayıcı nitelikte olması kriz riskinden uzaklaşılması sonucunu doğururken tersi kriz riskini arttıracaktır. Aynı anda kamu sektörünün ekonomi içerisindeki büyüklüğü, etkinliğı ile ilişkili olmalıdır. Etkin olmayan, bünyesinde gizli işsizler topluluğı barındıran kamu sektörünün varlığı da ülke ekonomisi işlerliğini bozan kriz nedenlerinden bir tanesi olmuştur. Dolayısıyla kamu sektörü ve devletin ülke ekonomisi içerisindeki büyüklüğü dikkatle denetlenmesi gereken bir unsur olmaktadır.

Biliyoruz ki finansal krizler ülke ekonomilerinde negatif büyümeye, ciddi istikrarsızlıklara ve olumsuz yatırım koşullarına yol açarlar. Finansal krizlerin ülke içindeki gelir dağılımı adaletsizliğini bozması çok olası bir durumdur. Çünkü milli gelirden yüksek oranda pay alanlar krizle beraber gelen yüksek enflasyon ve işsizliğe karşı koyabilirken, milli gelirden az pay alanlar ise aynı dayanıklılığı sağlayamayacaklardır. Bu durumda devletin bir dizi para ve maliye politikalarını içeren önlem paketlerini ekonomiye enjekte ettikleri gözlenir. Bu önlem paketlerinin temel amacı ülke ekonomisini var olan istikrarsız ve huzursuz ortam içinden çıkarmak, uzun dönemde büyümeyi ve istikrarı yeniden sağlamaktır. Dolayısıyla gelir dağılımı adaletinin ikinci plana itilmesi ve istikrar sağlama amacına feda edilmesi durumu olası hale gelebilmektedir. Bu bakımdan söz konusu istikrar paketlerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemek mantıklı hale gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE BÖLÜŞÜM TEORİLERİ

Türkiye’de oluşan ekonomik krizlerin, bu krizler karşısında tedbir önlemleri alan siyasi ve ekonomi otoritelerinin kararlarının, gelir dağılımına olan etkilerinin araştırılması ve sonuçlarının vurgulanması için öncelikle gelir dağılımı kavramını genel hatları açıklamak gerekir. Çünkü gelir dağılımı ve gelir dağılımı eşitsizlikleri hakkında bilgi vermek çalışmayı daha düzenli ve sistemli bir hale getirecektir. Bu bölümde öncelikle gelir dağılımının genel tanımı verilerek, bir ekonomide gelir dağılımı eşitsizliklerinin hangi açılardan değerlendirildiği belirtilecektir.

Gelir dağılımı eşitsizliklerinin ölçülme teknikleri geçmişten günümüze kadar gittikçe daha etkili ve isabetli şekilde ölçülmüştür ve bu teknikler burada işlenecektir. Bir ekonomide gelir dağılımı pek çok nedenden dolayı eşitsizleşebilir. Bunların arasında vergi politikaları ya da bir ülkenin nüfus yapısı gibi klasik nedenler olabilirken, son yıllarda yoğun olarak tartışılan küreselleşme olgusu gibi nedenler de olabilir.

Günümüze kadar literatürde yer almış önemli iktisatçılar ve okulların gelir dağılımı eşitsizlikleri hakkında kendi bakış açıları ile çeşitli yorumlar yapmışlardır. Günümüze kadar yapılan bu araştırmaların sistematik olarak incelenmesi ve gelirin bölüşüm teorileri içinde dağılımının değerlendirilmesi bu bölümün ana amacıdır.

I.GELİR DAĞILIMI TANIMI, TÜRLERİ VE EŞİTSİZLİĞİ

Gelir dağılımı, belirli bir dönem içerisinde bir ekonomide üretilen gayri safi milli hasılanın hane halkları, üretim faktörleri ve sektörler arasındaki bölüşümünü ifade eder. Gelir dağılımı toplumdaki en yoksul ile en zengin gelir sahibi arasındaki gelir farkını açıklayabilirken, zaman dilimleri içerisinde bu farkın değişimini de net olarak göstermektedir.

Gelir dağılımı verileri aynı zamanda ekonominin doğal işleyişi içerisinde elde edilen gelirlerin, hangi kesime, hangi sektöre ve hangi faktöre daha yüksek oranda aktığının bir göstergesidir. Gelir dağılımında olan olası bir eşitsizlik kamu harcama politikalarını, kamu gelirleri politikalarını, işgücü haklarını temsil eden sendika politikalarını ve bunun gibi söz konusu eşitsizliğin kapanmasıyla ilişkili birçok dinamiğin de davranışlarını değiştirebilmektedir. Yine gelir dağılımı eşitsizlikleri sadece ekonomik bir olgu değil aynı zamanda sosyolojik çalkantılara da yol açabilen toplumsal bir oluşumdur.

Bir ekonomideki gelir dağılımı verilerine birkaç farklı açıdan bakılabilmektedir. Milli gelir belirli bir süre içinde bireylere, üretim faktörlerine, sektörler ve bölgelere dağılımı açısından ayrı olarak değerlendirilebilir. Bu gelir dağılımı eşitsizliğinin ayrıntılarıyla görülebilmeye ve farklı bakış açılarından yorumlanmasını sağlamaktadır.

A.GELİR DAĞILIMININ TÜRLERİ

Gelir dağılımının ölçülmesi ile ilgili yaklaşımlar dört ana başlık altında toplanır.

- Kişisel gelir dağılımı,
- Fonksiyonel gelir dağılımı,
- Sektörel gelir dağılımı,
- Bölgesel gelir dağılımı,

1.Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, milli gelirin toplumu oluşturan bireyler veya hane halkları arasındaki bölüşümünü ifade eder. Böylece, fertlerin veya hane halklarının elde ettikleri gelir büyüklüklerine göre sıralanmış olur. Kişisel gelir dağılımında gelirin nasıl elde edildiği analize dahil edilmemektedir. Ekonomi literatüründe genel olarak kişisel gelir dağılımı daha yaygın kullanılan bir yaklaşımdır Fonksiyonel gelir dağılımı daha sınıf temelli analizlerde kullanılırken, kişisel gelir dağılımı bir ekonominin küresel performansını ölçmek için ve uluslararası karşılaştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca kişisel gelir dağılımı, gelir dağılımı eşitsizliklerinin kaynaklarını araştırma amaçlı olarak da kullanılmaktadır.

Hane halkı gelir dağılımı araştırmaları, belirli bir sürede yaratılan gelirin, haneler veya kişiler arasında nasıl bölüşüldüğünün ortaya konulması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapısında zaman içerisinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesinde kullanılan önemli bir kaynaktır. (TUİK verilerinden alınmıştır).

Kişisel ve hane halkı gelir dağılımı değerlendirmeleri genelde milli gelirden en çok pay alanlardan en az pay alanlara doğru % 20'lik dilimler halinde ölçülerek yapılır.

Tablo – 1: Türkiye’de Hane halkı Gelir Dağılımı (2004-2005)

Yüzde 20’lik gruplar	Türkiye		Kent		Kır	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Toplam	100	100	100	100	100	100
Birinci yüzde 20	6	6.1	6.4	6.4	6.3	6.1
İkinci yüzde 20	10.7	11.1	10.8	11.5	11.2	11.3
Üçüncü yüzde 20	15.2	15.8	15.2	16	15.8	15.9
Dördüncü yüzde 20	21.9	22.6	21.4	22.6	22.7	22.6
Beşinci yüzde 20	46.2	44.4	46.1	43.5	43.9	44.2

Kaynak : TÜİK verilerinden derlenmiştir. (2004 – 2006).

Tablo – 1’de milli gelirden en çok pay alan %20’lik kesim ile en az pay alan %20’lik kesim arasındaki fark görülebilmektedir. Bunların arasında bulunan ikinci, üçüncü ve dördüncü %20’lik kesim birinci kesimden daha fazla gelir elde ederken en yüksek geliri elde eden beşinci kesimden ise daha az gelir elde etmektedirler. Nüfusun en yüksek gelir elde eden beşinci %20’lik kısmı milli gelirin yarısını ya da yarısına yakın bir kısmını alırken en yoksul birinci %20’lik kesim milli gelirin %10’undan daha azlık kısmını almaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde maliye politikalarını düzenleyen otoriteler yüksek enflasyonla mücadele etmek için iç talebi kısmak ve aynı anda gelir dağılımını iyileştirici politikalar geliştirmek, milli geliri beşinci kısımdan daha alt kısımlara yeniden dağıtmak, konusunda sorunlar yaşamaktadırlar.

2.Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Ekonomideki üretim faktörleri sağladıkları faydadan ücret,faiz,rant ve kar geliri elde ederler. Fonksiyonel gelir dağılımı milli gelirden hangi faktörün daha çok pay aldığını göstermektedir.

Gelirin faktörel dağılımı olarak da adlandırılan bu yaklaşımda, gelirin nasıl dağıtılacağına karar veren mekanizma üretim faktörlerinin arz ve talep yapısı ve piyasada belirlenen fiyatlardır. Her bir üretim faktörü üretimdeki marjinal verimlilikleri çerçevesinde üretimden pay alacaklardır. Dolayısıyla üretim teknolojisi ve tekniği üretim faktörlerinin gelirden alacakları payı da belirleyecektir (Çolak, 2007, Bölüm:15).

Gelişmiş ülkeler kalkınmalarının ilk aşamalarında tarım hammaddeli ürünlerde uzmanlaştıkları için tarım kesimi milli gelirden yüksek pay almıştır. Kalkınmalarının sonraki aşamalarında beşeri sermaye kavramının öneminin de artmasıyla ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay artmıştır. Zaten bu nedenledir ki bu ülkelerde tabana yayılan bir milli gelir vardır ve gelir dağılımı ücretli kesime daha çok gelir aktarıldığından gelişmekte olan ülkelere

nispeten daha düzgündür. Gelişmiş ülkelerde emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı %70'e kadar çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde %30 gibi düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Örneğin ABD'de kişisel gelirlerin içindeki ücret ve maaş gelirlerinin payı %75'in üzerindedir (Yumuşak, Bilen, Gelir Dağılımı – Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme).

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik yapıları itibarıyla düşük katma değerli ürünler üretmektedirler. Bu ürünler genellikle tarım hammaddeli ürünler olabilirken, ara mal niteliğindeki yan sanayi ürünleri de olabilirler. Emek faktörü olan ücretli kesim dolayısıyla bu ülkeler için de önem teşkil etmektedir. Ancak gerek kaynak yetersizliği gerekse yatırıma yönlendirilebilecek tasarruflar az olduğundan çok fazla yatırım yapılamamakta, bu yüzden de işsizlik yoğun olarak görülmektedir. İşsizlik alım gücü zorluğu yaratmakta bu zincirleme bir etki yaratarak toplam talebi düşük gelirli ücretli kesim kolundan düşürmektedir. İşsiz kesim yüksek işsizlik koşulları altında kayıt dışı çalışmaya razı olmakta, bu nedenle de düşük ücretle, sosyal güvencesiz olarak üretim yapmaktadır. Bu ülkelerde görülen kronik enflasyon yıllar itibarıyla da günlük yaşam koşullarını zorlaştırıp, çalışma koşullarına da etki etmektedir.

Tablo – 2:Türkiye'nin Fonksiyonel Gelir Dağılımı (1968-1994)

Süleyman Özmucur'un Hesaplamaları				Adil Temel ve Mehmet Ali Kelleci Hesaplamaları		
Yıllar	Tarımın Payı	Tarım Dışı Maaş ve Ücretler Payı (%)	Tarım Dışı Diğer (%)	Tarım	Maaş ve Ücretler	Kâr, Faiz, Rant
1968	41,1	26,3	29,4	-	-	-
1973	33,1	30,4	33,5	-	-	-
1978	30,3	30,2	36,6	-	-	-
1983	20,1	22,6	55,1	21.84	21.74	56.42
1984	20,0	20,4	57,1	22.18	19.4	58.43
1985	18,4	20,4	58,5	20.92	17.26	61.82
1986	19,9	23,4	55,0	20.81	17.02	62.16
1987	18,2	26,8	53,1	18.81	20.26	60.93
1988	17,6	24,3	56,3	18.84	20.91	60.95
1989	17,6	24,6	56,5	17.87	24.86	57.27
1990	18,1	30,2	49,5	18.78	28.91	52.31
1991	15,5	34,6	47,6	16.13	35.49	48.37
1992	15,0	34,4	48,2	15.65	34.82	49.54
1993	14,8	32,8	50,1	15.87	35.57	49.76
1994	15,9	25,1	57,6	15.9	25.38	58.72

Kaynak. <http://iibf.kou.edu.tr/iktisat/iyumusak/gelda.doc>

Tablo-2’de görüldüğü gibi Türkiye yukarıda bahsedilen fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliğine sahne olmaktadır. Yıllar itibarıyla tarımın milli gelirden aldığı pay düşmüştür.24 Ocak kararları sonrası tarımın milli gelirden aldığı pay bilinçli olarak bir hükümet politikası şeklinde düşürülmüştür.1973–1991 arasındaki farka bakıldığında tarımın milli gelirden aldığı payın kısa bir süre zarfı içerisinde yarıya düşürüldüğünü görebilmekteyiz. Tarım dışı faiz-kar-rant gelirleri ölçümün başladığı 1968 yılından itibaren düzenli olarak bir artış yakalamış, 90’lı yılların başında %47,6’ya düşmüş ve nihayet 1994 yılında milli gelirin %57,6’sını almıştır. Maaş ve ücretler bu yıl aralığı içinde oldukça istikrarsız bir değişim izlemiş 1991 yılında %35,49 oranında bir paya sahipken 1994’de yaşanan ekonomik kriz ile tekrar %25,38’e düşmüştür. Tablo – 2’ye baktığımızda fonksiyonel gelir dağılımı ölçümünün başladığı yıldan bu yana faiz-kar-rant gelirlerinin milli gelirin %60’ına yaklaşan bir kısma sahip olduğunu görüyoruz.90’ların başındaki düşüş dışında yaklaşık 30 yıllık süre zarfında yapılan ölçümlere göre faiz-kar-rant kesiminin milli gelirden aldığı pay çok değişiklik göstermemiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2002 yılındaki ölçümüne göre ücretli kesimin gelirleri %38,75 düzeyinde olmasına rağmen, bu oran gelişmiş ülkeler ölçüsüne yaklaşmamaktadır.

3.Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı, bir ülkede yaratılan gelirin ekonomik faaliyet kollarına (imalat, tarım, hizmetler gibi) göre dağılımını ifade etmektedir. Sektörel gelir dağılımı, ülkenin yıllar itibari ile sosyal, toplumsal ve ekonomik seyrini daha açık ifade etmemize olanak sağlamaktadır. Genel eğilim olarak ekonomi geliştikçe hizmetler ve sanayi sektörlerinin gelirden aldıkları pay artacaktır. Sektörel gelir dağılımının yıllar itibari ile izlediği değişim, ekonominin gelişim seyrini de ortaya koymaktadır (Çolak, 2007, Bölüm:15).

Sektörel gelir dağılımının akışı bir ülkenin kalkınma sürecinde katma değeri düşük olan sektörlerden, katma değeri yüksek olan sektörlerle doğrudur. Bu yıllar önce İngiltere’nin tekstil malı üretiminden ağır sanayi malları üretimine geçmesi olarak örneklendirilebilirken, otomotiv sektörünün gelişmekte olan ülkelere aktarılması, bunun yerine bilişim sektörüne ağırlık verilmesi olarak da örneklendirilebilir. Sektörel gelir dağılımının kalkınma yolunda değişmesi ve dengesizleşmesi, bundan bir yada birden çok sektörün yada faktörün milli gelirden daha az pay alma şeklinde bir sürece girmesine sebep olacaktır. Yine de ekonomik kalkınma sürecinde uzun dönemde gelir dağılımı düzelebilir. Simon Kuznets’in Ters U eğrisi

hipotezine göre iktisadi büyüme ile birlikte gelir eşitsizliği önce artacak, kişi başına düşen gelir belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra ise azalacaktır.

Simon Kuznets, beş ülke verilerine dayanarak, gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu ileri sürmüştür. Kuznets'e göre gelişmekte olan ülkelerde gelir dengesizliği şöyledir: Ekonomik gelişmelerin aşamalarında gelir dengesizliğinin yükseleceğini belli bir seviyeden sonra ise düşmeye başlayacağını söylemiştir. Kuznets katsayısı 0 ile 1 arasında değişen ve 0'a yaklaştıkça gelir bölüşümünde eşitliğe yaklaşıldığını 1'e yaklaştıkça da uzaklaştığını gösteren bir katsayıdır.

Simon Kuznets'e göre, ekonomik gelişme sürecinde kişi geliri ile eşitsizlik arasında "Ters U Eğrisi" diye bilinen bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki verimliliğin, dolayısıyla gelirin düşük olduğu tarım kesiminin başlangıçta istihdam ve milli gelirin büyük bir bölümünü oluşturduğu ve bu kesimde görece olarak daha eşit bir gelir dağılımı mevcut olduğu için eşitsizlik, düşük bir düzeyden başlar. Fakat daha sonra ekonomik gelişmeye paralel olarak daha yüksek verimliliğe ve gelire sahip olan sanayi kesiminin ağırlığının artması sonucu, tarım kesiminden sanayi kesimine işgücü akımı, gelir dağılımı eşitsizliğin önce arttığı, kişi başına belirli bir gelir düzeyinden sonra ise eşitsizliğin azalmaya başladığını vurgular. Bu mantık çerçevesinde Kuznets, sektörel dengesizlikleri toplam üretimin sektörel dağılımıyla ilişkilendirilerek özetleyen bir ölçüt eleştirmiştir. Sektörel üretim ve sektörel işgücü arasındaki farkları mutlak değerlerinin her sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırarak toplamı, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılır.

Kuznets katsayısı şöyle gösterilir:

$$K= \sum_i Y_i [(X_i/Y_i) - 1]$$

X_i = i'inci sektörün üretimdeki payı.

Y_i = i'inci sektörün istihdamdaki payı.

Örneğin; tarımsal sektör toplam üretimin %15'ini üretir ve toplam iş gücünün %60'ını istihdam ederse, fark (%45) gerçekte tarımdaki işçi başına ürünün, toplam işgücündeki tarımın payı ağırlıklandırılmış ülke ortalaması oranı farkına eşittir. $K=60[15/60-1]=45$.

Modernizasyon kuramı savunucularına göre; gelişmenin ilk aşamasında ekonominin modern ve yüksek getirili sektörlerinde istihdam oranının artışı, yüksek ve düşük gelirli kişiler arasında büyük bir uçurumun oluşması ve sektörler arasındaki gelir farklarının büyümesi söz konusudur. Tüm bu özellikler ülke içinde gelir dağılımının bozulması anlamına gelmektedir. Daha sonraki aşamalarda ise; üretimin artması, geleneksel tarım sektöründen modern endüstri sektörüne işgücü transferi ile tarım kesimindeki işgücü fazlasının ortadan kalkması ve tarım

kesimindeki işgücünün marjinal ürününün sanayi kesimindeki işgücünün marjinal ürünü seviyesine ulaşması ile gelir eşitsizliği sorunu ortadan kalkacaktır. (Tsai.P., 1995,s.471).

4.Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, ülkede yaratılan gelirin çeşitli kriterler çerçevesinde belirlenmiş bölgeler arasındaki dağılımı ifade etmektedir. Bölgeler coğrafi olarak belirlenebileceği gibi iktisadi kriterlere göre (gelişmiş-az gelişmiş, kent-kır, sanayi-tarım gibi) belirlenmiş de olabilir. Gelir dağılımı özellikle, bölgesel kalkınma stratejilerinin ve farklılıklarının önem kazandığı günümüz ekonomilerinde önemli ipuçları sağlayan bir göstergedir (Çolak, 2007, Bölüm:15).

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bu farklılıkların ortaya çıkardığı sonuçlar bölgeler arasında gelir dağılımının da farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımındaki dengesizliklerin tek başına ele alınmaması, buna neden olan sosyo-ekonomik etmenlerin ortaya koyduğu dengesizliklerin de ortaya konulması ve sonuçlarının değerlendirilerek çözüm yollarının buna göre aranması gerekmektedir. Türkiye'deki gelir dağılımı sorunu, bölgesel gelişme dengesizliği ile bütünleşmektedir. Ayrıca her bölgenin kendi özelliklerini ve problemlerini tespit amacıyla özel çalışmaların yapılması, gelir ve istihdam yapılarının incelenmesi yararlı olacaktır. Böylece her bölgenin kendi özelliklerine uygun çözümler üretilmesi, belirli teşvik tedbirleriyle birlikte eğitim ve nüfus politikalarının uygulanması sağlanmalıdır (TUİK verilerinden alınmıştır).

Tablo – 3: Türkiye’de Bölgelere Göre Hane Halkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelire Göre Dağılımı(1973-1987-1994)

Kullanılabilir Gelirin Hane halkları Arasındaki Dağılımı						
	1973-DPT		1987-TUİK		1994-TUİK	
	Hane halkı	Toplam	Hane halkı	Toplam	Hane halkı	Toplam
Bölgeler	sayısı %	gelir %	sayısı %	gelir %	sayısı %	gelir %
Toplam	100	100	100	100	100	100
Marmara-Ege	33,78	37,73	36,96	44,99	42,26	52,48
Akdeniz	15,18	15,15	13,44	10,66	12,48	11,06
İç Anadolu	21,89	23,47	24,27	21,52	17,91	15,42
Karadeniz	14,50	15,76	10,60	8,92	12,81	10,86
Doğu-G. Doğu	14,66	9,89	14,72	13,91	14,55	10,18
Bölgelere Göre Hane halkı Sayısı(adet)						

Bölgeler	1973	1987	1994			
Marmara-Ege	2328908	4083480	5655018			
Akdeniz	1046734	1484880	1670004			
İç Anadolu	1509295	2681376	2396256			
Karadeniz	999702	1171416	1714095			
Doğu-G. Doğu	1010482	1626408	1947468			
Türkiye	6895121	11047560	13382841			

Kaynak: TÜİK, Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, 1987–1994

Verilere göre 1973–1987 yılları arası milli gelirden en az pay alan Doğu-Güneydoğu yörelerinin elde ettiği gelirlerde bir iyileşme sağlansa da bölgede süregelen politik ve sosyolojik istikrarsızlıklardan da kaynaklanan nedenlerden dolayı bu iyileştirme bir sonraki ölçüm dönemi olan 1994’te sürdürülememiştir. 1987 de bu bölgelerin milli gelirden aldığı toplam pay %13.91 iken 1994 yılında bu pay %10.18’e düşmüştür.

Yine Doğu-güneydoğu bölgeleri ile milli gelirden en yüksek pay alan Marmara-Ege bölgeleri karşılaştırıldığında bu bölgelerin Marmara-Ege bölgesi ile arasındaki bölgesel gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını görmekteyiz. 1987’de bu oranlar %13.91–44.99 iken 1994 yılında %10.18–52.48’dir.

5. Gelirin Yeniden Dağılımı

Bir ekonomide milli gelir üretim faktörlerinin elde ettikleri gelirlere göre dağılırlar. Süreç içerisinde yapılan ekonomik ilişkilerden elde edilen gelirlerin faktörler arasında bölüşümüne gelirin birincil dağılımı denir. Gelirin birincil dağılımı gerek fonksiyonel, gerekse kişisel-hane halkı gelir dağılımlarında eşitsizliklere yol açmaktadır. Gelir dağılımı hızlı ve dengeli iktisadi gelişmenin sürdürülmesi yanında, siyasi istikrarın da devamının sağlanması bakımından zorunlu olduğu için, yoğun bir ilgi alanını oluşturmaktadır. Özellikle gelir dağılımının daha bozuk olduğu geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde bu konu daha önemli hale gelmektedir. Çünkü gelir dağılımının bozuk olması, bir yandan iktisadi ve sosyal hayatı dağınık ve parçalı bir hale getirirken, diğer yandan da kalkınmanın belirli aşamasında talep yetersizliği doğurmaktadır. Başlangıçta gelişmeye yol açan faktörler, belirli bir aşamadan sonra gelişmeyi engellemektedir (Alper, Gelir Dağılımı, 2006). Bu noktada devlet ekonomi politikalarının araçları olan sermaye piyasaları, maliye politikaları, kamu gelir politikaları ve diğer birçok dinamiği devreye sokarak, milli geliri yeniden dağıtarak gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmayı hedeflemektedir. Buna ise gelirin ikincil dağılımı adı verilir.

Gelirin ilk etaptaki dağılımı, devlet başta olmak üzere değişik müdahale kanalları ile değiştirilmektedir. İşte ferdin üretime katılmasından dolayı alması gereken ilk gelir ile nihai

geliri arasında fark yaratıcı her türlü işlem, gelirin yeniden dağılımına girer. Yeniden gelir dağılımının amacı, ilk gelir dağılımının yarattığı dengesizlikleri giderecek eşit dağılım hedefine yaklaşmaktır. Yeniden gelir dağılımı, mikro ve makro seviyede olduğu kadar, dikey olarak da incelenebilir. Dikey yeniden gelir dağılımı; farklı gelir grupları arasındaki gelir transferini ifade eder. Bir toplumdaki gelir dağılımı eşit olmayabilir. Önemli olan yeniden gelir dağıtıcı kanalların ilk gelir dağılımını ne yönde etkilediğidir. Faktörel gelir dağılımının sonuçları emek aleyhine tecelli ettiği halde, devlet veya diğer müesseseler bu olumsuz durumu giderici yönde çalışıyorsa mesele büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Alper, Gelir Dağılımı, 2006).

Geliri yeniden dağıtmanın en iyi yolu öncede belirtildiği gibi kamu politikalarıdır. Kamu politikaları çok çeşitlidir ve geliri yeniden dağıtmak konusunda pek çok yol kullanılabilir. Vergi sistemi geliri yeniden dağıtmanın en etkili ve sağlıklı şekillerinden biridir. Zira dolaysız vergiler artan oranlı olarak uygulandıklarında gelirin yeniden dağıtılması konusunda çok etkilidirler. Dolaysız vergiler arasında gelirin yeniden dağıtılması konusunda en etkili olan vergi türleri gelir ve servet vergileridir. Bu vergiler ile toplumun en zengin beşinci diliminden toplumun daha az gelir elde eden kişi ve hane halklarının bulunduğu diğer dilimlere kaynak aktarımı sağlanmış olur. Yinede yüksek tasarruf sahiplerinden alınan vergilerin, olası yatırım tercihlerini sekteye uğratması bakımından tasarruf yapılmasının göreceli faydalarını azaltıcı etkileri olmaması gerekir. Çünkü zaten ekonomide istihdamı arttıracak olan yatırımlar yüksek tasarruf sahipleridir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde faiz-kar-rant gelirlerinin yüksek olup ücretlilerin gelirlerinin düşük olması yeterli istihdam sağlayan yatırımlarında olmadığı bir göstergesidir. Gelişmekte olan ülkelerde lüks tüketim amaçlı ithalat dış ticaret bilânçosuna ağır yük getirirken, artan-yüksek oranlı etkin işleyen bir dolaysız vergi sisteminin, milli gelirin yeniden dağıtılması aşamasında gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı etki yaratabilme olasılığı yüksektir.

B.GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİK ÖLÇÜLERİ VE ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Kuşkusuz içinde milyonlarca bireyin yaşadığı bir ekonomide geliri ve gelir dağılımını kesin ve tutarlı bir sonuç alacak şekilde ölçmek oldukça zordur. Ekonomi literatüründe gelirin bölüşümüyle ilgilenen iktisatçılar çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerin en pratik anlatımı ve en yaygın kullanılanı Lorenz ve sonrasında Gini tarafından geliştirilmiştir.

1.Lorenz Eğrisi

Lorenz eğrisi, gelir dağılımının eşitsizliğini ölçmekte kullanılan en yaygın ölçme araçlarından bir tanesi olup 1905 yılında Amerikalı bir iktisatçı olan Max Lorenz tarafından geliştirilmiştir. Lorenz eğrisi, belirli bir birimin (hane halkı, ülke nüfusu) birikimli yüzdeleri ile belirli bir değişken grubunun (gelir, istihdam) birikimli yüzdeleri arasındaki ilişkiyi gösterir. Lorenz eğrisi gelir ya da servetin bireysel dağılımındaki eşitsizliği göstermede kullanılan grafiktir (Çelik, AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı – Yeniden Dağılım, 2004).

Lorenz eğrisinin x- eksenini beşe bölünür. Bu beş dilimin her biri farklı gelir düzeyindeki bireylerin sınıflandırılması ile belirlenir. Soldan sağa doğru gidildikçe karşımıza çıkan 2.,3.,4. dilimler, geliri bir öncekinden daha yüksek birey yada hane halklarının bulunduğu dilimlerdir. Dolayısıyla en solda yer alan gelir grubu en yoksul kesimi temsil ederken en sağdaki gelir grubu ise en zengin kesimi temsil eder.

Lorenz eğrisinin y-eksenini milli gelirin toplamını ifade etmektedir. Şekil-1’de yer alan yeşil eğri “mutlak eşitlik” eğrisidir. Bu 45°’lik doğrunun her noktasında milli gelir ekonomideki bireylere eşit olarak dağılır,yani gelir eşitsizliği bu noktalarda 0’dır. Yine Şekil-1’de yer alan dik mavi eğri ise “mutlak eşitsizlik” eğrisidir. Burada gelir eşitsizliği maksimum düzeydedir. İşte bu iki uç durum arasındaki kırmızı eğriye Lorenz Eğrisi denir ve bu ekonomideki gelir eşitsizliğini gösterir. Bu eğri mutlak eşitlik eğrisine ne kadar yakınsa gelir dağılımı o kadar eşite yakın, mutlak eşitsizlik eğrisine ne kadar yakın ise de gelir dağılımı o derece eşit değildir. Bir örnek vererek açıklamada kolaylık sağlanabilir. Mutlak eşitlik doğrusunun %60’lık kısmına baktığımızda bu gelire sahip olan toplam nüfus ülke nüfusunun %60’ını oluşturur. Yani nüfusun %60’lık kısmı milli gelirin %60’ına sahiptir. Ancak Lorenz eğrisine baktığımızda milli gelirin %60’lık kısmına nüfusun %60’ının değil %80’inin sahip olduğunu, geri kalan %20’lik nüfusun milli gelirin %40’ına sahip olduğunu görmekteyiz.

Şekil – 1: Lorenz Eğrisi

2. Gini Katsayısı

Gini katsayısı İtalyan iktisatçı Corrado Gini tarafından 1912 yılında geliştirilmiştir. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değişen bir değere sahiptir. Bir ekonomide Gini katsayısı 0 düzeyine ne kadar yakınsa gelir eşitsizliği o kadar az, tersine 1 düzeyine ne kadar yakınsa da gelir eşitsizliği o kadar yüksektir.

Gini katsayısı hesaplanması Lorenz eğrisi kullanılarak yapılır. Buna göre Gini katsayısı mutlak eşitlik eğrisi-Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik eğrisi-x-ekseni arasında kalan alana oranıdır. Bu nedendir ki bu katsayı 0 ile 1 arasındadır.

Ülkemizde 1994 ve 2002 yıllarında TÜİK gelir dağılımı anketleri yapmıştır. Buna göre ülkemizde Gini katsayısı 1994 yılında 0.49, 2002 yılında ise 0.44 dür.

C. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNE YOL AÇAN FAKTÖRLER

Bir ekonomide öncelikle gelir dağılımı eşitsizliğinden bahsedebilmek için gelir dağılımı eşitsizliğine yol açabilecek olguların incelenmesinde fayda vardır. Çünkü krizler karşısında alınan önlemlerin bir ya da bir kaç ekonomiye istikrar sağlama amaçlı alınsalar da bunlar gelir dağılımı eşitsizliğini arttıran oluşumlara yol açabilirler. Krizler karşısında alınan önlemler dışında kamu politikalarının uygulanış şekli ya da demografik değişikliklerde gelir dağılımı eşitsizliğini artırma yetisine sahip olgular olabilirler.

1.Nüfus Yapısı ve Demografik Koşullar

Öncelikle bir ekonomide nüfus yapısı ya da artış hızının gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı bir etki yaratıp yaratmadığını sorgulamak için, konu ekonominin içerisinde bulunduğu ülkenin nüfus yapısının özelliklerini incelemek gerekir. Zira gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı eşitsizliği düşüktür ve kontrollü bir nüfus artış hızı gelir dağılımı eşitsizliğine yol açmayabilir. Bunun için öncelikle hangi tür bir nüfus yapısının gelir dağılımını bozucu bir etki yaratabileceği incelenecektir.

Genel verilere bakıldığında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki nüfus verileri birbirine benzememektedir:

Ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş ülkelerde nüfus yapısı;

- Nüfus artış hızının düşük olması,
- Doğum oranı düşük olduğu için, 0–14 yaş arası nüfusun az olması,
- Çocuk ölüm oranı düşüklüğü,
- Sağlıklı ve bilinçli beslenme ile gelişkin sağlık hizmetlerine bağlı olarak ortalama yaşam süresi uzun, yaşlı nüfus sayısı fazla olması,
- Üretici nüfus fazla, tüketici nüfusun düşük olması,
- Okuryazar oranı yüksekliği,
- Nüfusun büyük bölümü kentlerde yaşaması şeklinde görülürken,

Gelişmekte olan ülkelerde;

- Nüfus artış hızı fazla olması,
- Doğum oranı yüksek olduğu için, 0 – 14 yaş arası nüfus fazla olması,
- Çocuk ölüm oranı fazlalığı,
- Sağlıksız ve bilinçsiz beslenme ile sağlık hizmetlerinin yetersiz olmasına bağlı olarak ortalama yaşam süresi kısa, yaşlı nüfus sayısı az olması,
- Üretici nüfus az, tüketici nüfus fazla olması
- Okuryazar oranı düşük olması,
- Nüfusun büyük bölümü kırsal kesimde yaşaması şeklinde gerçekleşmektedir (Özerdem, 2001, Türkiye Coğrafyası Temel Bilgiler).

Türkiye'nin demografik verileri yukarıda gelişmekte olan ülkelerin demografik verilerine benzemektedir.

Türkiye nüfusunun 1990 yılında yaş gruplarına göre dağılımı 0–14 yaş grubunda %32,2, 15–64 yaş grubunda %59,7, 65 ve üzeri yaş grubunda ise %4,1'dir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde 1990 yılı itibariyle 0–14 yaş grubundaki genç ve bağımlı nüfus fazladır. Dolayısıyla bu gruba yapılan demografik yatırımlar gelişmekte olan ülkelerden daha fazla olacaktır. Bu da tüketimin ve iç talebin bu kesimin ihtiyaçları doğrultusunda yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye'de toplam nüfusun %50'si 20 yaşın altındadır. Yani ülkemiz genç nüfusludur. Nüfus artış hızı yüksektir. Bu durum temel ihtiyaçların karşılanması konusunda sorunlar yaratır. Tüketici nüfus fazla, üretken nüfus azdır. Bu nedenle ekonomik bağımlılık oranı yüksektir. Okul çağındaki nüfus fazladır. Ortalama insan ömrü kısadır. (Özerdem, 2001, Türkiye Coğrafyası Temel Bilgiler).

Genel olarak yapılan incelemeler ışığı altında Türkiye'nin demografik verileri gelişmekte olan ülkelerin nüfus yapısına benzemektedir. Türkiye'de nüfus cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana yapılan sayımlar ışığı altında sürekli olarak artmıştır.

Tablo – 4:Yıllar İtibariyle Türkiye Nüfusu (1927 – 2000)

Sayım Tarihi	Toplam Nüfus	Yıllık Artış Hızı%	Artan Nüfus Sayısı
28.10 1927	13 648 270	- -	
20.10.1935	16 158 018	21.1	2 509 748
20.10.1940	17 820 950	19.59	1 662 932
21.10.1945	18 790 174	10.59	969 224
22.10.1950	20 947 188	21.73	2 157 014
23.10.1955	24 064 763	27.75	3 117 575
23.10.1960	27 754 820	28.53	3 690 075
24.10.1965	31 391 421	24.62	3 636 601
25.10.1970	35 605 176	25.19	4 213 755
26.10.1975	40 347 719	25	4 742 543
12.10.1980	44 736 957	20.65	4 389 238
20.10.1985	50 664 458	24.88	5 927 501
21.10.1990	56 473 035	21.71	5 808 577
22.10.2000	67 844 903	18.34	11 371 868

Kaynak: Ulusoy, 2004, Dünyadaki Ve Ülkemizdeki Nüfus Artış Hızındaki (Demografik Yapı) Gelişmeler

Bir ülkede olması gerekenden hızlı bir nüfus artışı hiç kuşkusuz olumsuz birçok sorun doğurmaktadır. Söz konusu sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Tüketici durumda olan çocuk yaştaki nüfusu ve tüketimi artırır.

2. Kişi başına düşen ulusal gelir payı azalır.
3. Ulusal gelirin büyük bölümünün artan nüfus tarafından tüketilmesine bağlı olarak ekonomik kalkınma hızı yavaşlar.
4. Artan nüfusu beslemek için toprağın aşırı kullanılması toprak erozyonunu hızlandırır. Çeşitli çevre sorunları ortaya çıkar.
5. Ekonomik bağımlılık oranı yükselir.
6. Yetersiz beslenme sorunu ortaya çıkar.
7. Kırsal kesimden kentlere doğru olan göçler yoğunluk kazanır.
8. Kırsal alanlarda ve kentlerde işsizlik ve geçim sıkıntısı başlar.
9. Çarpık kentleşme görülür (Özerdem, 2001, Türkiye Coğrafyası Temel Bilgiler).

Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızının yüksek olması ekonomide uzun vadede işgücü talebinin artışına yönelik bir baskı yaratacaktır. Bu ülkeler zaten işsizlik olgusunu şiddetli biçimde yaşayan ülkelerdir. İş gücü talebinin uzun dönemde artması kuşkusuz işsizlik oranını da arttırıcı bir etki yaratır. Bir ülkede gerçekleşen işsizlik gelir dağılımı eşitsizliğini olumsuz etkiler. Çünkü uzun vadede oluşan daha çok işsiz gelir elde edememekte, yani milli gelirden pay alamamaktadır. Bu durum hiç kuşkusuz en alt %20'lik gelir dilimi ile en üst %20'lik gelir dilimi arasındaki farkı arttırır.

Nüfusun ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin ötesinde artması, işsizlik sorununu kalıcılaştırmakta, düşük gelirli kişilerde ve düşük gelirli bazı bölgelerde nüfus artış hızının genel oranın dahi üzerinde olması, gelir dağılımını bozucu bir etki yapmakta, göç alan bölgelerde oluşan kayıt dışı sektörün varlığı da diğer kamu politikaları gibi dağılımı düzeltmeye dönük politikaların da uygulanmasını zorlaştırmaktadır (Büyükdere, Köksal, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", Gümrük Dünyası Dergisi, S.51, s. 3-5).

Gelişen ekonomilerde olduğu gibi gelişmekte olan ekonomilerde de beşeri sermayenin önemi yadsınamayacak kadar önem taşımaktadır. Nüfus artış oranının yüksek olduğu, uzun vadede bu yüzden işsizlik oranının arttığı ekonomilerde işsiz kalan bireyler soylarının devamına eğitim imkanı verememektedirler. Bu ise yine uzun bir vadede ele alındığında enflasyon ve işsizlik ile boğuşan düşük gelir dilimli hane halklarının yeteri derece de beşeri sermaye sağlayıcı eğitim olanaklarına ulaşamamaları sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla söz konusu kesime fırsat eşitliği sağlayıcı eğitim olanakları kamu otoritelerince verilmelidir.

Demografik etkenler doğrudan iktisadi olmamakla beraber, orta ve uzun vadede bazı niteliksel faktörleri değiştirerek ekonomik büyümeyi ve gelir dağılımını olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Gelir dağılımını etkileyen demografik etkenlerin başında eğitim

olanaklarının yaygınlığı ve eğitim düzeyindeki değişimler gelmektedir. Burada asıl belirleyici olan eğitimin yaygınlık derecesinden ve ortalama eğitim süresi gibi unsurlardan çok, eğitimde fırsat eşitliğini sağlanıp sağlanmaması olmaktadır.

Türkiye’de 1980’li yıllar sonrasında da yoğun olarak yaşanan köyden kente göç olgusuyla özellikle Ege ve Marmara kesimine yoğun işgücü akımları yaşanmıştır. Devletin bütçeden ayırdığı fonlar istihdamı arttırıcı politikalar yaratmak amacıyla bu bölgelere aktarılmıştır. Dolayısıyla yıllar itibariyle göç alan bölgeler ekonomik olarak daha çok gelişirken göç veren bölgeler ise ticari potansiyeli düşük bölgeler olarak kalmış, bu nedenle de zincirleme bir reaksiyon sonucu fazla altyapı yatırımı da almamıştır. Fazla altyapı yatırımı alınmaması gerek beşeri sermayeyi arttırmak için olsun, gerekse ekonomik potansiyele yol açmak için olsun göç veren bölgelerin fırsat eşitliğine sahip olabilmeleri bakımından olumlu bir gelişme değildir. Yine de son yıllarda Türkiye de olagelen “kalkınmada öncelikli bölge” kavramı bu dezavantajı gidermeye yönelik politikalar geliştirildiğinin bir göstergesidir.

Türkiye’de Marmara ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin toplam nüfus içindeki payları artmakta, Ege ve Akdeniz Bölgelerinin payında önemli bir değişme olmamakta, İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinin payı ise azalmaktadır. Batı bölgelerinin dengesiz bir şekilde göç alması enformel sektörün büyümesine yol açmaktadır. Burada enformel sektörün açıklanması gerekmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütünün enformel sektör tanımlaması temel amacı bireylere iş ve gelir sağlamak olan ve bu amaçla mal ve hizmet üreten örgütsüz ekonomik birimlerdir. TUİK’nun enformel sektör tanımlaması ise şirket halini almış, basit usulde vergilendirilen ya da hiç vergilendirilmeyen, bünyesinde 1 – 9 işçi bulunduran ve tarım haricinde faaliyet gösteren iktisadi birimler şeklinde yapılmıştır (Büyükdere, Köksal, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Gümrük Dünyası Dergisi, S.51, s. 3-5).

Genel bir sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus yapısı ve demografik özellikleri, yapısı itibariyle gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı niteliktedir. Yüksek nüfus artış hızı, göç sorunu nedeniyle oluşan kaynak aktarımlarının bölgesel dağılımı bozması, fırsat eşitliği sağlayacak yatırımların yapılmaması gibi birden fazla nedenden dolayı Türkiye’nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkeler gelir dağılımı eşitsizliği sorunu yaşamaktadırlar.

Bu tür sorunların çözümü mutlaka mümkündür. İlk olarak ve öncelikle yapılması gerekenler olan aile planlaması ya da kalkınmada öncelikli bölgeler gibi çalışmalar geçilen senelerde uygulamaya konulmuştur. Bunların olumlu sonuçları uzun vadede görülebilecekse de alınması gereken önlemlerin arttırılması gelir dağılımı eşitsizliğini düzeltmekte faydalı etki yaratacaktır.

2. Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi

Enflasyon, tanım itibariyle fiyatlar genel düzeyinin zaman serileri içerisinde sürekli olarak artışlar yaşamasıdır. Enflasyon deyince akla ilk gelen günlük hayatta çokça kullandığımız mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır. Ancak mal ve hizmetlerin fiyatları zaman içinde artabilir veya azalabilir. Enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir.

Bir ekonomide enflasyon olgusunun meydana gelmesi için, gereken likit ihtiyacı için kamu otoritesinin karşılıksız para basması gerekir. Bu para arzının artış göstermesi, başka bir deyişle paranın değerini kaybetmesi demektir. Ülkenin likit ihtiyacı dış ticaret bilançosunun açık vermesi sebebiyle olabilirken, uluslar arası para otoritelerine yada ticarete bulunduğu diğer ülkelere olan borçlar sebebiyle olabilir. Bir ülkede para arzının artması mal ve hizmet fiyatlarını kısa dönem ve uzun dönemlik periyotlar halinde arttırır. Bu olay belirli aşamalar sayesinde gerçekleşir.

1. Para arzı artar.
2. Bankaların borç verebilecekleri miktar artar.
3. Tüketiciler daha fazla borç alır, ellerindeki para miktarı artar.
4. Tüketim daha fazla artar.
5. Üretim bu artışa ayak uyduramaz.
6. Enflasyon artar (TCMB, “Enflasyon”, TCMB Yayınları, 2004).

Para arzı arttırıldığında, bunun fiyatlara olan etkisi iki şekilde gerçekleşir. 3. aşama olan aşamada, yani tüketicilerin ellerine fazla para geçmesi ile iç tüketim talebi bireylerin marjinal tüketim eğilimlerinin şiddetine bağlı olarak artacaktır. İç talebin artması mal fiyatlarını arttırır ve enflasyona yol açar. Bu olaya talep enflasyonu adı verilir. Talep enflasyonu gelir dağılımı eşitsizliği yüksek gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun olarak hissedilecektir. Bunun sebebi bu ülkelerde bulunan tüketim eğilimi yüksek düşük gelir grubundaki bireyin elde ettiği gelirin büyük kısmını tüketime ayırmasındandır. Dolayısıyla bu ülkelerde oluşan talep enflasyonu gelişmiş ülkelere daha yüksektir. 5. aşama olan üretimin artan iç talebe uyum sağlayamaması süreci üretim kesiminin işgücü talebini arttırır, ayrı olarak makine alımları sonrası bir anda sabit ve değişken maliyetler artmış olur. Maliyetlerin artışı üretim kesiminin hayatını sürdürebilmesi için derhal fiyatlara yansıtılır. Enflasyonist etkinin ikinci ayağı olan maliyet enflasyonu bu noktada devreye girmiş olacaktır.

Tablo – 5: Türkiye’de Tüketici Fiyat Endeksi-Kasım Verileri (1995 – 2006)

YILLAR	Bir önceki yılın aralık ayına göre değişim oranı (%)	Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı (%)
1995	72,9	83,8
1996	73,8	80,4
1997	89,4	95,8
1998	64,3	72,8
1999	59,3	64,4
2000	35,7	43,8
2001	63,6	67,3
2002	31,8	27,7
2003	19,3	17,3
2004	8,83	9,79
2005	7,27	7,61
2006	9,41	9,86

Kaynak. TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Türkiye enflasyon olgusuyla var olduğundan bu yana savaşımaktadır. Dünya konjonktürünün de etkileri ile yıllar itibariyle özellikle ekonomik krizler sonrası enflasyon oranı ciddi artışlar yaşamıştır. Tablo-5’de 1994–2000 ve 2001 krizleri sonrası Türkiye’deki enflasyon artış oranları gösterilmiştir. Seneler geçtikçe ölçümün yapıldığı Kasım ayı verilerine göre krizin olduğu ilk yıllarda enflasyon oranı 2000 yılına kadar %59,5’in aşağısına düşmemiştir. 2001 krizinden sonra uygulanan esnek kur politikası gibi önlemler sonrası enflasyon oranı tek haneye düşerek istikrar sağlanmıştır.

Son yıllarda istikrar sağlansa da ülke ekonomisinin en büyük sıkıntı kaynağı enflasyon oranının düşürülmesidir. Türkiye’de yaklaşık otuz yıldan beri devam eden yüksek ve sürekli enflasyonun yarattığı ekonomik istikrarsızlık, büyüme performansının düşmesine, gelir dağılımının bozulmasına yol açmış, refah seviyesini düşürmüş, her alanda istikrarsızlığa sebep olmuştur. Bugün Türkiye’nin önündeki birinci ekonomik sorun enflasyondur. Ülkemizin son yirmi beş-otuz yıllık geçmişinde fiyat istikrarının sağlandığı bir dönem olmamıştır. Dolayısıyla; sanayicilerin, ihracatçıların, çalışanların, finans kesiminin ve günlük yaşamın

içindeki diğer insanların, kısaca toplumdaki tüm kesimlerin, fiyat istikrarının kendilerine ne şekilde ve ne oranda bir fayda sağlayacağı, yaşam standartlarını ne ölçüde yükselteceği konusunda herhangi bir tecrübeleri yoktur (TCMB, “Enflasyon”, TCMB Yayınları, 2004).

Enflasyonun gelir dağılımı eşitsizliğine etkileri yukarıda da değinildiği gibi son derece olumsuzdur. Enflasyon gelir dağılımını birkaç yoldan olumsuz etkiler. Enflasyon, gelir dağılımı üzerinde doğrusal olmayan bir etkiye sahiptir: yüksek enflasyon gelir dağılımındaki eşitsizliği önemli ölçüde artırır; ancak, enflasyon oranının aşağı çekilmesi gelir dağılımında doğrudan doğruya bir iyileşmeye yol açmaz. Öte yandan, enflasyon gelir dağılımı üzerinde tersine artan oranlı bir vergi ile benzer etkilere sahiptir. Yüksek gelire sahip kesimler enflasyon karşısında genellikle kendilerini koruyacak imkanlara sahiplerken enflasyon sabit gelirliler üzerinde son derece kötü etkilere sahiptir (Büyükdere, Köksal, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Gümrük Dünyası Dergisi, S.51, s. 3-5).

Enflasyonun gelir dağılımını bozucu bir diğer etkisi beklenmeyen enflasyon olgusudur. Beklenmeyen enflasyon alacaklılardan borçlulara haksız bir transfer sağlayarak gelir dağılımını bozar. Gerçekleşen ve beklenen enflasyon hadleri arasındaki fark olarak tanımlayabileceğimiz beklenmeyen enflasyon servetlerin ve gelirlerin bir gruptan diğerine adil olmayan bir biçimde transfer edilmesine yol açar. Beklenmeyen enflasyon, nominal varlık ve borçların reel değerinde aşınmaya yol açtığı için serveti ve gelir dağılımını borçluların lehine-alacaklılar aleyhine değiştirir.(Ünsal, 1999, s:69).

Biliyoruz ki reel faiz, nominal faizin enflasyon oranından arındırılmış halidir. Yani bunu denkleştirirsek $Nominal\ Faiz = Reel\ Faiz + Enflasyon\ Oranı$ diyebiliriz. Enflasyon verileri açıklanmadan önce bireyler beklenen enflasyon oranına göre borç verir ya da borç alırlar. Enflasyon oranı vade sonunda beklenenden daha yüksek çıkarsa alacaklılar daha düşük bir reel faiz getirisi elde edecek, böylece gelir dağılımı borçlulardan alacaklılara doğru bozulacak, başka bir deyişle gelir dağılımı eşitsizliği alacaklılardan borçlulara doğru artacaktır. Bu ilişki ters mantıkla yeni gerçekleşen enflasyon oranının, beklenen enflasyon oranından düşük olmasıyla da düşünülebilir.

Sendikalar ve işverenler ileriki birkaç yılı kapsayan toplu iş sözleşmeleri imzalarlar. Bu ücretler belirlenirken, beklenen enflasyon konusunda tahminlemeler yapılmaktadır. Yine burada beklenen enflasyon-gerçekleşen enflasyon oranları arasındaki fark gelir dağılımını sendikalar ya da işverenler kısmına doğru bozabilir. Genel olarak gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşen oran, beklenen orandan daha fazladır.

Bu etkiyi ortadan kaldırmak için reel faiz haddini-reel ücret düzeyini enflasyona endekslemek gerekir. Ancak ücret haddini endeksleme uygulamaları, üretim maliyetlerini ve

dolayısıyla genel fiyat düzeyini yükseltmek suretiyle ekonominin bir ücret-fiyat sarmalına girmesine ve sonuçta enflasyon haddinin yükselmesine yol açabilir. Uygulama sonucunda hiper enflasyon sürecine girilmesi halinde yoksul kesim bu durumdan olumsuz bir biçimde etkilenir ve gelir dağılımı bu kesim aleyhine bozulur.(Ünsal, 1999:69).

Enflasyon, farklı yönlerle gelir dağılımı eşitsizliğini arttırsa da bunu en yoğun olarak faktörel ve fonksiyonel gelirlerde hissettirir. Tablo- 2’de de vurgulandığı gibi ülkemizde ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay gelişmiş ülke düzeylerine göre son derece düşük kalmaktadır. Yüksek enflasyon dolayısıyla milli gelirden pay alan fazla sayıdaki ücretli kesim yaşam standartlarını korumakta yüksek gelirli faiz-kar-rant kesimine göre çok daha fazla zorlanmaktadır. Bunun sebebi her şeyden önce temel ihtiyaçların karşılanması için gereken tüketimlerin ücretli kesimin gelirinin içinden aldığı payın sürekli olarak artmasıdır. Dolayısıyla söz konusu kesimin ikincil zorunlu harcamaları olan kültürel aktiviteler, beşeri sermaye yatırımları gibi harcamalarına yeterli ölçüde kaynak aktarılamamaktadır.

Enflasyon Türkiye’de de gelir dağılımında bozukluk yaratan temel unsurlardan biridir. Sermaye gelirleriyle emek gelirleri arasında emek aleyhine dengesizliğe yol açan en önemli araçlardan biri enflasyondur. Fiyatlardaki yüksek oranlı değişimler dar ve sabit gelirli kişilerde reel gelir kayıplarına yol açmakta, milli gelirden artışlardan reel anlamda pay alamayan grupların durumu daha da kötüye gitmektedir. 1980’lerden sonra Türkiye’de yaşanan ekonomik model değişikliği ile alınan tedbirler sonucu enflasyon ilk önce 1982–1987 döneminde %20–40 seviyelerinde gerçekleşmeye başlamış, 1990’lardan sonra ise %60–90 seviyelerine tırmanmıştır. Enflasyon konusunda ancak 2000 yılından sonra iyileşme sağlanmış ve 2005 yılı itibarıyla %10 seviyesinin altında bir enflasyon oranı elde edilmiştir (Büyükdere, Köksal, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Gümrük Dünyası Dergisi, S.51, s. 3-5).

Enflasyon oranının yatırımlara olan etkisi piyasada sürekli olan bir güvensizlik ve istikrarsızlık ortamı nedeniyle olumsuzdur. Yatırımlar faizlerin yüksek olduğu dönemlerde son derece düşük seviyededir. Yatırım yapılamadığı için milli geliri arttırıcı, aynı zamanda ücretli kesim istihdamı sağlayan imkânlar oluşturulamamaktadır.

Enflasyonun önceden tahmin edilemeyen değişikliklere neden olarak yarattığı belirsizlik, yatırımcının kendini garantiye almak ve riskten korunmak için fazladan bir getiri talep etmesine ve dolayısıyla reel faizlerin yükselmesine yol açar. Bu da, borçlanma maliyetlerini artırarak, üreticinin kredi taleplerini kısıtlayan ve yatırımı engelleyen bir unsur olarak ortaya çıkar, tıpkı yatırım yapmak isteyen işadaminin bankadan alacağı borç için yüksek faiz istenmesi yüzünden yatırım kararından vazgeçmesi gibi (TCMB, “Enflasyon”, TCMB Yayınları, 2004).

Bu koşullar altında bir ekonomide kalkınmayı sağlayacak yeni yatırımların yapılamaması, işsizliğin yüksek olmasının en büyük nedeni olacaktır. Yüksek işsizlik oranı ücretli kesimi yaşam standardını aynı seviyede tutması adına kayıt dışı çalışmaya itebilir. Zira hiç çalışmayıp ücret geliri elde etmemek göreceli olarak optimal bir davranış değildir. Kayıt dışılık beraberinde sosyal güvence sisteminden yararlanamayan, elde ettiği ücretlerden vergilendirilemeyen, aynı zamanda sağlık sigortasız iş gören bireyler topluluğunun yaşam standardının da bu koşullar altında kalitesizleşmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak enflasyon kavramı zaten yapısı itibariyle ekonomide ağır yükler oluşturmaya müsaitken, bu kavramın gelir dağılımı adaletine etkisinin olumlu yada nötr olması beklenemez. Yüksek gelirli kesim yaşam standardını enflasyona karşı koruyabilirken, milli gelirden az pay alan ücretli ve tarım kesimi aynı yeteneği gösterememektedirler.

3. Vergi Politikalarının Gelir Dağılımına Etkileri

Bir ülkenin vergi gelirleri, devletin bütçe harcamalarını düzenlemesi, harcamalarını yönlendirmesi açısından önemli bir gelir kalemidir. Vergiler kamu sektörünün giderlerini finanse etmek amacına hizmet ederken aynı zamanda kamunun ekonomiye müdahale aracı olup, bir otomatik stabilizatör konumundadır. Otomatik stabilizatör olarak vergilerin amacı, ülkenin ekonomi politikalarına göre şekillenip bu amacı gerçekleştirmektir. Örneğin ihracata dayalı büyüme stratejisi benimseyen bir ülkede vergiler ihracatçıya karşı daha yumuşakken, dış ticaret bilançosunun açık vermesine yol açan ithalat giderlerini gerçekleştiren kişi ya da kurumlara karşı ise daha sert orandadırlar.

Vergi gelirlerinin bir diğer amacı ise milli gelirin yeniden dağılmasını sağlamaktır. Gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde milli gelirin birincil dağılımı faktörler arasında gelir dağılımı eşitsizliğine yol açar. Ancak milli gelirin yeniden dağıtılma aşaması, otomatik stabilizatörlerden biri olan vergiler tarafından elde edilen gelirlerin yönlendirilmesi, sayesinde eşitsizlik azaltılır. Bu dağılım kurum ve kişilerin gelirlerinin etkin olarak belirlenip onlardan kaynaktan kesme ya da dolaylı olarak vergileme yoluyla yapılır. Bu noktada gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler birbirinden ayrılmaktadır. Gelirin yeniden dağılımı gelişmekte olan ülkelerde optimal olarak dağıtılamamaktadır. Yani milli gelir eşitsizliği varlığını sürdürür.

Milli gelirin yeniden dağılımının vergi ayağında karşılaşılan sorunların olası belli başlı nedenleri vardır.

a. Vergilerin Yapısı

Vergiler alınış şekillerine göre ikiye ayrılırlar. Bunlar dolaylı/vasıtalı ve dolaysız/vasıtasız vergilerdir. Bir mal ya da hizmetin tüketiminden kaynaklanan, vergiye konu olan mal ya da hizmetin fiyatına dâhil edilen o mal ya da hizmet edinildiği anda alınan vergilere dolaylı/vasıtalı vergiler adı verilir. Ekonominin akışı gereği hane halklarını oluşturan bireyler ya da kurumlar mal ve hizmet alışverişinde bulunup bunlardan faktör gelirleri elde ederler. Bu faktör gelirlerinin elde ettikleri gelirlerin beyan usulü ya da kaynaktan kesme usulü ile vergilendirilmesine ise dolaysız/vasıtasız vergiler adı verilir.

Bir ekonomide bu vergiler farklı oranlarla ve farklı kompozisyonlarda kullanılmaktadır. Biliyoruz ki vergiler otomatik stabilizatör işlevleri gereği dinamik bir değişkendir. Bu demektir ki ekonomik konjonktürün gidişatı ya da ekonominin içinde bulunduğu durum ne ise vergilerde bu koşul ve durumlara göre değişecektir. Bu değişimlerin ne gibi durumlara göre ne ölçüde değiştiğini açıklayabilmek için öncelikle yukarıdaki vergi türlerinin yapılarından bahsetmek daha doğru olacaktır.

Dolaylı/vasıtalı vergiler tüketim üzerinden alınan, bu bakımdan vergi tabanı son derece geniş vergi türleridir. Bu vergilerin tahsilatı tüketilen mal ya da hizmetin fiyatı içinde olduklarından son derece kolaydır. Ancak dolaylı/vasıtalı vergilerin gelir dağılımına etkilerinin açıkça görülebilmesi için bu vergilerin toplumun en zengin üyesinden ve en fakir üyesinden aynı oranda alınması gibi bir ayrıntının vurgulanması gerekir.

Ekonomik süreç politikalarının başında gelen maliye politikasına, Türkiye'de gelir dağılımı üzerindeki etkisi bakımından baktığımızda; vergi politikasının büyük oranda dolaylı vergiler üzerinde şekillenmesinin marjinal tüketim eğilimi yüksek, düşük gelirli kesimler aleyhine ortam yarattığı, girişimcilere verilen istisna ve muafiyetlerin çokluğunun bu kesim lehine sonuçlar doğurduğu, ücretli kesimden alınan vergilerin yüksek oranlı olmasının ve asgari ücretin vergilendirilmesinin emek aleyhine sonuçlar yarattığı, kamu kesimindeki açıkların kamunun borçlanma gereğini artırarak bu durumun reel faizlerin yükselterek emek dışı gelirlerin artmasına ve özel kesimin reel yatırımları üzerinde caydırıcı etki yaparak eksik istihdama yol açmakta olduğu görülmektedir.

Dolaylı/vasıtalı vergilerin tahsilâtlarının kolay olmasına rağmen toplumun her kesiminden eşit oranda alınması, düşük gelirli kesimin bu vergilere gelirlerinden yüksek gelirlilerin gelirlerine göre daha fazla pay ayırmalarına yol açmaktadır. Bu ise gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda marjinal tüketim eğilimi yüksek bu kesimin tüketimi düşük tutularak genel ekonominin sağladığı toplam fayda fonksiyonu optimallikten gittikçe uzaklaşmaktadır.

Dolaysız/vasitasız vergiler yapıları itibariyle her birey yada kurumdan sağladıkları gelirin büyüklüğü orantısında alınan vergilerdir. Bu vergiler gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde olsun artan oranlı olarak uygulanırlar. Yüksek gelir gruplarından yüksek oranlı vergi tevkifatı yapılırken, düşük gelirli gruplardan ise düşük oranlı vergi tevkifatı yapılır. Bu açıdan bakıldığında dolaysız/vasitasız vergiler artan oranlı olarak uygulandıklarında gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı etki yaratırlar.

Vergiler açısından elde edilen sonuçlara göre düşünüldüğünde, gelir vergisinin mevcut hali ile uygulanması halinde gelir dağılımını düşük gelir grupları lehine düzelttiği görülmektedir.(Pınar,2004,s:9)

Gelişmekte olan ülkelerin geneline bakıldığında gelir dağılımı eşitsizlikleri yüksek durumdadır. Bunu iyileştirmek için uygulanması gereken vergi politikaları kuşkusuz beyan usulüne dayalı, artan oranlı dolaysız/vasitasız vergilerin sayılarının arttırılmasıdır. Ayrıca dolaylı/vasitalı vergiler mal ve hizmetin türüne göre değiştirilmelidir. Örneğin ithal, lüks bir arabadan alınan vergi ile ekmekten alınan vergi arasında belirgin bir fark olması gerekir. Yine yapılan vergi harcamaları yüksek gelirli kesime karşı azaltılmalı, çeşitli muaflik ve istisnalar kaldırılmalıdır. Böyle bir vergi yapısı oluşturulabilirse gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı maksimum etki yaratılabilir. Yine de tüm bu vergilerin oranları ve sayıları, yatırımlara dönüşebilecek tasarrufları ve sermaye piyasasında bulunan yabancı sermayeyi sekteye uğratabilecek ya da yurtdışına kaçırarak şiddette olmamalıdır. Bu iki oluşum arasından ince bir çizgi vardır ve uzun çalışmalar sonrası belirli politikalar oluşturulmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde günümüz itibariyle uygulanan vergi politikaları gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı nitelikte değildir. 1980 sonrası küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkeler dolaylı/vasitalı vergileri arttırmış, tersine dolaysız/vasitasız vergileri azaltmış durumdadırlar. Bu oluşum vergi sisteminin uygulanmasında gelir dağılımı eşitsizliğini kapatmaya yönelik hedeflemelerin yapılmadığının kanıtıdır. Yani vergilerin otomatik stabilizatörlüğü gelir dağılımını iyileştirici bir etki yaratacak şekilde kullanılmamaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergilere daha çok kamuya gelir sağlamak amacıyla başvurulmakta, gelir dağılımını düzeltici bir araç olarak vergiler pek kullanılmamaktadır.(Miynat,2004,s:99)

Ülkemizde de uygulanan vergi politikaları gelir dağılımı eşitsizliğini bozucu bir etki yaratmaktan uzaktır. Dolaylı vergiler sosyal katmanların yaşam koşullarını daha da zorlaştırıcı ve çarpık gelir bölüşümünü hızlandırıcı niteliktedirler. Mali mevzuatımızın uygulama sonuçlarına bakıldığında, geçmişten günümüze dolaysız vergilerle dolaylı vergilerin yer

değiştirdiğini, 1970'li yıllarda Türkiye'de vergi gelirleri içerisinde % 60 olan dolaysız vergilerin payının son yıllarda % 38'lere düştüğü görülür. Buna bağımlı olarak dolaylı", yani harcamalar üzerinden alınan vergilerin oranı %62'lere ulaşmaktadır ki bu, istikrarsız ve devamlı kriz süreci yaşayan bir ülke için büyük bir çelişkidir. Dolaysız vergilerin yanı sıra gelir dağılımını düzeltici işlev görebilecek diğer vergi grubu olan servet vergilerinin de toplam vergi gelirleri içindeki payı da, gelişmekte olan ülkelerde diğer OECD ülkelerine göre çok düşüktür (Büyükdere, Köksal, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", Gümrük Dünyası Dergisi, S.51, s: 7 -8).

Gelişmekte olan ülkelerde alınan dolaysız/vasitasız vergilerin yansıma olasılığı yüksektir.

Vergi sistemiyle gelir dağılımını düzeltmeye çalışmak oligopolistik piyasa yapısında, firmaların vergileri fiyatlara yansıtarak, daha rekabetçi firmalar ise, teşvik ve istisnadan yararlanarak ve ya kayıt dışına kaymak suretiyle vergi yükünü tekrar kendi dışındaki kesimlere ve devlete ciro edebilmektedirler (Miynat,2004, s: 99).

b. Vergide Kayıt Dışılık Sorunu

Gelişmekte olan ülkelerde önceden de vurgulandığı gibi yüksek oranda kayıt dışı ekonomi var olmaktadır. Bunun sebebi etkin denetimden uzak olan ticari kesimin büyüklüğü olabilirken, yüksek enflasyonla birleşen işsizliğin bireyleri yaşam standartlarını biraz olsun koruyabilmeleri için daha düşük ücrete sosyal güvencesiz olarak çalışmaya itmesi de olabilir. Zaten bu tür ülkelerde uzun yıllar boyunca kronikleşmiş enflasyonun varlığı kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hakkında da bize fikir vermektedir.

Kayıt dışı ekonomi olgusu vergi gelirlerini sekteye uğratmaktadır. Kayıt dışılık beyan usulüyle alınan gelir ve servet vergilerinde yoğun olarak görülmektedir. Zira menkul ve gayri menkul sermaye iratlarının beyanları bu ülkelerde genel olarak yapılmamaktadır. Bu bakımdan elde edilen vergi gelirleri hem düşük olmakta, hem de bu kesimlerden alınamayan vergi gelirleri ile düşük gelirli kesime karşı milli gelirin yeniden dağıtım fonksiyonu yerine getirilememektedir. Kayıt dışılık yapısı itibariyle hem toplumun refah düzeyini düşürmekte hem de gelir dağılımı eşitsizliğini bozucu etki yaratmaktadır.

Gelir vergisi tarife yapısı itibariyle düşük gelir grupları lehine bir dağılım yaratacak niteliktedir. Ancak kayıt dışılık, menkul ve gayrimenkul gelirlerinin vergilendirilmesine ilişkin mevzuat ve uygulamadan kaynaklanan sorunlar bu etkiyi azaltmaktadır. Beklenen etkinin ortaya çıkması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ve kamu borçlanmasının azaltılmasına doğrudan bağlıdır (Pınar, 2004, s:11).

Küreselleşmenin gelişmiş ülkeler açısından bir diğer avantajı ise sermaye akımlarının serbestleşmesidir. Vergilerin kalkmasıyla beraber gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasalarına yatırım yapılabilirlikindedir.

Küreselleşme gelişmekte olan ülkelerdeki milli geliri artırıcı etki yaratmıştır. Bu ülkeler ucuz faktör yaratabilmeleri bakımından doğrudan yabancı sermaye çekerek milli gelirlerini arttırmışlardır. Uzun dönem verilerine bakıldığında küreselleşme oluşumuna dahil olmayan ülkelerin büyüme oranları küreselleşmeye dahil gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranlarından düşüktür.

Tablo – 6: Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerin Büyümelerine Etkileri

	1960'lar	1970'ler	1980'ler	1990'lar
Zengin Ülkeler	4,7	3,1	2,3	2,2
Katılımcı G.O.Ü.	1,4	2,9	3,5	5
Katılımcı Olmayan G.O.Ü.	2,4	3,3	0,8	1,4

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 6 verilerine göre uzun dönemde küreselleşme sürecine katılımcı gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları katılımcı olmayan ülkelerin oranlarından büyüktür. Söz konusu ülkeler bu süre zarfı içerisinde zengin ülkelere göre daha fazla büyüyerek gelişme sağlamışlardır.

Küreselleşme gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranlarında pozitif bir etki yaratsa da ülkeler arası ve ülke içi gelir dağılımını bozucu etki yaratmaktadır.

Küreselleşme sürecinde küresel sistemden yararlanan gelişmiş ülkeler ve sistemin dışında bırakılan gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurum gittikçe genişlemektedir. Dünyanın en zengin % 20'lik nüfusu, üretimin % 85'ine sahip iken, geriye kalan % 80'lik nüfusun yoksulluğu artmaktadır (Özpınar, Şimşek, 2003, s: 2).

Küreselleşme ülkeler arası gelir dağılımını bozucu etki yaratmakla birlikte, ülkeler içi gelir dağılımını da bozucu etki yaratır. Cornia ve Kiiski (2001) ülkeler arası gelir dağılımı eşitsizliğini araştıran çalışmalarında son 20 yılda 73 ülkeden 48'inde ülke içi eşitsizliğin arttığını göstermiş, bunun neoliberal politikalarla kaynaklandığını belirtmiştir. Bu 48 ülke, çalışmada ele alınan 73 ülkenin toplam GSMH' sinin %73'ünü ve toplam nüfusun %59'unu kapsamaktadır. Bu dönem içinde 16 ülkede eşitsizliğin aynı düzeyde kaldığı, 9 ülkede ise

azalma trendi gösterdiği bulunmuştur. (Çelikel Danışoğlu, Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri, s:38)

Küreselleşmenin ülke içi gelir dağılımı eşitsizliğine yol açmasının birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bir ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, o ülkeye istihdam sağlayarak kısa dönemde milli geliri arttırarak işsizliği azaltmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler milli gelirin artmasıyla beraber ücretli kesimin reel gelirini de uzun dönemde arttırmayı hedeflemektedir. Ancak uluslar arası yatırımcı zaten söz konusu ülkeye düşük ücrette çalışmaya razı işgücü sektörü olduğu için gelmiştir. Dolayısıyla reel ücretlerde artış beklentisi yabancı yatırımcıları görece olarak düşük ücrette çalışmaya razı farklı pazarları arama arayışı içine itecek, ücretler arttırılsa bile bu artış fiyatlara yansıtılarak ülke içi enflasyon arttırılacak, reel ücret enflasyon oranının artmasıyla beraber uzun dönemde bir artış göstermeyecektir. Ücretli kesimin reel ücretlerinin uzun dönemde artmaması gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı bir etki yaratmamaktadır. Çünkü zaten söz konusu yabancı yatırımın ülkeye geliş sebebi reel ücret düzeyinin düşüklüğüdür. Yabancı yatırımcı gelişmekte olan ülke piyasasıyla değil kendi küresel ekonomik çıkarlarını gözetmektedir.

Küreselleşmenin gelir dağılımını bozucu bir diğer etkisi uluslararası rekabet koşulları gereği düşürülen ya da kaldırılan vergiler sonrası devletin vergi gelirlerinin azalmasıdır. Bu noktadan sonra gelişmekte olan ülkeler bozuk vergi sistemlerinin bir nedeni olarak dolaylı vergileri arttırma yoluna gidebilirler. Zira gelir dağılımı eşitsizliğini azaltan dolaysız vergiler doğru olarak tahsil edilemediğinden tahsil yolu daha kolay ancak, gelir dağılımı eşitsizliğini arttıran dolaylı vergiler arttırılma yollarına başvurulacaktır.

Vergi gelirlerinin azlığı düşük gelirli kesimin en gerekli ihtiyaçlarını karşılayan transfer harcamalarının da sekteye uğramasına yol açabilmektedir.

Globalleşme, hükümetlerin sosyal güvenliği sağlamalarını gittikçe zorlaştırmaktadır. Ekonomilerin dış ticarete açıklığıyla sosyal güvenlik talebi arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Ancak, yabancı yatırımcıları çekmek için dış ticarete yönelik korumacı uygulamaları gevşetmek ve vergi rekabetine girişmek zorunda kalan hükümetlerin, vergi tabanında meydana gelen erimeye bağlı olarak, vergi toplama yeteneklerinde azalma meydana gelir. Bu durum ise hükümetlerin eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerini yerine getirmede güçlüklerle karşılaşmalarına yol açar (Can Aktan, 2002, s: 10)

Küreselleşme sürecinde, yeni pazarlara ve yatırım fırsatlarına yatırım yapma olanağı doğsa da yüksek tasarruf sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesim bu imkanlardan yararlanamayacaktır. Ucuz ve karlı yatırım imkanlarından sadece milli gelirden

yüksek pay alan kesim yararlanabileceğinden küreselleşmenin bu yönü gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı etkiler meydana getirir.

Sermaye sahipleri, yüksek vasıflı işçiler ve kaynaklarını talebin en çok olduğu yerde arz etme imkanına sahip olan kesim bu gelişme sonucunda refahını artırırken vasıfsız veya az vasıflı işçiler refah kaybı ile karşı karşıya kalmaktadır.

Biliyoruz ki küreselleşme ülkeyi uluslar arası girişimciye açarak rekabet ortamını arttırıcı bir ortam yaratır. Bu rekabet ortamı sırasında işlerini kaybedenler yeniden iş aramaya devam edeceklerdir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde var olan sürekli işsizlik dolayısıyla iş bulma imkanları vasıfsız işçiler için zorlaşmaktadır. Dolayısıyla ülkeye giren yabancı yatırımcı rekabet ortamını arttırarak işsiz kalan bireylerin yeniden iş bulamamalarına sebep olabilmektedir. Yeniden iş bulabilme olanağı beşeri sermayesi yüksek, vasıflı kesimler için geçerli olurken, bu olanaklar düşük ücretli, vasıfsız emek arzı için geçerli olamamaktadır.

Küreselleşme uzun vadede gelişmekte olan ülkelerde yüksek büyüme oranlarına yol açsa da işsizlik oranını rekabeti arttırması açısından arttırdığı için gelir dağılımı eşitsizliğini düşük ücretli kesim aleyhine arttırıcı etki yaratmaktadır.

Geleneksel sektörlerde işlerini kaybedenlerin büyüyen ve gelişen sektörlerde iş bulabilmeleri mümkün olsa da bu ancak vasıflı işçiler için güçlü bir ihtimaldir. Öte yandan, istihdam coğrafi ve sektörel açıdan yoğunlaşmışsa özellikle vasıfsız işçilerin iş bulabilme imkanı azalır ve bu durum yoksulluk ve eşitsizliği artırabilir (Can Aktan, 2002, s: 11).

Sonuç olarak küreselleşme birden fazla nedenden dolayı gerek ülkeler arası, gerekse ülke içi gelir dağılımı eşitsizliklerini yoksul kesim aleyhine arttırmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler küreselleşmeye uyum aşamasındayken yüksek büyüme oranları yakalasalar da bu süreçte küreselleşmenin gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı etkisine karşı belirli önlemler almak durumundadırlar.

II. GELİR BÖLÜŞÜMÜ TEORİLERİ

Çalışmanın bu kısmında literatür boyunca süregelen gelir dağılımı hakkındaki teorilere ve görüşlere yer verilecektir. Zira bütünsel olarak gelir dağılımı hakkında olan bu çalışmada geçmiş teorilere yer verilme zorunluluğu mutlaka olacaktır. Daha güncel olması bakımından özellikle Neoklasik ve Keynezyen görüşlere yer verilecek, bu akımlara görece daha eski olan Klasik görüşlere çalışmanın özlüğü itibariyle yer verilmeyecektir. Bölümün ilerleyen bölümde teknolojik gelişmeye dayalı bölüşüm teorilerine değinilecek, son kısımda ise dışa açık ekonomiye varsayımına dayalı bölüşüm kurallarına yer verilecektir.

A. NEOKLASİK BÖLÜŞÜM TEORİLERİ

Neoklasik bölüşüm teorilerinde 3 adet temel varsayım bulunmaktadır. Bunlar kurumsal varsayım, davranışsal varsayım ve teknik varsayımlardır. Kurumsal varsayıma göre mal ve hizmet piyasalarında tam rekabet geçerlidir. Neoklasik bölüşüm teorisinin 2. varsayımı olan davranışsal varsayıma göre ise firmalar yatırım tercihlerini ve üretim faktörlerini belirlerken kar maksimizasyonunu hedeflemektedirler. Yine bu varsayıma göre üreticilerin kar maksimizasyonu ile tüketicilerin fayda maksimizasyonu, fiyat mekanizması yoluyla kesişmekte, burada da bölüşüm sorunu ortaya çıkmaktadır. Teknolojik varsayıma göre üretim faktörleri arasında tam ikame edilebilirlik, ölçüğe göre sabit getiri ve bölünebilirlik ve homojenlik vardır.

Üretim faktörleri arasında sürekli olarak ikame yapılabilmesi ve sürekli olarak farklı faktör bileşimlerinin kullanılabilmesi, faktörlerin marjinal verimliliklerinin belirlenebilmesi için gereklidir. Bu da, faktörlerin tam olarak bölünebilir ve homojen olmalarını gerektirmektedir (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.2, s.7).

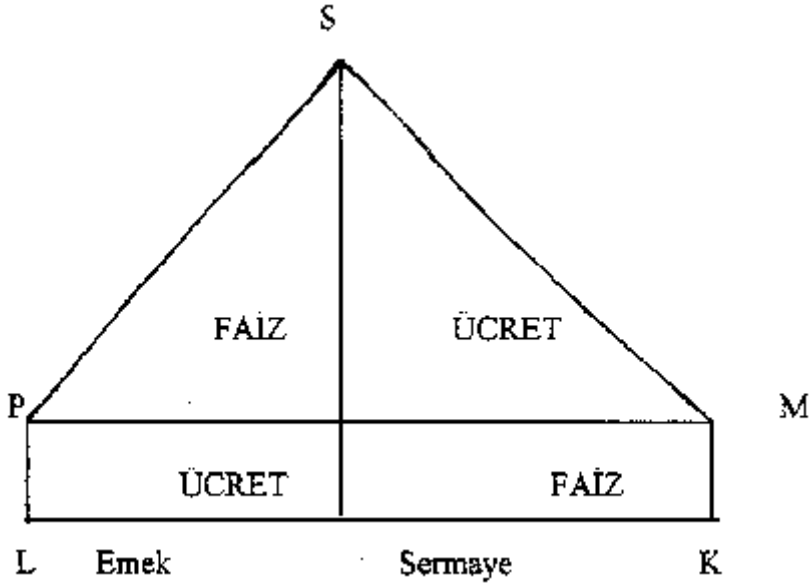
Neoklasik bölüşüm teorilerinde ilk olarak değinilecek teori ilk olarak John Bates Clark tarafından öne sürülen, sonrasında Wicksteed ve Wicksell in katkıda bulunduğu marjinal verimlilik ilkesine dayalı bölüşüm kuramıdır.

1. Marjinal Verimlilik Kuramı

Neoklasik iktisatçıların bölüşüm düşüncelerine göre her üretim faktörü yarattığı ürünün marjinal verimliliği ölçüsünde gelir elde etmelidir. Marjinal verimlilik, azalan verimler yasasına bağlı olarak işler. Buna göre bir firmanın işgücü yada sermaye talebi bu faktörlerin elde ettiği ürünün marjinal getirileri, o faktörlerin aldığı ücret yada faize eşitlenene kadar devam edecektir. Bu durumda marjinal verimlilik kuramına göre kar maksimizasyonu faktörü çalıştırmanın maliyetinin, o faktörün ürettiği son ürünün getirisine eşit olduğu düzeyde gerçekleşecektir.

Clark'da teorisini üretim faktörlerinin yarattıkları marjinal verimler çerçevesinde geliştirmiş ve üretim faktörlerine geliri geride bir artık kalmayacak şekilde dağıtmanın yollarını oluşturduğunu iddia etmiştir.

Şekil – 2: Clark’ın Bölüşüm Teorisi Grafiği

Toplam ürün, emek ve sermaye arasında, verimlilik ve kullanılan faktör miktarına bağlı olarak bölüşülmektedir.

Bilindiği gibi emek faktörünün geliri ücret, sermaye faktörünün geliri ise faizdir. Statik olan ve tam rekabet şartları altında bulunan bir ekonomide ücretlerin yüksekliği emek faktörünün marjinal verimine eşitken, faiz gelirlerinin yüksekliği ise sermaye faktörünün marjinal verimine eşittir. Şekil 2’de bu ilişkiye bağlı olarak gelirin emek ve sermaye arasında bölüşümü gösterilmektedir.

Şekil’2’nin sağ tarafı, emek miktarı sabit iken, sermayenin marjinal verim eğrisini(SM), sol taraf ise, sermaye miktarı sabit iken, emeğin marjinal verim eğrisini(SP) göstermektedir. Toplam ürün, OLPS veya OKMS’ye eşittir. Şeklin her iki tarafında faiz ve ücretlere yapılan ödemeleri gösteren alanlar birbirine eşittir. Yani şeklin sağındaki ücret geliri ile solundaki ücret geliri birbirine eşit iken, şeklin sağındaki faiz geliri ile solundaki faiz geliri de birbirine eşittir. Böylece, tam rekabet koşullarında toplam ürün, emek ve sermaye arasında, yarattıkları değere eşit oranda paylaşılmakta ve geriye herhangi bir artık kalmamaktadır (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.2, s.11).

Böylece Clark, statik tam rekabet şartlarında, toplam ürünün emek ve kapital arasında, artık bırakmaksızın bölüşüldüğünü gösterir. Bölüşümün tabii kanunları her girdiye, yarattığı değere eşit pay verdiği göre bölüşüm haklıdır, adildir. Ancak, girdi, birim başına marjinal verimine eşit getiri elde edemiyorsa “kurumsal hırsızlık”dan bahsedilebilir (Kazgan, 1986, s. 139).

Wicksteed ve Wicksell daha sonra marjinal verimlilik teorisine, teoriyi daha çok matematikselleştirerek katkıda bulunmuşlardır. Zira marjinal verimlilik teorisinin bir bölüşüm oluşumunu oluşturabilmesi için ekonomide faktörlere ödenen ücret yada faizlerin toplamının milli gelire eşit olması gerekir. Wicksteed ve Wicksell tam rekabet ve ölçüğe göre sabit getiri-üretim fonksiyonunun homojen olması- varsayımları altında faktör gelirlerinin milli gelire eşitliği konusunda bir model geliştirerek Clark'ın teorisine katkıda bulunmuşlardır.

Euler yöntemi olarak da bilinen bu modele göre üretim faktörlerinin elde ettikleri gelirler ile milli gelir arasında matematiksel ilişki kurularak marjinal verimlilik ilkesine göre yapılan milli gelir dağılımının uzun dönemde bir artık değer yada kar bırakmadığı gösterilmiştir. Çünkü uzun dönemde tam rekabet üretim dengesinde ortalama maliyet marjinal maliyete eşit olacaktır.

2. Üretim Fonksiyonuna Dayalı Neoklasik Bölüşüm Teorisi

Neoklasik iktisatçıların faktör payları ve bölüşüm sorunları için geliştirdikleri kavramsal araç, verimlilik analizlerinin konusu olan faktörlerin marjinal verimlilikleri ve esneklikleridir. Üretim fonksiyonu da, verimlilik ve eş-ürün analizlerinden oluşan bir bütün olduğundan, neoklasik üretim ve bölüşüm teorisi iç içe girmiş bir görünüm arz etmektedir

Neoklasik bölüşüm teorisini üretim fonksiyonuyla açıklayabilmek için faktörlerin ürettikleri marjinal verimliliklerine göre gelir ettikleri varsayılmaktadır. Yani teori temellerini marjinal verimlilik teorisine dayandırmıştır. Biliyoruz ki marjinal verimlilik teorisine göre uzun dönemde ve tam rekabet koşulları altında milli gelir faktörler arasında tam ve eşit olarak bölüşülecek ve geriye artık yada kar kalmayacaktır.

Ayrıca bu teoriye göre ücretler (w) ve sermaye yoğunluğu (K/L) arasında pozitif bir ilişki varken, faiz oranı (r) ile sermaye yoğunluğu arasında ise negatif bir ilişki vardır. Bu durumda ücretler ve faiz oranları arasında da negatif yönlü bir ilişki olacaktır. Ayrıca yine bir başka varsayıma göre ise kar oranları ile sermaye/hasıla katsayısı (K/Q) arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Neoklasik makro bölüşüm teorisi, mikro bölüşüm teorisinden çıkarılan iki temel faktöre dayanmaktadır. Bunlar; üretim fonksiyonu ve ikame elastikiyetidir. Bu bağlamda neoklasik bölüşüm teorisinde en çok Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, neoklasik yaklaşımın tüm özelliklerini Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda görmek olanaklıdır (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.2, s.15).

Cobb-Douglas üretim fonksiyonu $Q = AK^\alpha L^\beta$ şeklinde olup terimler sırasıyla
 Q = toplam üretim,

K = sermaye miktarı,
L = emek miktarı,
 α = sermayenin üretim esnekliği,
 β = emeğin üretim esnekliği,
A = etkinlik katsayısıdır.

Neoklasiklerin Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan hareketle uyguladıkları modelden çıkarılan temel sonucun denklemsel ifadesi:

$$rK + wL = \alpha Q + (1 - \alpha) Q \text{ ve } rK + wL = Q \text{ şeklindedir.}$$

Burada $rK+wL$ Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun 1. dereceden türevi olup buradaki r ve w emek ve sermayenin marjinal getirilerini temsil etmektedir. Denklemin sağ tarafında ise emek ve sermayenin üretim esnekliğinin birbiri ile negatif ilişkili olduğu görülmekte aynı zamanda sermaye ve emek faktörlerinin getirilerinin, bu üretim esnekliklerinin büyüklükleri ile ilişkili olduğu da gözlemlenmektedir. Yani elde edilen gelirlerin büyüklüğü faktörlerin üretim esneklikleri ve üretimde kullanılma yoğunlukları ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla üretim faktörlerinin elde ettikleri gelirler onların üretime yaptıkları katkının marjinal büyüklüğüne ve bu faktörlerin esnekliklerine bağlıdır. Uzun dönemde ve tam rekabet koşulları altında bu teoriye göre de milli gelir faktörler arasında tam ve eşit olarak bölünebilecektir.

3. Girdi Arz-Talep Dengesine Göre Belirlenen Girdi Fiyatları ve Gelirin Bölüşümü

Alfred Marshall tarafından ortaya atılan bu görüş marjinal verimlilik teorisini iki açıdan eleştirmektedir. Öncelikle marjinal verimlilik teorisi girdi arzını sabit kabul etmekte ve değişimler olabileceğini düşünmemektedir. Ayrıca girdi fiyatlarını belirlerken girdi arz fonksiyonu dikkate alınmamaktadır. Marshall'a göre marjinal verimlilik teorisi faktör talebini şekillendirmesi konusunda işler bir yapıya sahip olsa da faktör arzının dikkate alınmaması bakımından eksiktir. A. Marshall teorisini girdi arz-talep eşitliğine göre belirlenen girdi fiyatlarına göre yönlendirmiş buradan gelir bölüşümünü açıklamıştır. Marshall'ın sisteminde 4 faktör vardır. Bunlar emek, sermaye, toprak ve örgütlemedir. Bu girdiler kısa dönemde sabitlerdir ancak uzun dönemde girdi arzı, faktörlerin üretimden sonra elde ettikleri gelirlerinin artan bir fonksiyonudur. Ancak bu kurallar toprak faktörü için geçerli olmayıp, toprak faktörü uzun dönemde de sabit olarak kabul edilir. Yani toprak faktörünün geliri, arzını etkilemez.

Kısa dönemde faktörlerin değişmez yapısı faktör arzını sabit kılar, bu bakımdan kısa dönemde faktör piyasasının temel belirleyicisi faktör talebi olacaktır. Faktörler gelirlerini marjinal verimlilik teorisindeki gibi yarattıkları marjinal ürün değeri üzerinden alırlar.

Talebin düzeyine göre, kısa dönemde, girdilerin her biri, kendi üretim maliyeti üzerinde getiri sağlayabilir, getirisine “rant benzeri” girebilir. Emek de, kapital de, toprak gibi rant elde edebilir (Kazgan, 1986, s. 142).

Statik şartlarda, emek arzının talebe intibakı, işçinin yetişme ve eğitim maliyetini karşılayacak bir getiri elde etmesini sağlar. Her tür emeğin üretim maliyeti, ücret haddini belirler, rant benzeri, uzun dönemde giderilmiş olur.

Aynı ilişki kapital getirisi faiz içinde geçerlidir. Rant benzeri, kısa dönem kapital gelirlerinde görülebilecekken uzun dönemde giderilmiş olur. Bunun sebebi nominal faiz hadlerinin reel faiz hadlerine eşitlenmesidir.

Marshall uzun dönemde karların ve faizlerin bir rant elde etmeyecek şekilde, üretim maliyetini karşılayabilecek düzeyde normal kar ve faiz şeklinde olduğunu vurgulamasına rağmen aynı düşünceye toprak için sahip değildir. Çünkü Marshall a göre toprak rantı üretim maliyetleriyle açıklanamaz.

Marshall’a göre rant, tek toprak sahibi için bir maliyet olsa da, toplumsal açıdan, sadece bir artıktır. Böylece, toprak sahiplerini uzun dönemde, toplumsal artık elde eden tek sınıf olarak, diğerlerinden ayırır (Kazgan, 1968, s. 143)

Sonuç olarak Marshall kısa dönemde ücretli ve ücret dışı kesim arasındaki fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliğinin varlığını kabul ederken uzun dönemde bu eşitsizliğin, “rant benzeri”nin, karların ve faizlerin normal seviyeye üretim maliyetlerini karşılayacak seviyeye geldiğini savunarak, ortadan kalktığını vurgular.

4. Kapital Ve Faiz Teorisi- Böhm, Bawerk

Böhm- Bawerk’e göre artı değer kavramı Marx’ın düşündüğünün aksine sömürden değil, tam tersine kapitalist sürecin ortaya çıkardığı haklı bir kazançtır. Bu teoriye göre sermaye faktörü bir üretim aracı olmasının yanı sıra aynı zamanda faiz geliri yaratan bir faktördür. Şöyle ki sermaye üretim sürecine doğrudan etki etmez. Üretim sürecine doğrudan etki eden emek ve doğal kaynaklar faktörleri sermaye faktörünü sonradan kullanılması için üretirler. Sermayeli ya da dolaylı üretim emek ve doğal kaynakların doğrudan üretimine göre daha yüksek verimle üretim yapar. Sermayeli üretimle üretilen ürünler emek ve doğal kaynakların ürettiği ürünlerden daha çeşitli olarak tüketiciye sunulabilirken aynı zamanda

sermayeli üretim birim zamanda emek ve doğal kaynaklar faktöründen daha fazla sayıda ürün üretmektedir.

Ancak bu teoriye göre sermayeli üretimin bir de sakıncası bulunmaktadır. Bu da, dolaylı üretimde, “ zamandan fedakârlık” yapılmasıdır. Öyleyse, dolaylı üretimde, üretimin değerindeki artışla, zamandan fedakârlığın değeri arasında denge kurulmasını sağlayacak bir etken bulunması gerekir. Bu da faizdir (Kazgan, 1987, s. 144)

Böhm- Bawerk faizin varlığını üç nedene bağlar. İlk olarak insanlar gelecekte şimdiye göre daha az ihtiyaçlarının olacağını düşünerekten şimdiki ihtiyaçlarını karşılamak üzere borçlanma eğilimindedirler. İkincisi ise bireylerin geleceklerini öngörememelerinden dolayı bugünden tasarruf etmemeleri, yani mevcut tüketim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hareketlerde bulunma eğilimi içerisinde olmalarıdır. Bu nedenle bireyler ileriki bir tarihte ödemek üzere şimdiki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla borç almaya ve bunu –gelecekteki ihtiyaçlarının artmayacağını düşündüklerinden- faiziyle geri ödemeye razıdırlar. Ayrıca bireyler için iktisadi olarak gelecekte tüketecekleri bir malın marjinal faydası, bugün tükettikleri ve ya daha yakın zamanda tüketecekleri malın marjinal faydasından düşüktür ki bu da üçüncü nedendir.

Her üç neden de, insanlar için, bugünkü malların öznel değerinin, gelecekteki aynı miktar mala oranla daha büyük olduğunu gösterir. Bu olgu, piyasada birinciler için fiyatın daha yüksek olmasına yol açar. Borçlanma piyasada bugünkü malların gelecekteki mallarla değişimi demek olduğuna göre, faiz, bu ikisi arasındaki farktan doğar (Kazgan, 1987, s. 144).

B.KEYNEZYEN BÖLÜŞÜM TEORİLERİ

1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhran sonrası klasik kuramın “bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler” ilkesi başarısızlığa uğramış ve John Maynard Keynes öncülüğünde kamu müdahalesine dayalı yeni bir ekonomik akım başlamıştır. Keynes’in bu akımına göre ekonomide oluşa gelen dinamikler uzun dönemde birbirini dengeler nitelikte değildir ve dengeyi sağlamak için devlet müdahalesi gerekmektedir. Keynes özellikle ekonomiyi tam istihdam seviyesine yaklaştırmak üzerinde yoğunlaşsa da makro ekonomik bölüşüm ve gelir dağılımı üzerine de çalışmalar yapmıştır. Burada Keynesyen görüşten gelen ekonomistlerin de bölüşüm teorilerine yer verilmektedir.

1. Cartter Modeli

Cartter modelini oluştururken ex ante tasarruf-yatırım eşitliğinden hareketlenmiştir. Cartter'ın milli gelir bölüşümünü ölçmekteki nihai amacı milli gelirin ücret ve ücret dışı kesim arasındaki fonksiyonel dağılımının ekonomideki dengeye olan genel etkilerini tespit etmektir.

Ex ante yatırım tasarruf eşitliği $I = S$ 'dir. Ekonomideki ex ante yatırım hızı karlılığın (P) artan bir fonksiyonudur. Cartter bu ilişkiyi $I = \pi (P)$ ile gösterir. Buradaki $\pi I/P$ oranından oluşur ve 0 ile 1 arasında bir değerdir. Cartter'a göre milli gelir ücretli ve ücret dışı kesim arasında bölüşülür. Ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay λ ile gösterilir. Bu durumda ücret dışı kesimin milli gelirden aldığı payda $1 - \lambda$ olacaktır. Bu durumda toplam ücretlerin ve toplam karların formülleri şu şekilde olur

$$W = \lambda Y \text{-ücretlilerin payı} \quad P = (1 - \lambda) Y \text{-ücret dışı kesimin payı}$$

Ücret dışı kesimin payını yatırım eşitliğine koyarsak $I = \pi (1 - \lambda) Y$ formülünü elde ederiz. Yani bir ekonomide yatırımların yüksekliği karlılık oranı ve ücret dışı kesimin milli gelirden aldığı payın büyüklüğüyle doğru orantılıdır.

$I = S$ eşitliğinin tasarruf tarafını ise Cartter ücretli ve ücret dışı kesimin tasarruf eğilimlerini yorumlayarak açıklar. Tasarruf sisteminde 4 adet olgu vardır. Ücretlilerin marjinal/ortalama tasarruf eğilimi a, ücret dışı kesimin marjinal/ortalama tasarruf eğilimi b, ücret dışı kesime dağıtılan şirket karları v ve ücret dışı kesime dağıtılmayıp şirkette tutulan şirket karları $1-v$ ekonomideki ücretli ve ücret dışı kesimin tasarruflarını belirlerler.

Cartter bu verilerden hareketle önce ücretli kesimin tasarruf fonksiyonunu daha sonra ücret dışı kesimin tasarruf fonksiyonunu bularak nihayetinde toplam tasarruf fonksiyonunu elde etmiştir.

$$S_w = a\lambda Y, \text{ Ücretli kesimin tasarruf fonksiyonu,} \quad (1)$$

$$S_p = bvP + (1 - v) P, \text{ karların hissedarlara dağıtılan kısmı tasarruf edilebilir kısımdır,} \quad (2)$$

$$S_p = (bv) \{ (1 - \lambda) Y \} + (1 - v) \{ (1 - \lambda) Y \}, \text{ formül Y parantezine alınır,}$$

$$S_p = \{bv + (1 - v)\} \{ (1 - \lambda) Y \}, \text{ Ücret dışı kesimin tasarruf fonksiyonu,}$$

$$S = S_w + S_p, \text{ Ekonomideki toplam tasarruf fonksiyonunda veriler yerine konulursa,} \quad (3)$$

$$S = a\lambda Y + \{bv + (1 - v)\} \{ (1 - \lambda) Y \}, \text{ formül Y parantezine alındığında,}$$

$$S = Y \{a\lambda + (1 - \lambda) \{bv + (1 - v)\}\} \text{ toplam tasarruf formülüne ulaşılır.}$$

Buradan Cartter $I = S$ eşitliğinden verileri yerine koyarak ekonomideki gelir dağılımı ilişkisine ulaşır.

$$\pi (1 - \lambda) Y = Y \{a\lambda + (1 - \lambda) \{bv + (1 - v)\}\}, \text{ Y'leri sadeleştirdiğimizde,} \quad (4)$$

$$\pi (1 - \lambda) = \{a\lambda + (1 - \lambda) \{bv + (1 - v) \}$$

Sonuç olarak Cartter gelir dağılımını tespit etmiş daha sonra gelir dağılımında ücretli ya da ücret dışı kesimin paylarının artması ya da azalması durumunda olan gelişmelerin ekonomiye olan genel etkilerini yorumlamıştır.

Söz konusu eşitlik bir değişkenin azalması durumunda eşitliğin karşı tarafının da azalmasıyla tekrar sağlanabileceken, denklemdaki bir diğer değişkenin farklı bir reaksiyon göstermesi sonucu aynı da kalabilir.

Görelî ücretler payındaki bir artış, karlarda ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak, denge gelir düzeyini düşürecektir. Yatırımlardaki azalma, tasarruf fonksiyonunda buna eşit düşme ile karşılanabilir.

Emeğin görelî payının artması sonucu, yatırımlarda ortaya çıkan düşme, yatırım-kar katsayısında (π) ya da hissedarlara dağıtılan kar geliri payında (v) bir artışla karşılanabilir. π 'de bir artış belli bir kar miktarının, öncesine oranla daha fazla bir yatırım harcamasını uyaracağı anlamına gelmektedir. Ancak, bu, kar beklentilerinin olumlu olması ya da kar durumlarının düzelmesi halinde olabilir (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.2, s.23).

Cartter'a göre ücret gelirlerinin arttığı durumlarda yatırımlar tasarruflardan daha fazla azalırken, ücret gelirlerinin azalması durumunda ise tasarruflar yatırımlardan daha az artar. Ücret geliri artışının ekonomiye etkileri genel olarak yatırımın azalması şeklinde olurken, ücret geliri düşüşünün ekonomiye olan etkileri genellikle cari tüketimde düşüş ve milli gelir de artış şeklindedir.

Sonuç olarak Cartter exante yatırım tasarruf eşitliğinden gelir dağılımı ölçme tekniğini geliştirmiş ve ekonomideki fonksiyonel gelir dağılımı değişimlerinin genel etkilerini yorumlamaya çalışmış, ancak tüketim miktarının exante kar beklentileri üzerinde bir etki yaratmayacağını varsayması ve yatırımı kar ile doğrudan orantılaması konularında eleştiriler almıştır.

2. Kalecki Modeli ve Monopolleşme Derecesi

Faktör paylarının belirlenmesinde etkili olan faktörlerden birisi de piyasa yapılarıdır. Nitekim, tekelleşme eğilimlerinin bulunduğu ve artma eğilimi gösterdiği piyasalarda, faktör paylarının belirlenmesinde tam rekabet koşullarının etkili olmasının beklenmesi olanaklı değildir. Bu nedenle, tekelleşmenin var olduğu durumlarda, faktör paylarının nasıl belirlendiğinin ve bunun bölüşüm ilişkileri üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunun incelenmesi gerekmektedir

Kalecki'nin modeline göre bir piyasada olan monopol yapılar gelirin bölüşümünü belirleyip onu değiştiren oluşumlardır. Bu modelin varsayımına göre eksik rekabet koşulları altında piyasadaki istihdam düzeyi üretim düzeyi tarafından belirlenir. Dolayısıyla ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay sermaye sahibi kesimin üretim düzeyine göre değişir. Bir başka deyişle, ücretli kesimin piyasadaki büyüklüğü monopolleşme derecesi ve toplam maliyetler içinde ücret dışı maliyetlerin büyüklüğüne bağlıdır. Monopolleşme derecesi ve toplam maliyetler içinde ücret dışı maliyetler yüksek ise gelir bölüşümü ücretli kesim aleyhine dağılacaktır. Tersisi durumda ise gelirin bölüşümü daha adaletli hale gelecektir. Eksik rekabet koşullarında oluşan piyasada firmalar ekonomik kararlarını kar maksimizasyonu ilkesine göre değil, diğer firmaların temel maliyetleri ve fiyatlarına göre belirlerler. Modele göre firmaların temel maliyetleri hammadde fiyatları (R) ve işçilerin ücretleridir (W). Firmanın ürettiği nihai ürünün satış fiyatı ile firmanın temel maliyeti arasındaki fark piyasadaki elde ettiği kar marjıdır. Modelde satış fiyatı P, diğer firmaların satış fiyatlarının ortalaması ise \bar{p} ile gösterilirken, 1 birim üretimin firmaya olan maliyeti x ile gösterilir. Kalecki'nin modelinde oluşturduğu denkleme göre;

$$p = mx + n \bar{p} \text{ eşitliği vardır. Burada;}$$

m, fiyat/temel maliyet oranını,

n, fiyat/diğer firmaların satış fiyatları ortalamasını ifade eder. Modelin varsayımına göre kısa dönemde x ve \bar{p} sabittir, değişmez. Dolayısıyla eşitliği etkileyebilecek değişkenler m ve n'dir. Monopolleşme derecesi fiyat/temel maliyet oranı ve fiyat/diğer firmaların satış fiyatları ortalamasına göre belirlenecektir.

Kalecki, monopolleşme derecesindeki değişmelerin, sadece gelirin sermaye sahipleri ve işçiler arasındaki dağılımı yönünden değil, sermaye sahipleri içindeki dağılımı yönünden de önemli olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü gibi, Kalecki'nin bölüşüm modeli sadece farklı üretim faktörleri arasındaki bölüşüm ilişkilerinin incelenmesiyle sınırlı kalmamakta, faktörlerin kendi içindeki ilişkileri de dikkate almaktadır.

Bu model gelir bölüşümünü makro değil de mikro analiz çerçevesinde incelemesi ve bölüşümü sektörel açıdan ele alıp istihdam düzeyinin sadece üretim düzeyiyle belirlendiği varsayımından dolayı eleştirilmiştir.

C. TEKNOLOJİK GELİŞMEYE DAYALI BÖLÜŞÜM TEORİLERİ

Buraya kadar açıklanan teorilerde teknolojik gelişme yaşanmadığı kabul edilmiştir. Bunun sebebi önceki statik modellerin içine dinamik bir değişken olan teknolojik gelişmeyi sokmanın zorluğudur. Öncelikle teknolojik gelişme tanım şeklinde açıklanacak sonrada teknolojik gelişmeye dayalı bölüşüm teorileri anlatılacaktır.

1. Teknolojik Gelişme Tanımı ve Teknolojik Gelişmenin Sınıflandırılması

Teknoloji, üretim ve üretimde kullanılan faktörler arasındaki ilişkileri, üretim tekniği; belli bir miktar üretim elde edebilmek için kullanılacak farklı girdi bileşimlerini ifade etmektedir. Teknolojik gelişme ise, “mevcut ürünlerin üretiminde yeni yöntemlerin geliştirilmesi, yeni nitelikte ürünlerin üretilmesi, organizasyon, pazarlama ve yönetim tekniklerinde gelişme ve yenilik teklinde görülebilecek bir olaydır” (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.2, s.27).

Teknolojik gelişme sayesinde üretim kapasitesinin ve kalitesinin arttığı görülmektedir. Aynı miktar girdi ile eskisine göre daha çok çıktı elde edilebilirken, eskisinden daha az girdiyle önceden yaratılan çıktıya ulaşmak mümkün hale gelmektedir. Beşeri sermaye de denilen emeğin eğitim, niteliklilik gibi artı değerlere sahip olmasının üretime yansması teknolojik gelişme olarak değerlendirilebilirken, eskisine göre iki kat hızda çıktı elde eden yeni bir makinenin geliştirilmesi de teknolojik gelişme olarak değerlendirilebilir.

Teknolojik gelişme sınıflandırılırken 3 unsur altında toplanabilir:

- İçerilmiş – İçerilmemiş Teknolojik Gelişme
- Otonom – Uyarılmış Teknolojik Gelişme
- Nötr – Nötr Olmayan Teknolojik Gelişme

İçerilmemiş teknolojik gelişme emek ve sermaye üzerinde eşit etki yaratan, maliyeti olmayan, dolayısıyla sağlanabilmesi için bir sermayeye ihtiyaç duymayan türden teknolojik gelişmedir.

İçerilmiş teknolojik gelişmenin gerçekleştirilmesi sonrası bunun etkisi emek ve sermaye için eşit değildir. İçerilmiş teknolojik gelişme de oluşan gelişme sonrası bunun sermayeye etkisi artan oranlıdır. Yani her alınan makine bir öncekine göre daha fazla çıktı üreteceğinden yapılan teknolojik gelişme bir öncekine göre farklı etki yaratır.

Otonom teknolojik gelişmeler ekonomideki faktör donanımına herhangi bir etkide bulunmayan önceden öngörülemeyen gelişmelerdir. Teknoloji gelişme varsayımı altında gelir bölüşümü teorileri ortaya atan iktisatçılar daha çok uyarılmış teknolojik gelişmeler üzerinde dururlar.

Uyarılmış teknolojik gelişme emek tasarrufu sağlayıcı ya da sermaye tasarrufu sağlayacak nitelikte bir gelişmedir. Örneğin gerçekleşen teknolojik gelişme sonrası, 1 birim çıktı elde etmek için gereken emek miktarı azalışı, sermaye miktarı azalışından yüksek ise emek sermayeye göre daha ucuz olacaktır. Bu da teknolojik gelişmeyi sermaye tasarrufu sağlayıcı nitelikte yapacaktır çünkü 1 birim mal üretirken emek sermayeye göre daha ucuz hale gelmiştir. Sermaye tasarrufu sağlayan teknolojik gelişme sermayeyi pahalı hale getireceğinden emek tasarrufu sağlayan teknolojik gelişmeler uyarılmış olacak ve bir sonraki gelişme emek tasarrufu sağlayacak şekilde olacaktır.

Konuya milli gelirin bölüşümü açısından bakıldığında diğerine göre daha pahalı olan üretim faktörü milli gelirden daha az pay alır.

Hicks, teknolojik gelişmelerin, artan ücretler nedeniyle genellikle, emek tasarruf edici olarak gelişeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, Hicks, emek ve sermaye arasında ikamenin varlığını kabul etmektedir. Bununla birlikte, uyarılmış teknolojik gelişmelerin emek-tasarruflu olması emeğin milli gelir içindeki payını azaltacaktır (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.2, s.35).

Nötr teknolojik gelişme emek ve sermayenin milli gelirden aldığı payı değiştirmeyen, iki faktöründe eşit olarak maliyet azalışına sebep olan teknolojik gelişmedir. Nötr olmayan teknolojik gelişme iki faktörden birini diğerine göre ucuz hale getirerek tasarruf sağlayıcı etki yaratır.

2. Hicks Gelir Bölüşüm Teorisi

Hicks faktörler arası ikame oranına faktörlerin marjinal verimliliklerini göz önünde bulundurarak ulaşmıştır. Örneğin emeğin marjinal verimi sermayeye göre daha fazla ise teknolojik gelişme sermaye tasarrufu sağlayıcıdır. Yani üretim sürecinde emek faktörü sermaye faktörüne oranla daha fazla kullanılacaktır. Hicks'in faktör payları modeli ile ilgili ilkeleri şu şekildedir:

— Bir faktörün üretimde kullanılan miktarı artarken, o faktörün talep esnekliği birden büyükse, söz konusu faktörün mutlak payı (reel gelirleri) artar.

— Bir faktörün üretimde kullanılan miktarındaki artış, diğer tüm faktörlerin de mutlak payını artırır.

— Bir faktörün üretimde kullanılan miktarı artarken, o faktörün ikame esnekliği birden büyükse, söz konusu faktörün milli gelir içindeki görelî payı artar. Hicks marjinal verimliliğinin düşük olan faktörün tasarruflu faktör ya da kullanılmayan faktör olacağını, bunun ise söz konusu faktörün milli gelirden alacağı payın azalacağını belirtmiştir. Yani

Hicks'e göre gelirin bölüşümü marjinal verimliliği diğerine göre düşük olan faktör aleyhine olacaktır.

3. Harrod Gelir Bölüşüm Teorisi

Harrod'ın nötr teknolojik gelişme tanımına göre nötr teknolojik gelişme sermaye/hasıla katsayısı sabitken (yani toplam hasıla içinde sermaye faktörünün payı sabitken), sermayenin marjinal veriminin değişmediği teknolojik gelişmedir. Harrod'a göre dengeli büyüme emek ve sermaye faktörlerinin milli gelirden aldığı payın eşit olması koşuluyla sağlanabilir.

Biliyoruz ki milli gelirin bölüşümünün bir faktör aleyhine eşitsizleşebilmesi için nötr olmayan teknolojik gelişme sağlanmalıdır. Harrod modelinde nötr olmayan teknolojik gelişme sermayenin marjinal veriminin değişmesi ile sağlanabilir. Sermayenin marjinal verimi artarsa emek tasarrufu sağlayıcı etki gerçekleşirken, sermayenin marjinal verimi azalır sermaye tasarrufu sağlayıcı etki gerçekleşecektir.

D. DIŞA AÇIK EKONOMİ VARSAYIMINA DAYANAN BÖLÜŞÜM TEORİLERİ

Hiç kuşkusuz küreselleşme sürecinde oluşan dış ticaret ilişkileri bir ülkenin fonksiyonel gelir dağılımını etkilemektedir. Bu nedenle dış ticaretin gelir dağılımına etkilerinin araştırıldığı çalışmalara da değinilmesi gerekmektedir. Bu konuda araştırma yapan iktisatçılardan Heckscher, Ohlin ve Samuelson'un bölüşüm teorileri bu kısımda yer almaktadır.

1. Heckscher – Ohlin Yaklaşımı

Heckscher'in teorisine göre üretim faktörlerinin fiyatları ülkeler arasında değişkenlik sağlarlar. Üretim faktörlerinin fiyatları bu faktörlerin kıtlığıyla alakalıdır. Ülkeler arasında farklı üretim faktörü fiyatının olmasının sebebi üretim faktörlerinin ülkeler arası hareketliliğinin olmamasıdır.

Heckscher ülkeler arası dış ticaretin başlayabilmesi için modeline belirli varsayımlarda koymuştur. Öncelikle bir ülkede üretilen nihai üründe kullanılan emek/sermaye bileşeni, diğer ülkelerde de aynı olmalıdır. Bu oran değiştirilebilseydi, yani ürünün üretiminde kullanılan emek ve sermaye miktarları değiştirilebilseydi, kıt olan faktör yerine diğeri kullanılacak ve dış ticarete açılmanın bir mantığı kalmayacaktı. Bu şart modele üretim faktörlerinin birbirinin

yerine kullanılamayacağı varsayımını getirmektedir. Modeldeki bir diğer varsayım faktör arzının fiyat esnekliğinin sıfır olmasıdır.

Heckscher'e göre, dış ticaretin başlaması için, ayrıca, ülkelerdeki faktörlerin göreceli kıtlığının birbirinden farklı olması gerekmektedir. Bu koşul iki ülke arasında ticaretin genişlemesi açısından da gereklidir. Ancak, iki ülke arasında faktörlerin göreceli kıtlığı arasındaki fark ortadan kalktığında dış ticaret sona ermeyecektir. Başlayan dış ticaret sürecektir, ancak, dış ticaret hacmindeki artış duracaktır (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.2, s.47).

Genel olarak Heckscher – Ohlin Faktör Donatımı olarak adlandırılan teoremin temelleri Heckscher tarafından oluşturulmuş, Ohlin tarafından da geliştirilmiştir.

Biliyoruz ki her ülke her ürünü üretmeye yönelik üretim faktör donanımına sahip değildir. Gelişmekte olan ülkeler sermaye sıkıntısı çekerken, doğal kaynaklar açısından yeterli toprağa sahip olmayan ülkeler tarımsal ihtiyaçlarını farklı ülkelere elde eder. Bu durum ülkeleri birbirleriyle ticarete sevk eden neden olmaktadır.

Ohlin'e göre dış ticareten maksimum fayda sağlanabilmesi için ülkelerin dış ticarete konu olan iki ülkenin birbirleriyle ihracat – ithalat ilişkisi geliştirmeleri gerekir. Yoksa bir ülke diğerinden hiç ithalat yapmaz ve diğerine sürekli ihracat yaparsa bir süre sonra kendi ulusal parası diğer ülke için değerli para olacak, dolayısıyla ihraç malları ihracat yaptığı ülke için pahalı hale gelecektir. Bu ise yaptığı ihracat miktarının azalmasına yol açabilmektedir.

Dış ticaretin olabilmesi için sadece faktör fiyatlarının ülkeler arası farklılık göstermesi yeterli değildir. Talep koşulları da dış ticaretin sürdürülebilmesi için önem teşkil etmektedir. Ohlin'in modelinde talep sabit, değişmez kabul edilir.

Ohlin modelinde faktör fiyatlarının dış ticaretle beraber düştüğü iddia edilir. Ülkeler kıt; dolayısıyla pahalı olan faktörün kullanımını terk edip, ucuz olan faktörün yoğun olarak kullanıldığı nihai ürünlerin üretiminde uzmanlaşırlar ve üretiminde pahalı olan faktörün kullanıldığı nihai ürünleri dış ticaretle farklı ülkelere alırlar. Böylece kendi bünyesinde bol; dolayısıyla ucuz olan faktörün kullanıldığı üretim alanları gözde sektörler haline gelecek, ülke içinde gerçekleşen yatırımlar bu faktöre doğru kayacaktır.

Bu durumla beraber ülkeler içinde kıt olan faktörün gelirleri azalmaya başlayacak yani fiyatları düşme eğilimine girecektir. Zira varlıklarını koruyabilmek için fiyatlarını ithalat fiyatlarına çekmek durumunda kalacaklardır. Ohlin'in teorisine göre dış ticaretle beraber faktör fiyatları ülkeler arasında eşitlenme durumuna doğru gider.

Gerek Heckscher, gerekse Ohlin'in teorilerinden milli gelirin faktörler arasında bölüşümü konusunda çıkarılabilecek sonuç, dış ticaretin (ya da açık ekonomiye sahip bir ülkenin) milli gelirin bölüşümünü bol faktör lehine ve kıt faktör aleyhine değiştirmesidir.

Leontief yaptığı ampirik uygulamada sermaye yoğun faktöre sahip ABD'nin aslında emek yoğun ihracat yaptığını ortaya çıkarsa da bunu ABD'deki emek verimliliğinin yüksekliğine bağladığından teoriyi çürütmekten kurtarmıştır.

2. Stolper - Samuelson Yaklaşımı

Ricardo'dan yaklaşık bir asır sonrasına kadar iktisatçılar şu görüşü benimsemişlerdi: Serbest ticaret ülkede yaşayan insanların tümünün yararına, korumacılık ise tümünün zararına. Oysa Stolper ve Samuelson ikinci dünya savaşı yıllarında yayımladıkları bir makalede buna karşı çıktılar.

Bu teoriye göre dış ticaret ülke ekonomisinde ucuz/bol olan faktörü yararlandırırken korumacılık ülke içindeki ithalata rakip kıt/pahalı faktörü yararlandırıp ihracat kesimine ve bol/ucuz olan faktöre zarar verir. Şöyle ki ithalatı kıstak için ithal malına konulan bir gümrük tarifesi ithal mallarının fiyatını yurtiçinde yükseltir. Yükselen fiyat ithal ikameci kıt faktörün kullanıldığı nihai ürünlere olan arzı arttıracaktır. Artan arz sonrası kıt faktörün reel ücreti artar. Çünkü bol faktörün yurt içi üretimi azalmaya başlarken, kıt faktörün yurtiçi üretimi artmaya başlamıştır. Bunu emek ve sermaye faktörleri bakımından örneklemek mümkündür. Bir ülkenin emek yoğun faktörünün o ülkede kıt olduğunu varsayalım. Emek faktörünün yurtiçindeki üretimi genişlerken sermaye faktörünün ise düşer.

Dolayısıyla da emeğin bedeli yani ücretler sermayenin bedeli olan faizden daha hızlı artar. Böylece de her iki endüstride ucuzlayan sermaye, pahalılaştan emeğin yerine ikame edilir. Her emek birimi üretimde daha fazla sermaye ile birleştiği için sonuçta emeğin verimliliği yükselir, dolayısıyla da reel ücretlerde bir artış sağlanır (Seyidoğlu, 2003, s:72).

Modelin sonuç olarak vurguladığı nokta tarifelerin milli gelirin dağılımının uzmanlaşmayla bol faktöre aktarılmasının engellenmesine yol açmasıdır. Uzmanlaşma bir ülkenin milli gelirini arttırması bakımından olumlu bir durum olsa da tarifeler nedeniyle gerçekleşen eksik uzmanlaşma ile aslında tüm ülke zarar görürken bundan kıt faktör yararlanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK İSTİKRAR POLİTİKASI ARAÇLARI VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER SONRASI ALINAN İSTİKRAR POLİTİKASI KARARLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

Çalışmanın ilk bölümlerinde gelir dağılımı kavramı ve gelir dağılımının eşitsizliği ile ilgili temel bilgiler verilmiş ve bu temel bilgiler ışığında ekonomide yer alan değişkenlerin gelir dağılımını olumlu ya da olumsuz etkileyebileceğinin araştırılması yapılmıştır. Aynı anda çeşitli iktisat okullarının gelir dağılımı araştırmalarına değinilmiş, genel olarak gelir ve gelir dağılımı olgusuna ışık tutulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın asıl amacına gelinmeden önce şu ana kadar gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler içinde alınan ekonomik kararlar ve istikrar politikalarının içeriğine değinmekte fayda vardır. Çünkü istikrar politikalarının gelir dağılımı incelemesine sokulmasından önce bu istikrar politikalarını anlatmak gerekmektedir.

I. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE UYGULANAN İSTİKRAR POLİTİKASI ARAÇLARI

Bilindiği gibi çalışmanın temel amacı gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de ekonomik krizler sonrası uygulanan istikrar politikalarının gelir dağılımına etkilerinin belirlenmesidir. Bu bakımdan ülkemizde önceden uygulanmış ve gelir dağılımını bozması olası istikrar politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini test etmeden önce bu politikaların, ne olduğuna, amaçlarının ne olduğuna ve hangi nedenler dolayısıyla alındıklarına değinmek gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde – ya da en azından Türkiye'de – 1980 sonrası küreselleşen ekonomilerinde oluşan krizler sonrası uygulanan genel istikrar politikalarının yapısı iç talebi kısma, kamu harcamalarını azaltma, dış rekabet gücünü koruyabilmek için devalüasyon yapma, kamu gelirlerini arttırma gibi Ortodoks yönlü olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler biliyoruz ki yatırıma yönlendirilen tasarruf sorunu yaşamakta, bu sorunu halletmek için ise – emisyon enflasyonu arttıracağından borçlanma yoluna gitmektedirler. Kuşkusuz dış borçlanma iç borçlanmadan daha etkili bir borç kaynağıdır. Zira ekonomiye dışarıdan tasarruf ithal edilmekte, aynı anda iç borçlanmanın da uzun vadedeki olumsuz etkilerinden de etkilenilmemektedir. Bu bakımdan gelişmekte olan ülkeler dış borçlanma yapabilmek için uluslar arası ekonomi otoritelerinin Ortodoks yönlü ekonomi politikalarını uygulamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin dış finansman desteği almak için uygulamak durumunda kaldıkları IMF istikrar politikaları monetarist düşünceye dayalı Ortodoks istikrar politikalarıdır. IMF'nin önerdiği istikrar politikaları 1970'li yılların ortalarına kadar kısa vadeli talep yönetimli geleneksel politikalardan oluşmaktadır (Miynat, 2004, s:34).

A. DEVALÜASYON

Devalüasyon, kamu otoritesince belirlenen bir kararla döviz kurunun yükseltilmesi olarak tanımlanır. Sabit döviz kuru benimsemiş ekonomilerde kur sabittir, yani devlet müdahale etmediği sürece değişmez. Burada döviz kurunun yükseltilmesi devalüasyon olarak adlandırılırken, serbest dalgalanan döviz kuru uygulayan ekonomilerde, kurun dalgalanması piyasanın işleyiş süreci içerisinde değiştiğinden burada gerçekleşen döviz kuru artışı devalüasyon olarak adlandırılmaz.

Devalüasyon ya da revalüasyon terimleri sabit veya istikrarlı kur sistemlerinde ve hükümet kararı ile döviz kurlarında yapılan ayarlamalar için kullanılır. Serbest dalgalanan döviz kur sistemlerinde piyasanın işleyişi dolayısıyla kurun yükselmesi ve ya düşmesi için devalüasyon ve revalüasyon terimlerini kullanmak doğru değildir (Seyidoğlu, 2003, s: 475).

1. Devalüasyonun Yapılma Sebepleri

Devalüasyon yapılmasının iki adet sebebi olabilir. Birincisi istikrar temini için yapılan devalüasyondur. Paranın iç değeri, dış değerinden daha hızlı düşmüş ise yani içeride fiyatların yükselmesine karşın paranın dış değerinde bir değişiklik olmamış ise, bu durumda istikrarı sağlamak için yapılan paranın dış değerinin düşürülmesi işlemine istikrar devalüasyonu denir. Bu tür istikrar devalüasyonları ülkemizde de yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi 1958 yılında yapılan 2,50 TL olan 1 Amerikan dolarınının 9.00 TL'ye çıkarılmasıdır (<http://analiz.ibsyazilim.com/egitim/devaluasyon04.html>, 02.05.2008)

Devalüasyonun yapılmasının ikinci nedeni ödemeler bilançosundaki dengesizliklerden kaynaklanır. Ödemeler bilançosundaki dengesizlikler bünyesinde barındırdığı otonom (çizgi üstü) değişkenler tarafından belirlenir. Bu değişkenler olası dengesizliğin önemli bir sebebini oluşturan dış ticaret bilançosunun da içinde bulunduğu cari işlemler hesabı ve ülkede olan kısa ve uzun vadeli sermaye giriş çıkışlarının yer aldığı sermaye hesabıdır. Bu değişkenler kısa vadeler halinde de olsa yüksek oranda artış azalışlar yaşayabilirler ve ödemeler bilançosunda dengesizliğe yol açarlar. Spekülatif duyumlar sonrası ülke ekonomisinden çekilen “sıcak para” olarak adlandırılan kısa vadeli yabancı sermaye buna bir örnek teşkil

edebilir. Otonom (çizgi üstü) işlemler ödemeler bilânçosunda dengesizliğe yol açarken denkleştirici (çizgi altı) işlemler ise bu dengesizliği giderici işlemlerdir.

Denkleştirici olanlar bu dengesizliklere bağlı olarak merkez bankasının gerçekleştirdiği dış rezervleri doğrudan etkilerler (Seyidoğlu, 2003, s. 401).

Devalüasyonun gelişmekte olan ülkeler ile olan sıkı ilişkisi dış borçlanmak için IMF uyum politikalarına paralel ekonomik politikaları gerçekleştirme zorunluluklarıdır. Zira IMF yukarıda da değinildiği gibi iç talebi kısıcıcı, ihracatı arttırıcı önlemler almak için devalüasyon politikasını benimsemektedir. Bu şekilde ülkenin uluslararası rekabet gücü artacak, ödemeler bilânçosu dengesizliği ise giderilmiş olabilecektir.

IMF destekli istikrar politikaları öncelikle bir ülkenin dış dengesinin sağlanması üzerine kurulmaktadır. IMF tipi programlar temelde ödemeler dengesi istikrarının sağlanmasını amaçlamaktadır (Miynat, 2004, s: 35,36). Çünkü devalüasyon ithal girdilerinin fiyatlarını yükseltip, ihracat çıktılarının fiyatlarını düşürür. Bu nedenle yıllık ithal girdilerinin toplam hacmi azalırken, yıllık ihraç çıktılarının toplam hacmi yükselir. Böylece devalüasyon yapılan ülkelerde döviz tasarrufu ve döviz girdisi sağlanır. Bu şekilde ödemeler dengesi açıklarını kapatma olanakları doğmuş olur (Çelebi, 2002, s:57).

Nitekim Türkiye kuruluşundan günümüze kadar resmi olarak 9 adet devalüasyon gerçekleştirmiştir.

Türkiye'de; 7 Eylül 1946 yılında % 115,4 oranında, 4 Ağustos 1958 yılında % 221,4 oranında, 10 Ağustos 1970 yılında % 66,6 oranında,21 Eylül 1977 yılında % 10 oranında,1 Mart 1978 yılında % 29,9 oranında, 10 Haziran 1979 yılında % 77,7 oranında, 24 Ocak 1980 yılında % 48,6 oranında, 5 Nisan 1994 yılında %104 oranında, devalüasyon gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında gerçekleştirilen devalüasyon oranı ise %10 dur.

2. Devalüasyonun Başarı Koşulları

Teoride devalüasyon uzun dönemde ihracatı arttırıp ithalatı azaltarak ödemeler bilançosunu düzeltir. Çünkü bu süre zarfı içerisinde ülkeye giren döviz miktarı artmış, tersine ülkeden çıkan döviz miktarı azalmıştır. Bu aynı zamanda GSMH'nın ve kişi başına gelirin artmasına yol açar. Ancak, devalüasyonun etkilerini olumlu olarak göstermesi için bazı iktisadi olguların gerçekleşmesi gerekmektedir.

Bir ülkenin devalüasyon yapmasının sebebi kendi ihraç malını yurtdışındaki pazarına ucuza arz etmesinin sağladığı avantajdan yararlanmaktır. Ucuza arz edilen mal doğaldır ki talep artışı olası bir mal olacaktır. Bu noktada ihraç mallarının yurtdışı talep esnekliğinin büyüklüğü önemlidir. Yani bir malın fiyatının ucuzlaması sonucu talebinin artması o mala

olan talep esnekliğine bağlıdır. İhraç malına olan talep esnekliği 1'den büyükse, yani malın fiyatının 1 birim düşüşüne talep 1 birimden daha fazla artarak cevap veriyorsa, söz konusu malın arzı arttırıldığında o mala olan talep arzın artışından daha yüksek olarak artacaktır. Dolayısıyla ihraç malına olan talebin esnekliğinin yüksek olması devalüasyon yapan ülke için olumlu bir durum olmaktadır.

Kuşkusuz devalüasyon sonrası ihraç edilen malın fiyatının dış alıcıya ucuzlamasının avantajından yararlanmak için ihraç edilen ürünün miktarı arttırılmalıdır. Ancak bu durum ihraç edilen malın arzının arttırılıp arttırılmamasının olanaklı olup olmamasına da bağlı olacaktır. Bu demektir ki ihraç edilen malın arz esnekliği de 1'den büyük olmalıdır ki arz edilen miktar kolayca arttırılabilsin.

İhraç ürünlerimizin dış talep esnekliği çok yüksek de olsa eğer üretim kolayca arttırılamıyorsa devalüasyonun talebi arttırıcı etkilerinden yararlanılamaz. Demek oluyor ki, devalüasyonun yaratacağı talep artışlarını karşılayabilmek için ya elde hazır bir mal stoku, ya da dış talep artışının harekete geçireceği, ihracata yönelik boş bir üretim kapasitesi bulunmalıdır.

Devalüasyon yapan ülkenin ihraç ettiği ürünlerin piyasasının arz ve talep esneklikleri önem taşırken aynı zamanda söz konusu ülkeye ihracat yapan ülkelerin ihraç ettiği ürünlerin de esneklikleri önem taşır. Çünkü ihraç ettikleri ürünlerin devalüasyon yapan ülke dışında bir alıcısı olmaması durumunda ürünlerini satamaması tehlikesi altında olabilen bir ülke olması teoride muhtemeldir. Özetle devalüasyonun ithalat kısıcı ve döviz çıkışını azaltan etkilerinin görülebilmesi için devalüasyon yapan ülkeye ihracat yapanların fiyat kırmamaları gerekir. Şayet ihracatçı ülke daha düşük fiyattan ithalata izin verirse devalüasyonun var olan etkisi azalır.

Unutulmamalıdır ki devalüasyonun temel amacı ödemeler bilânçosunda uzun dönemde fazla yaratmaktır. Devalüasyon yapıldıktan sonra yurt içi fiyatların artış göstermemesi önem teşkil eder. Enflasyon oranının artması gerek üretim kesimi için gerekse yurt içi talep kesimi için de olsa olumsuzluklar teşkil etmektedir. Dolayısıyla yapılacak devalüasyon oranı enflasyon oranından yüksek olmalıdır.

Hatta, devalüasyonla amaçlanan yalnızca bozulan fiyat ilişkilerini yeniden ayarlayarak ülkenin rekabet gücünü korumak değil, aynı zamanda bu gücün artmasını sağlamak ise, o taktirde reel kurun yükseltilmesini sağlamak gerekir. Bu ise nominal kurların iç ve dış enflasyon oranlarından daha yüksek oranda arttırılmasını gerektirir (Seyidoğlu, 2003, s: 484).

Bu noktada önemli nokta devalüasyon yapan ülkenin ihracat sektörünün dışa bağımlılığı, ya da ihracatın ithalata bağımlılık oranıdır. İhracatın ithalata bağımlılığı söz konusu malın ihracatını gerçekleştirebilmek için ne kadar ithalat yapılması gerekir şeklinde açıklanabilir. Nihai ürüne ulaşma sürecinde kullanılan ara malların ne kadarı ithalatla karşılanıyorsa, o malın ihracatında ithalata olan bağımlılık o kadardır. Dolayısıyla devalüasyon ihracat için ithalat gerektiğinden kısa ve uzun vadede olumlu sonuçlar getirmeyebilecektir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığı yüksek oranlar taşıdığından yapılan devalüasyon sonrası artan girdi maliyetlerinin iç fiyatlara yansıtılması doğal olarak enflasyon oranına da yansımaktadır. Zira ithalat sadece ihracat malı üretmek için yapılmamakta tüketim malı üretmek içinde kullanılmaktadır. Bu ise ister istemez iç fiyatların artmasına ve yapılan devalüasyonun yararlarını azaltıcı etki oluşmasına yol açmaktadır.

Türkiye’de de ihracatın ithalata bağımlılığı yıllar itibariyle artmaktadır.

Tablo – 7: Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı (2000 – 2007)

	YILLIK							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İHRACAT (FOB)	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.184
İTHALAT (CIF)	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.048
DIŞ TİCARET HACMİ	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	225.111	277.233
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-54.041	-62.864
İHRACAT / İTHALAT (%)	51,0	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,0

Kaynak. TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 7’de yıllar itibariyle Türkiye’nin dış ticaret hacminin önemli bir gelişme kat ettiği görülmekle beraber ihracat ve ithalatın kriz ve devalüasyon yılı olan 2001 yılı dışında bir önceki yıla göre artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Devalüasyonun etkilerini kısa vadede görmek zor olsa da 2004 yılından 2007 yılına kadar ihracatın artış ivmesinin artarak arttığı görülmektedir. Aynı durum ithalat içinde geçerli olup ithalatın artış ivmesi ihracatın artış ivmesinden daha yüksektir. Veriler göstermektedir ki 2001 yılındaki devalüasyonun ihracata etkisi olumlu ancak ithalatı azaltıcı etkisi olumsuz sonuçlanmıştır. Bu yukarıda da değinildiği gibi ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olmasından da kaynaklanmaktadır.

a. Marshall – Lerner Koşulu

Devalüasyon oranı reel döviz kurunu yükseltici etki yaratır. Reel döv.kuru= $e.(P^*/P)$. Burada P^* yurtdışı fiyatlar genel düzeyini, P ise yurtiçi fiyatlar genel düzeyini, e ise nominal döviz kurunu ifade eder. Yapılan devalüasyon sonrası nominal döviz kuru artacağı için reel

döviz kuru da artacaktır. Marshall – Lerner koşuluna göre arz esneklikleri sonsuz, yani arz doğrusu x- eksenine paralel, iken ithal mallarının yurtiçi talep esnekliğinin(e_m)ve ihraç malları dış talep esnekliğinin(e_x) toplamı 1'den büyük olursa devalüasyon başarılı olacaktır.

İthalat talebinin fiyat esnekliği, reel döviz kurunda meydana gelen yüzde bir artışın ithalatta yüzde kaç azalmaya yol açtığını ölçer. Örneğin ithalat talebinin fiyat esnekliğinin yüzde 0.5 olması, reel döviz kurundaki yüzde bir artışın ithalatı 0.5 azalttığı anlamına gelir (Ünsal, 2000, s:457). Aynı mantık ihraç malları dış talep esnekliği içinde düşünülebilir.

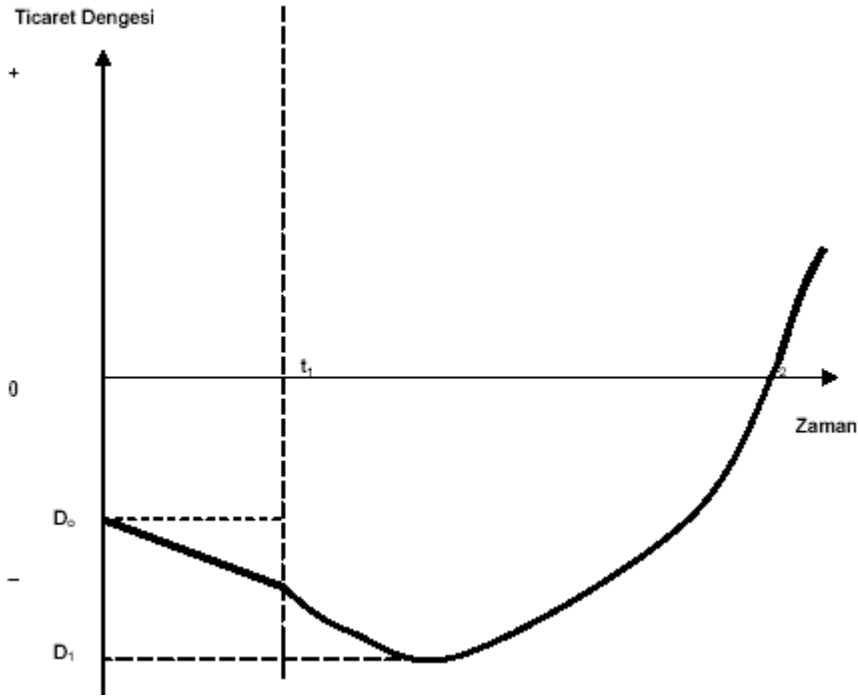
b. J Eğrisi Etkisi

Ödemeler bilançosu açık veren bir ülkede yapılan devalüasyon sonrası biliyoruz ki döviz kuru yükselir ve ithalat zorlaşıp ihracat kolaylaşır. Ancak kısa dönemde devalüasyonun bu etkileri görünmemekte, ödemeler bilançosunun açığı artmaktadır. Kısa dönemden uzun döneme geçildikçe bu açık kapanma yoluna gitmiştir. Bunun sebebi kısa ve uzun dönem esneklikler arasındaki düşüklük ve yükseklik farkıdır. Kısa dönemde esneklikler düşük iken uzun dönemde esneklikler Marshall – Lerner koşulunu sağlayacak yüksekliğe erişebilmektedir. Kısa dönem esnekliklerinin Marshall – Lerner koşulunu karşılayamamasının birden çok sebebi vardır.

Örneğin, devalüasyonun hemen sonrasında ihracat gelirleri ve ithalat giderlerindeki değişme, daha önceden yapılan sözleşmelere bağlıdır. (Seyidoğlu, 2003, s: 479). Bu sözleşmelere 6 ay ya da 1 yıldan fazla parçalı alımlardan oluşan ithalat anlaşmaları şeklinde olabilmektedir. Ayrıca arzın ve talebin yeni iç ve dış fiyatlara uyum süreci uzun dönemde gerçekleşmektedir.

Devalüasyonun yapılmasından sonra dış ticaret bilançosunun kısa ve uzun dönemdeki değişimi şematiğe döküldüğünde J harfi çizer.

Şekil – 3. J Eğrisi

Şekil – 3'te dış ticaret bilançosu gittikçe daha fazla bozulan bir ekonomide yapılan devalüasyonun kısa ve uzun dönemdeki etkileri görülebilmektedir. T_1 zamanında yapılan devalüasyon dış ticaret bilançosunu D_1 düzeyine kadar getirir. Bu döneme kısa dönem denilebilir zira devalüasyonun bilançoju kötüleştirici etkileri burada görülmüştür. Bu dönemden sonra dış açık kapanmaya ve sonunda dış fazla verilmeye başlanmıştır.

J eğrisi doğal olarak bir çok ampirik çalışmada test edilmiştir.

Spitaller (1980) devalüasyonun uzun vadeli etkilerini test ettiği çalışmasında, % 10'luk bir devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkilerine bazı ülkelerde denemiştir. Sonuçlar göstermektedir ki ticaret dengesi Japonya'da 3 ay da, Belçika'da 7ay da, ABD'de 9 ayda, İsveç'te 10 ayda, Fransa'da 11 ay'da, İngiltere ve Almanya'da 1 yılda kötüleşmeye başlamıştır (Altınok, 2003, s:54).

Devalüasyonun ticaret bilançosunu iyileştirici etkilerinin ne kadar zaman alacağı ülkeden ülkeye değişir. Uygulamalı çalışmalar bu sürenin genellikle iki yılın üzerinde olduğunu göstermektedir (Seyidoğlu, 2003, s: 479).

B. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜTÇE UYGULAMALARI

Bütçe kavramı devletin, devlete mensup kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve ilişkilerini düzenlemek için, maddi imkânları kullanma gerekliliğinden ortaya çıkmıştır.

Devletin bir görevi de kamu otoritesi olarak toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve bunları karşılamak için ekonomiyi düzenleyici tedbirler almaktır. Bu tedbirleri ise kamu harcamaları ile, kamu harcamalarını ise kamu gelirleri ile gerçekleştirir. Devlet bütçesinin temel fonksiyonu devletin ekonomiye müdahale araçları olan maliye ve para politikalarına kaynak oluşturma"dır. Bu yüzdedir ki devletin bütçe hakkı anayasada belirlenmiş sınırlar doğrultusundadır ve birey – kamu otoritesi arasındaki bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın sınırlamaları devlet bütçesinin ilkelerini belirler. Devlet bütçesinin ilkeleri zaman içinde değişikliğe uğramıştır.

Bütçe ilkelerine ilişkin sınıflandırmalar farklı olmakla birlikte, bu gün için, maliye literatüründe, 10 ilkeden söz edildiği iddia edilebilir. Bunlar, genellik, birlik, açıklık, doğruluk, samimiyet, alenilik, denklik, yıllık olma, önceden izin alma, giderlerin bölümler itibariyle onanması ilkeleridir (zgen, 1998, s:2).

Bu ilkelerin çalışmanın gidişatı açısından en yüksek önem teşkil edenleri genellik, birlik ve denk olma ilkeleridir. Genellik ilkesine göre, devletin gelir ve giderlerinin oluştuğu her kalem, birbirlerinin arasına dahil edilmeden ayrı ayrı gösterilmelidir. Birlik ilkesinin amacı devletim tüm gelir ve tüm giderlerinin tek bir bütçede gösterilmesine yöneliktir. Bütçenin denklik ilkesine göre yıl sonunda devlet bütçesinin gelirleri ve giderleri birbirine eşit olmalı, bütçe açığı olmamalıdır. Yine de ilkelerin belirlenmesinin ilerleyen yıllarında devletin ekonomiye müdahalelerinin de artışıyla beraber devlet bütçesi ekonominin konjonktürüne göre ayarlanmış, resesyon döneminde bütçe açığı, genişleme döneminde ise bütçe fazlası şekline girmiştir.

Devlet bütçesi normal devlet gelirlerinin toplam devlet harcamalarına eşit olması demektir. Maliye biliminde uzun yıllar başlı başına bir amaç olarak benimsenen bütçe dengesinin sağlanması, daha sonra konjonktürel bütçe kavramının geliştirilmesi ile eski önemini kaybetmiştir.

Bütçe dengesinin konjonktürel bir çerçevede uzun vadeli bir sürede aranması, bütçe harcamalarının ekonominin gidişatına göre esneklik kazandığının göstergesidir. O halde devlet bütçesi, ekonomik istikrarın sağlanması ve konjonktürel dalgalanmaların etkisinin azaltılması bakımından devletin yrttğu ekonomi politikalarına kaynak oluşturur.

Gelişmekte olan ülkelerin bütçe dengelerine bakıldığında genellikle bütçe açıklarıyla karşılaşılmaktadır.

Kronik enflasyonist ortamlarda bütçe açıkları doğrudan, enflasyonun bir fonksiyonudur. Örneğin, kamu harcamalarının gelir esnekliği, kamu gelirlerinin nominal gelir

esnekliğinden büyük olduğu takdirde reel bütçe açığı enflasyonla birlikte artmaktadır (Miynat, 2004, s:39).

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun önlenmesi hedefi, iç talebin kısılması yoluyla benimsendiğinden kamu harcamaları azaltılmakta ve kamu gelirleri ise arttırılmaktadır. Bu şekilde bütçe disiplini sağlanır. Biliyoruz ki eksik istihdam koşulları altında kamu harcamalarındaki artış çoğaltan etkisi yaratarak milli geliri arttırır. O halde kamu harcamaları azaltıldığında ise bu etki tersine işler bir nitelik taşıyacaktır.

Biliyoruz ki kamu harcamaları cari, yatırım ve transfer olmak üzere 3 çeşittir. Harcamalar azaltılacaksa hangi harcama türü üzerinden daha fazla kısıntı yapılacağı dikkatlice seçilmeli, bunlar yapılırken gelir düzeyi en düşük seviyede olan bireylerin de minimal ihtiyaçları da gözetilmelidir. Bu açıdan bakıldığında devletin sosyal sorumluluk görevini yerine getirmesinin gereği olarak transfer harcamalarını yapması gerekir. Gelişmekte olan ekonomilerde gelir düzeyi minimal tüketim harcamalarını geçmeyen birey ve hane halkı sayısı fazladır ve transfer harcamaları bu kesim için büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan kamu harcamalarının transfer harcamaları ayağında kısıntıya gidilmesi gerek yoksullaşmanın artması gerekse gelir dağılımı eşitsizliğinin artması bakımından olumsuz sonuçlar doğurma riskine sahip olmaktadır.

Kamu cari harcamalarının büyük bir bölümü personel ödemelerinden oluşmaktadır. Personel ödemeleri, özellikle kısa dönemde değiştirilmesi olurlu olmayan harcama kalemleridir. Dolayısıyla enflasyonla savaşmada kamu cari harcamalarında önemli bir kısıntı yapmak pek kolay görülmemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde kısılan yatırım harcamaları ilk başta en olurlu seçenek gibi gözükse de aslında ekonomiye olan uzun dönem etkileri olumsuz olmaktadır. Teoride bir ülkede yatırım harcamalarının kısılması kısa dönemde iç talebi azaltırken uzun dönemde ise yurtiçi üretimi arttırır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde var olan yatırıma yönelen özel tasarrufların azlığı sorunu, enflasyon ve işsizlik ile birleştiğinde, bu ülkelerin kalkınması yolunda önemli bir engeldir. Dolayısıyla sübvansiyonların azaltılması, kamu yatırımlarının azaltılması, vergi istisna ve muafiyetlerinin azaltılması zaten az olan özel yatırımın uzun dönemde daha da azalacağına işaret olabilir. Azalan yatırım nüfus artışı nedeniyle uzun dönemde de işsizliği arttırıcı etkiler yaratmaktadır.

Devletin yatırım harcamalarını azaltması gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemde olumsuz etkiler bırakıyorsa harcama kısılacakken seçilen kısıtlama alanları dikkatli seçilmelidir.

Kamu harcamalarının azaltılması devletin en büyük ithalatçı olduğu gelişmekte olan ülkelerde ithalatın kısılmasına neden olabilmektedir (Miynat, 2004, s:40). Gelişmekte olan ülkelerin devalüasyon yapmadan döviz tasarrufu sağlaması devalüasyonun sonuçlarının olumlu olmasının riskliliği bakımından önem teşkil etmektedir. Döviz tasarrufunun ekonomiye etkileri büyüme hızı ve kişi başına gelirin artmasıdır.

Bütçe disiplini kamu harcamalarının azaltılması yoluyla sağlanırken, diğer yandan da kamu gelirlerinin artırılması yoluyla da sağlanabilir. Kamu gelirleri, vergi gelirleri ve vergi harcamaları arasındaki fark ve kamu kesimine ait mal ve hizmet fiyatlarından oluşur. Bu unsurların gelirleri arttırıldığında kamu gelirleri de artmış olur.

Vergi gelirlerini arttırma konusu vergi gelirlerinin çeşitliliği açısından dikkatli incelenmesi gereken bir konudur. Zira 1. bölümde de değinildiği gibi dolaylı ve dolaysız vergiler yapıları gereği ekonominin farklı gelir gruplarında farklı etkiler yaratabilmektedir. Bu bakımdan arttırılan vergi gelirleri orta ve düşük gelirli kesim üzerinde baskı yapacak şekilde ki bu dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payın artmasında kaynaklanır, olmamalıdır. Dolaysız vergiler gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olduğuna göre, bunların vergi gelirleri içindeki payının artması, sermaye piyasalarına katkılacaktır ya da doğrudan yatırıma yönlendirilecek özel tasarrufları kısıtıcı etkiler yaratma riskine sahiptir. Demek oluyor ki iki tür verginin de vergi gelirleri içindeki oranları belirli bir düzeyi geçmemelidir.

Kamu kesimi mal ve hizmet fiyatlarının yükseltilmesi bu mal ve hizmetlerden yoğun olarak yararlanan kesim üzerinde enflasyonist baskı yaratır. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde bu hizmetlerden ve transfer harcamalarından yoğun olarak yararlanan kesim en yoksul kesimdir. Doğal olarak bu şekilde yönlenen bir politika gelir dağılımı eşitsizliğini de arttırır.

Gelişmekte olan ülkelerde önceden de değinildiği gibi gelirin hızlı tahsilâtı ve beyan usulüne dayalı vergilerin tahsilâtının zorluğu gibi yapısal bozukluklardan kaynaklanan nedenlerden dolayı vergi gelirleri daha çok dolaylı vergilerden elde edilir. Bu bakımdan kamu gelirlerinin arttırılması için başvurulan yöntem dolaylı vergilerin arttırılması olmaktadır.

C. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI

Bir ekonomide para politikaları yürütülürken, ekonominin birçok dinamiğinin gidişatı göz önünde bulundurulur. Bu dinamikler enflasyon oranı, sermaye piyasalarının sağlamlığı, ülkenin yabancı sermayeye olan ihtiyacı, yurtiçi talebin yüksekliği ya da ülkedeki işsizlik

oranı gibi birçok faktörden oluşmaktadırlar. Ekonominin gidişatı ne kadar enflasyonist ise para politikasının işleyişi o derece sıkı iken, ekonominin gidişatı durgunluğa ne kadar yakın ise para politikası o kadar genişleyicidir.

Gelişmekte olan ülkeler enflasyonla beraber durgunluğunda yaşadığı stagflasyon ortamını yaşamaktadırlar. Bu ülkeler para ve maliye politikalarını IMF'nin politikalarıyla eşleştirmişlerdir. Bu politikalar önceden belirtildiği gibi Ortodoks yapıda olup iç talebi frenlemeye yönelik politikalarlardır.

Fiyat dengesinin sağlanması, yani enflasyonun düşürülmesi konusunda ortodoks programlar, sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur politikasından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar ortodoks politikalarlardır (Bahçeci, 1997, s:5).

Para politikası geliştirmekte olan ülkelerde yüksek enflasyon koşulu altında olması gerektiği gibi sıkı olacaktır. Yani dolaşımda olan para az olacak ve iç talebin elinde tüketime yönlenebilecek olan para düşük olacaktır. Böylece kısa vadede para politikasının sıkı oluşu iç talebi de kısacaktır. Sıkı para politikası ile beraber bankalar tarafından verilen krediler azalır ve faizler yükseltilir. Sıkı para politikası uygulanan dönemlerde merkez bankasının dolaylı müdahale araçları olan bankaların ayırdığı zorunlu karşılıklar, dispoñibilite oranları, açık piyasa işlemleri, gibi değerlerden hepsinin uygulanış oranları değişir. Bankaların ayırdığı zorunlu karşılık oranları yüksek, vadesinden önce kırdırılan senetlerin merkez bankasına ayrılan kısmı yüksek ve merkez bankasının piyasaya sürdüğü tahvil ve bonoların sayısı fazladır. Çünkü temel amaç piyasadan likit toplamaktır. Aynı zamanda yine bu dönemlerde bankalara ya da yatırımcılara ödediği borçlarda azalma eğilimindedir.

Uygulamada da Türkiye – IMF ilişkileri göz önüne alındığında krizler sonrası alınan para politikası tedbirleri iç talebi kısımaya yöneliktir. Türkiye – IMF arasında 2000 – 2002 istikrar politikasına göre belirlenen para politikası koşulları arasında merkez bankasının para arzını kontrolü ve ülkeye giren döviz miktarına paralel para arzı artırımı gibi sıkı para politikasına yönelik tedbirler yer alır.

Türkiye gibi geliştirmekte olan ülkelerde sıkı para politikasının başarılı olabilmesi için her şeyden önce sermaye ve finans piyasalarının düzgün işlemesi önemlidir. Enflasyon oranı yükselen faiz oranından daha yüksek olmamalı, yani reel faiz getirisi enflasyona yenilmemelidir. Enflasyon oranının reel faizlerden yüksek oluşu yurtiçi malların fiyatlarını da arttırıcı etki yaratır.

D. HETEREDOKS PROGRAMLAR VE ÜCRET – FİYAT DONDURMALARI

Uygulamalı çalışmaların sonuçlarına göre, heterodoks ve ortodoks politikalar beraber uygulandıklarında ekonomideki enflasyonist baskıyı azaltıcı etkiler yaratmışlardır. Daha önce heterodoks politikaların yapısından bahsedilse de tanım olarak bunların üzerinden geçmenin faydası bulunmaktadır.

Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır .Bu politikalar enflasyonist bir ekonomide uygulandığında önceden değinildiği gibi iç talebi kısıtıcı etkiler yaratır. Yani heterodoks politikalar talep yönlü politiklardır.

Ortodoks politikalar ise, arz yönlü politikalar olup, bu politikaların temel amacı ülkede arz edilen toplam ürünü arttırmaktır. O halde bu politikalar işletmelerin üretimini arttırıcı etkiler yaratmalıdır. Dolayısıyla ekonomide mikro ekonomik etkiler yaratarak makro hedefi yakalamaya çalışan politikalar ortodoks yönlü politiklardır. Bir ekonominin mikro ekonomik olarak optimal olmayan oluşumlarını azaltmaya yönelik olan bu politikalar, monopolleşmeyi önlemek, ticaret kısıtlamalarını azaltmak, sübvansiyon politikalarını düzenlemek ve bunlarla beraber arz edilen mal miktarını arttırmak gibi amaçlara hizmet ederler.

Heterodoks politikalar ve ortodoks politikalar tek başlarına uygulandıklarında ekonominin istikrara girme süreci başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Ortodoks programlar 1980’li yılların ortalarına kadar tek başlarına uygulanmış, fakat kalıcı başarı sağlanamadığı için, daha sonraki uygulamalarda heterodoks programlarla birlikte uygulanmışlardır. Reel dengelerin kurulması ve mali disiplinin sağlanması ortodoks, fiyatlar arasındaki dengesizlik ise heterodoks politikalar ile sağlanabilmektedir (Bahçeci, 1997, s:6).

Bilindiği gibi heterodoks politikalar maliye ve para politikalarıyla birlikte ücret ve fiyatları da belirleyen gelirler politikalarını da bünyelerinde barındırır.

Sıkı para ve maliye politikasını içeren geleneksel istikrar politikası araçları yanında gelirler politikası unsurlarını da içermesi ve istikrar politikası uygulamasında bir şok tedavi yönteminin seçilmiş olması dolayısıyla bu programlar “Heterodoks Şok” olarak da adlandırılmaktadır. Gelirler politikası; fiyatların, ücretlerin ve döviz kuru gibi değişkenlerin dondurulması olayıdır (Cin,Yalçın,Doğru, 2000 – 2001). Heterodoks politikalar 1980’li yıllar sonrası uygulamaya başlanmış politiklardır. Bu politikaların uygulanış sebebi sıkı para, maliye politikası uygulayıp sabit kur rejimine dayanan ortodoks politikaların bazı durumlarda başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Bunun sebebi ekonomik birimlerin ekonomideki beklenen enflasyon değerini oluşturulurken, önceki dönem enflasyon oranından hareket etmesidir. Ekonomik birimlerin enflasyon oranı beklentilerini karamsar bir görüşle bir önceki enflasyon

oranına göre belirlemeleri alınan istikrar politikası kararlarının etkilerini yavaşlatmaktadır. Heterodoks politikalar bu noktada devreye giren ani ve bir ekonomik şok yaşatan politikalarlardır.

Heterodoks istikrar programlarının üç dayanağı bulunmaktadır. Bunlar;

— Hiper enflasyonu kısa sürede durdurmayı amaçlayan fiyat ve ücretlerin dondurulması,

— Sabit döviz kuru stratejisinin uygulanması,

— Bütçe açıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan mali disiplinin sağlanmasıdır (Cin,Yalçın,Doğru, 2000 – 2001).

1. Fiyatların ve Ücretlerin Dondurulması

Kamu otoritesince alınan istikrar politikalarının başarıya ulaşabilmesi için, ekonomik birimlerin geleceğe yönelik tahminleri olumlu olmalı, yani önlerindeki vadede enflasyonun artmayacağı ya da döviz kurunun aşırı yükselmeyeceğine yönelik beklentileri olmalıdır. Ancak gerek önceden yapılması olası devalüasyonun kısa vadeli olumsuz sonuçlarının devam etmesi, gerekse birimlerin beklenen enflasyonu belirlerken bir önceki enflasyon oranından hareket etmesi gibi sebepler dolayısıyla bu tahminler olumsuz olmaktadır. Heterodoks istikrar paketinde piyasadaki ücret – fiyat – kur değişkenleri sabitlendiğinde, tüketicilere önlerindeki vadelere fiyatların artmayacağı garantisi verilirken, üreticilere ise ithal girdi ve/veya nihai malların fiyatlarının da artmayacağına taahhüdü verilmektedir. Bu durum üretici ile beraber tüketicinin de gelecek hakkında olumlu beklentiler içerisine girmesi olasılığını arttırmaktadır.

Fiyat ve ücret değişkenlerinin sabitlenmesinin kısa vadede olumlu sonuçları olsa da uzun vadede piyasa mekanizmasının işleyişi açısından olumsuz sonuçları bulunmaktadır.

Fiyat kontrollerinin diğer bir maliyeti de, orta ve uzun vadede nispi fiyatların bozulmasına yol açmasıdır. Bu da, piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işleyişi ve kaynak tahsisi işlevini bozacaktır. Bu nedenle uzun vadede fiyat ve ücretlerin dondurulması işleminden vazgeçilmesi gerekir. Gelirler politikası araçları geçici araçlardır. Bu araçların kullanımının uzun vadeye yayılması halinde maliyetleri faydasını aşabilecektir (Cin,Yalçın,Doğru, 2000 – 2001).

Fiyat kontrolleri nedeniyle piyasalar arasındaki görelî fiyat yapısı bozulacağından dengeleri tekrar inşa etmek, istikrar programının ekonomik maliyetini arttıracaktır. Bu eleştiri, kontrollerin uzun dönemli uygulandığı ülkeler için geçerli olmakla birlikte, geçici ve kısa dönemli kontrollerin bu tür bir etkisi çok önemli görülmemektedir (Bahçeci, 1997, s:8).

Heterodoks politikalar enflasyon oranı 3 haneli olan, hiper enflasyon yaşayan ekonomilerde kısa vadede olumlu sonuçlar doğurması olası politikalar olup uygulamada bu politikaları uygulayan her ülke için olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Ücret ve fiyatları durdurmak enflasyon değişkenini sunileştirirken aynı zamanda fiyat mekanizmasının işleyişini bozmaktadır. Sonuç olarak bu uygulamalar kısa vadede olumlu sonuç doğurması olası uygulamalardır.

Fiyat kontrolleri nedeniyle piyasalar arasındaki görelî fiyat yapısı bozulacağından dengeleri tekrar inşa etmek, istikrar programının ekonomik maliyetini artıracaktır. Bu eleştiri, kontrollerin uzun dönemli uygulandığı ülkeler için geçerli olmakla birlikte, geçici ve kısa dönemli kontrollerin bu tür bir etkisi çok önemli görülmemektedir (Bahçeci, 1997, s:8).

2. Sabit Döviz Kuru

Heterodoks istikrar programının uygulanmasından yana olan görüşe göre, enflasyonist beklentilerin kırılabilmesi için bir anahtar fiyatın (key price) istikrarı sağlaması gerekmektedir. Bu anahtar fiyata, program çapası (anchor) denilmektedir. İstikrarsız bir ekonomide dengenin sağlanması için değişkenlerden birinin değerinin dışsal olarak belirlenip, sabitleştirilmesi öngörülmektedir. Anahtar fiyat, ya da çapa olarak döviz kuru, faiz oranı, para arzı, banka kredileri ve ücretler seçilebilir. Uygulamalarda tek bir çapaya aşırı bir yük binmemesi ve bunun sonucu olarak reel maliyetlerin artmaması için birden fazla çapa kullanılmaktadır (Cin,Yalçın,Doğru, 2000 – 2001).

Uygulamada sabitlemede döviz kuru dışında birden çok değişkenin sabitlenmesi farklı amaçlara hizmet etmektedir. Örneğin fiyatlarda olan sabitleme enflasyon oranının kısa vadede artmamasını sağlar. Bu ise olumlu beklentilere ve reel ücretlerin geçmiş yıllara nispeten daha yüksek olacağına işaret eder.

3. Bütçe Disiplini

Kamu otoritesinin istikrar programlarına değinilirken bütçe disiplini daha önce de açıklanmıştır. Ancak burada ücret ve fiyatların dondurulmasının devlet bütçesine olan etkileri vurgulanmalıdır. Enflasyon oranı düştükçe kamu kesiminin aldığı vergi gelirlerinin reel değeri artar. Vergi gelirinin elde edilme aşamasındaki tarh, tebliğ, tahakkuk, tahsilât sürecinde, vergi geliri tahakkuk ve tahsilât arasında geçen zaman içerisinde değışen enflasyon oranı kadar

aşınır ya da artar. Bu ilişkiye Oliveira – Tanzi etkisi denilmektedir. Enflasyonun artış yaşadığı dönemlerde tahakkuk – tahsilât sürecinde vergi gelirleri artan enflasyon oranı kadar reel değer kaybına uğrar. Ancak ücret ve fiyatların dondurulduğu süre zarfında enflasyon oranı düşme eğilimi göstereceğinden heterodoks istikrar politikaları uygulayan bir ekonomide Oliveira – Tanzi etkisi geriye doğru işleyerek vergi gelirlerinin reel değerini arttırır. Bu ise bütçe gelirlerini arttıracaktır.

E. TİCARİ VE FİNANSAL LİBERALİZASYON

Ticari ve finansal liberalizasyondan bahsetmeden önce liberalizasyon kavramının kısaca bir tanımını yapmamız gerekir.

Dünyada popüler iktisadi, siyasal ve yönetsel model olarak karşımıza çıkan liberalizasyon çok boyutlu bir kavramdır. Temelde liberalizasyon:

Siyasal ve yönetsel mekanizmalar, ticaret piyasaları ve finansal piyasalar üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve sonrasında uluslar arasılaştırılmasını amaçlamaktadır (http://www.4shared.com/file/5875634/38b055a7/Finansal_Liberalizasyon.html, 12.08.2008)

1. Ticari Liberalizasyon

Gelişmekte olan ülkelerden bazıları 80’li yıllardan önce uyguladıkları ithal ikameci politikalar gereği kendi ekonomilerine dışarıdan mal, hizmet ya da sermaye girişi kabul etmeyen uygulamalar geliştirmiştir. Ülke içerisinde ithalat sınırlandırılmaya çalışılmakta, aynı anda ülkeden döviz çıkışını engellemek amacıyla sıkı para politikaları uygulanmaktadır. Bu politikaların alınma sebebi ülke ekonomisinin dışa bağımlılığını olabildiğince azaltarak, ekonominin kendi kalkınmasını kendisinin finanse edebileceği varsayımdır. Gelişmekte olan ülkelerin ithal ikameci politikalarının temelinde sosyalist ekonomi ideolojisi yatmakta, ülkenin kalkınması otarşik yollardan sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu noktada gelişmekte olan ülkenin dışa bağımlılık derecesi önem teşkil eder. Zira bu ülkelerde özel tasarrufların azlığı, enerji kaynaklarının yetersizliği, yeterince oturmamış altyapı hizmetleri var olduğundan ithal ikameci politikalar uygulamada başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim dünyada oluşa gelen petrol krizi ve stagflasyon olgusu nedenleriyle 80’li yıllardan sonra ithal ikameci politikalar terk edilmiştir.

Ülke deneyimleri ışığında tarihsel gelişim incelendiğinde, temelde birçok gelişmekte olan ülkenin 1980’lerden önce kalkınma stratejisi olarak ithal ikamesi politikaları benimsemelerine karşılık, 1980’lerde ve özellikle de 1990’lardan sonra bu stratejinin sürdürülemezliğine dair düşüncenin bir sonucu olarak, ihracata dayalı ekonomik büyüme

stratejisine yönelimin popüler hale geldiği gözlenmeye başlamıştır (Değer, 2002, s:64).İşte bu ihracata dayalı büyüme politikasına dayalı stratejiye ticari liberalizasyon denilmektedir. Ticari liberalizasyon küreselleşme olgusunun yarattığı bir politikadır. Uluslar arası şirketlerin düşük girdi maliyeti elde etmek amacıyla gelişmekte olan ülkelere doğrudan yatırım yapması ticari liberalizasyonun bir örneğidir.

Bilindiği üzere ülkeler, ithalat ve ihracat rejimlerini gümrükler, tarifeler, kotalar uygulamak suretiyle kendi kontrolleri altında tutabilmektedir. Ticari liberalizasyon söz konusu kontrollerin ortadan kaldırılması ve uluslararası düzlemde serbest ticaret anlayışının esas alınması süreci olarak ifade edilmektedir. (http://www.4shared.com/file/5875634/38b055a7/Finansal_Liberalizasyon.html, 12.02.2008)

Ticari liberalizasyon sonrası ülkelerin ekonomiye yabancı malların girmesini engelleyen tüm araçları ekonomiye yabancı mal girişini kolaylaştırılacak şekilde ayarlanır. Gümrük tarifeleri ve kotalar, ithalatta miktar kısıntıları kaldırılır.

1980'lerden sonra dışa açık ekonomik büyüme stratejisini benimseyen ülkelerde gözlemlenen başarılı büyüme olgusu, diğer gelişmekte olan ülkelerin de bu stratejiye yönelmesinde etkili olmuştur. Dış ticarete açıklığının farklı ölçülerini kullanan çok sayıda ampirik çalışma, açık ekonomilerin kapalı ekonomilere oranla daha yüksek bir kişi başına büyüme oranını deneyim ettiklerini ortaya koymaktadır (Değer, 2002, s: 67).

1980 öncesi Türkiye'sinde dış ticaret, finans ve mal piyasaları yoğun bir şekilde devletin kontrolü altındaydı. Bu döneme kadar Türkiye ithal ikame modeli sanayileşme politikaları uygulanmış ve devlet bu stratejiyi kullanarak, hem yatırımcı hem üretici olarak kamu iktisadi teşekkülleri (KİT) kanalı ile sanayileşme hedeflerine ulaşmaya çalışılmıştır (Mangır, 2002, s: 462).

Ticari liberalizasyon teoride kota ve sınırlandırmaların kaldırılması olsa da uygulamada gelişmekte olan ülkelere biri olan Türkiye'nin, gelişmiş ülkeler ile olan ticari ilişkilerinde bu kota ve sınırlandırmalar devam etmiştir. Türkiye tarım ürünlerine dayalı ihracat yapma konusunda daha geniş imkânları olan bir ekonomiye sahiptir. Ancak Türkiye'nin dış ticaretine konu olan dünya kesimi tarım mallarına karşı kota ve sınırlandırmalarına devam etmektedir. Yine de Türkiye'nin dış ticaretini gerçekleştirdiği ülkeler bir kota ve sınırlandırma olmadan mallarını Türkiye iç piyasasına sokabilmektedirler.

Gelişmiş ülkelerin malları bu ülkelere serbestçe girerken, bu ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler gelişmiş ülkelere girişlerinde kotalarla sınırlandırılmaktadır. Özellikle tarımsal ürünler ve tekstil ürünlerine yönelik engeller bu ülkelerin dış ticaretteki açıklarının sürekli büyümesine neden olmaktadır (Miynat, 2004, s: 45).

Tablo – 8: Türkiye'nin İhracatını Gerçekleştirdiği Ülkeler (Milyon \$)

	ŞUBAT				
	2007	% DAĞ.	2008	% DAĞ.	% DEĞ.
GENEL İHRACAT TOPLAMI	7.657	100,0	11.016	100,0	43,9
A- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (27)	4.455	58,2	5.659	51,4	27,0
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	229	3,0	253	2,3	10,2
C- DİĞER ÜLKELER	2.972	38,8	5.104	46,3	71,7
1- DİĞER AVRUPA	724	9,5	1.511	13,7	108,7
2- AFRİKA	337	4,4	822	7,5	143,8
Kuzey Afrika	215	2,8	399	3,6	85,0
Diğer Afrika	122	1,6	423	3,8	247,7
3- AMERİKA	473	6,2	400	3,6	-15,6
Kuzey Amerika	345	4,5	309	2,8	-10,5
Orta Amerika ve Karayip	61	0,8	43	0,4	-29,8
Güney Amerika	68	0,9	48	0,4	-28,8
4- ASYA	1.381	18	2.174	19,7	57,4
Yakın ve Ortadoğu	1.042	13,6	1.689	15,3	62,2
Diğer Asya	339	4,4	484	4,4	42,8

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko04.xls>

Tablo – 8'de Türkiye'nin dış ticaretini yoğun olarak AB ülkeleriyle yaptığı görülmektedir. 2007 yılında Türkiye'nin ihracatında bu oran % 58,2 iken 2008 yılında bu % 51,4'e düşmüştür. Bu tarihler arasında Çin ile ticari ilişkilerimizin artmasıyla Asya ile olan ticaretimiz artmıştır. Diğer Avrupa ülkeleri ve Afrika ülkeleri ile olan ticaretimiz oransal anlamda çok yüksek iken, miktar olarak ihracatımızda ki payları küçüktür.

Tablo – 8'de yer alan görünüme ve önceden yapılan vurgulamalara göre, AB ülkeleri ile olan ticarete kota ve sınırlandırmaların Türkiye aleyhine olduğu hatırlandığında, Tablo – 7 de yer alan ve Türkiye'nin 2007 yılındaki dış ticaret bilânçosunun verdiği açığın bir nedeninin de tarım ve tekstil ürünlerine uygulanan kotalar olduğu söylenebilir.

2. Finansal Liberalizasyon

Gelişmekte olan ülkeler ticari liberalizasyon ile beraber finansal liberalizasyonu da kendi ekonomilerine entegre etmişlerdir. Bunun sebebi kendi bünyelerinde yeteri derecede bulunmayan özel tasarrufları ekonomilerinde çekmektir.

Finansal liberalizasyon tanım olarak sermaye akımının uluslar arasılaştırılması olarak adlandırılabilir.

Finansal liberalizasyon; genellikle hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı yada önemli bir ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir. (http://www.4shared.com/file/5875634/38b055a7/Finansal_Liberalizasyon.html,12.08.2008)

Finansal liberalizasyon dar anlamda ve uluslararası iktisat disiplini içerisinde ülkelerin finansal piyasalarında var olan idari ve teknik baskıların aşamalı ve sıralı olarak serbest bırakılması ve finansal baskıların terk edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Mangır, 2002, s: 460).

Finansal liberalizasyonun teorik temeli Mckinnon (1973) ve Show (1973) tarafından oluşturulmuştur. Buna göre uluslar arası hale gelen sermaye akımı ülkeler arasındaki faiz oranlarını eşitleyecek etkiler yaratır. Ticari liberalizasyonda olduğu gibi finansal liberalizasyonda da kaynakların etkin dağılımı ülkeler arası faiz oranlarının eşitlenmesi yoluyla sağlanacaktır. Nitekim İngiliz iktisatçı Marcus Fleming ve Kanadalı iktisatçı Robert Mundell'in, IS – LM modeline uluslar arası sermaye akımlarını ve bu akımların belirleyicisi olan uluslar arası faiz oranını ekleyip IS – LM – BP modelini oluşturmalarının temeli bu teoridir.

Finansal liberalizasyon uygulama olarak finansal regülasyon politikalarının deregüle edilmesi, yani kuralsızlaştırılmasıyla gerçekleştirilir. Finansal regülasyon politikaları,

- 1.Finansal sektöre girecek yeni kurumlar düzenleme,
- 2.Banka işlemlerine müdahale,
- 3.Finansal kurumların sahipliğine müdahale,
- 4.Faiz oranlarına baskı,
- 5.Piyasada borçlanma şartlarına müdahale,
- 6.Kredi tayınlaması (Selektif) şeklindedir (Mangır, 2002, s:461).

Bu politikalara göre finansal liberalizasyon uygulanabilmesi için, banka işlemlerine müdahale edilmemeli, faiz deregülasyonu yapılmalı, krediler verilirken daha az seçici olunmalı, yabancı yatırımcının kısa, uzun vadeli sermaye yatırımlarına ve doğrudan yatırımlarına karşı engel konulmamalıdır.

Finansal liberalizasyon iki şekilde yapılır. İlk olarak faiz oranı kamu otoritesince değil bankalar tarafından kredi arzı – talebine göre belirlenir. Buna iç finansal liberalizasyon denir. Bundan sonra uluslar arası sermayeyi ülkeye çekmek için döviz kurunun serbestleştirilmesi politikası uygulanır ki buna ise dış finansal liberalizasyon denir.

Yukarıdaki uygulamalar açıldığında, yabancı yatırımcının iç piyasada mevduat hesabı açtırabilmesi, yerli yatırımcının yabancı piyasadaki borçlanabilmesi, yerli yatırımcının yerli ya da yabancı bir bankada döviz üzerinden hesap açtırması gibi örnek olarak verilebilecek işlemler mümkün hale gelmektedir.

Finansal liberalizasyon ile beraber, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda tasarruflar sermaye darboğazı çeken ülkelere akacak, diğer bir deyişle ekonomik etkinliği geliştirerek büyüme ve istihdamı gerçekleştirmek için yurtiçi tasarrufları yeterli olamayan gelişmekte olan ülkelere faiz oranını yükselterek tasarruf fazlası olan ülkelerin tasarrufları çekilecektir. Bu süreç gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranları uluslararası faiz oranına inene kadar devam edecektir.

Türkiye'nin finansal liberalizasyon süreci 1980 yılında başlamış 1988 yılında ise hızını kaybetmeye başlamıştır. 1981 yılında serbest piyasa kanunu çıkarılmış, 1982 yılında Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuş, 1988 yılında faizler tamamıyla serbest bırakılmış, 1989 yılında ise Türk lirası konvertibl hale getirilmiştir.

Finansal liberalizasyon sürecinin Türkiye açısından sonuçları olumsuz olmuştur. Bunun bir sebebi, bu süreç içerisinde Türkiye sermaye piyasasına olan yatırımın, doğrudan sermaye yatırımı olarak değil, spekülasyon etkilerden etkilenen kısa vadeli sermaye yatırımları olarak adlandırılan sıcak paradır.

Ayrıca bu süreç içerisinde yüksek enflasyonist baskının yaşandığı ortamda kamu maliyesinde dengesizlikler giderek artarken uygulamaya konulan finansal liberalizasyonla, ulusal ekonomi dış şokları amorti etmede kullanabileceği uygun para/faiz ve kur politikalarını birbirinde bağımsız olarak belirleme ve uygulama olanağından yoksun bırakılmıştır. (http://www.4shared.com/file/5875634/38b055a7/Finansal_Liberalizasyon.html, 12.08.2008)

II. TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER SONRASI ALINAN İSTİKRAR POLİTİKASI KARARLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

Çalışmanın ilk kısımlarında gelir dağılımının genel yapısı, gelir dağılımı kavramının iktisat bilimindeki farklı otoriteler ve akımlar tarafından algılanışı ve değerlendirilişi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmadaki temel amaç istikrar politikalarının Türkiye'deki gelir dağılımına etkileri olduğundan istikrar politikalarının ne olduğu hakkında da vurgulamaları yapmak önem teşkil etmiş ve buna yönelik olarak da bu konulara girilmiştir. Buradan sonra önceden anlatılan istikrar politikalarının, yine önceden anlatılan gelir dağılımı çeşitlerine etkileri incelenecektir. Öncelikle oluşan krizler öncesinde var olan ekonomik koşullar araştırılacak bu koşulların neden krize yol açtığı yorumlanacaktır. Daha sonra kriz karşısında

alınan ekonomik önlemler vurgulanacak, önlemlerin ekonomiye olan genel sonuçları açıklanacaktır. En son kısımda ise bu önlemlerin gelir dağılımı üzerinde etkileri araştırılıp yorumlanacaktır.

A. 1980 EKONOMİK KRİZİ VE 24 OCAK 1980 KARARLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

1970 yılından sonra etkisini gösteren petrol krizi, o sırada ithal ikameci politika izleyen Türkiye üzerinde yoğun ekonomik baskı oluşturmaktaydı. 1970 – 1980 arası alınan bir dizi ekonomik karar sonucu Türkiye hızla ilerleyen bir şekilde ekonomik krize doğru yol almıştır. Öncelikle bu krizin nedenlerinin araştırılmasında fayda vardır.

1. 1980 Ekonomik Krizin Nedenleri

Türkiye’de gerçekleşen 1970 devalüasyonuyla temellerini atan 1980 krizinin temel sebep olarak adlandırabileceğimiz birden fazla nedeni bulunmaktadır. Bunlar;

- Dış kaynağa bağımlı ekonomik karar mekanizması(finansal dışa bağımlılık),
- Var olan siyasi çekişme ve rekabet gereği siyasi statünün korunabilmesi için alınan popülist ekonomik kararlar,
- İthal ikameci politikanın yanlış uygulanması ve ithal ikameci stratejik plana hizmet etmeyen sektörlerin milli gelirden aldığı payın artması,
- İhracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi(ticari dışarı bağımlılık),
- Ülkede var olan sosyo – politik çalkantılar, olarak nitelendirilebilirler.

Yukarıdaki nedenler tek başlarına bir kriz yaratabilecek sonuçlara yol açmasalar da birleştiklerinde ekonomik krize yol açacak etkiler yaratmışlardır.

Finansal dışa bağımlılık olarak adlandırabileceğimiz dış kaynağa bağımlılığın açılımı, Türkiye’nin ekonomik karar mekanizmasının bu yıllar bazında yoğun miktarda dış kaynak yardımı kullanması ve gelecek dönemlerdeki olası sıkıntılarını gidermek için ise bu yardımların süreceğini varsayarak karar almasıdır. Türkiye’nin aşırı ithal bağımlılığı ve ihracattaki görece durgunluğa rağmen 1962 – 1976 yılları arasında düzgün ve yüksek bir büyüme temposunun sürdürülebilmesinin temel nedeni, ekonomiye önemli ölçüde dış kaynak enjekte edilmesi olmuştur (Boratav, 2004, s:122). Bu yıllarda sağlanan dış kaynaklar dışında ödemeler bilançosu denkliliğine katkıda bulunan bir diğer kaynak ise yurda gönderilen işçi dövizleridir. İşçi dövizleri 1970’li yıllardan sonra 1 milyar doları bulan büyüklüğe ulaşmış ve cari açığın kapanmasına katkıda bulunan en önemli kalem haline gelmiştir. Bu kaynaklar

petrol krizinin dünyada gerçekleştiği sıralarda yoğun olarak kullanılmış ve krizin Türkiye'ye girmesi önlenmeye çalışılmıştır. Burada önemli olan unsur Türkiye'ye dış kaynak aktarılması değil bu dış kaynakların hangi amaçla kullanıldığı ve bu dış kaynaklara ne kadar ihtiyaç duyulduğudur. İthal ikameci politikaya sahip olan bir ülke döviz tasarrufu sağlayacak yatırımlar yaparak uzun dönemde kalkınmasını kendi iç finansmanını kullanarak gerçekleştirme amacındadır. Dolayısıyla politikalarını dış kaynak umuduyla yürütmesi mantık olarak aslında ülkenin dışa bağımlılığını arttırıcı bir etki yaratmaktadır.

1970'li yıllarda Türkiye çok partili yoğun siyasal rekabete dayanan siyasal sisteme sahiptir. Biliyoruz ki hükümetler seçim dönemlerinde kamu harcamalarını seçmen kazanmak için arttırlar. Söz konusu dönemde yapılan seçimler öncesi uygulanan popülist nitelikli politikalar Türkiye'de yoğun olarak görülmüştür. Enflasyon oranı ekonomide olması gerektiği gibi fiyatlara yansıtılmamış, bunun bedelini ise KİT'ler(Kamu İktisadi Teşebbüsler) ödemiştir. Çünkü uygulanan bir yanlış politika da KİT ürün fiyatlarının maliyetlerinin altında belirlenmesidir. Enflasyonun fiyatlara yansıtılmasının siyasal nedenlerle geciktirilmesi, işsizlik sorunu karşısında aşırı istihdama gidilmesi, kamu kuruluşlarının sendikal talepleri kolay kabul etmesi gibi nedenlerden oluşan KİT açıkları devlet tarafından finanse edilmiştir (mimoza.marmara.edu.tr/~mtekce/eco272/24ocak.pdf, 12,09,2008). İşçi ücretlerinin yüksek olarak belirlenmesinin iç talebi arttırarak enflasyonu da arttırıcı etki yaratması da olası bir durumdur. Bu politikalar kamu kesiminde çalışan işçilerle sınırlı kalmaz; zira işgücü piyasası bir bütündür. Bu piyasanın bir bölümünde (kamu kesiminde) izlenen yüksek ücret politikalarının piyasanın tümünü, dolayısıyla özel kesimi aynı doğrultuda etkilemesi kaçınılmazdır (Boratav, 2004, s:124).

Popülist politikalar sadece ücretler yoluyla değil, tarım kesiminde de destekleme alımlarının arttırılması ve dolaysız vergilerin kaldırılması şeklinde kendini göstermiştir.

Bölümün ilk başında yukarıdaki kriz nedenlerinin tek başlarına değil ancak birbirleriyle birleştiğinde bir kriz riski oluşturacağını belirtmiştik. Şöyle ki, ithal ikameci politikanın yanlış uygulanması, krizin bir diğer nedeni olan ihracatın ithalata bağımlılığını da arttırabilir. İthal ikameci politikanın yanlış uygulanmasının bir örneği 1972 yılında Nihat Erim'in TL'yi nominal olarak revalüe etmesiyle başlayan, aşırı değerli kur politikalarıdır (mimoza.marmara.edu.tr/~mtekce/eco272/24ocak.pdf, 12,09,2008). İthalatın kısılmaya çalışıldığı bir ülkede ithal mallarını yurtiçindeki mal fiyatlarına göre ucuzlatmak kuşkusuz olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. Çünkü aşırı değerli kur politikası ihracat yapmak için gerekli olan ithalat miktarını, ithal mallarının fiyatı o an için ucuzladığından, uzun vadede arttırıcı etki yaratmış; yani ihracatın ithalata bağımlılığını arttırmıştır. Nitekim 1960 – 1961

arası ihracatın ithalatı karşılama oranı %68,5 iken 1975 – 1976 arasında bu oran %33,9 düzeyine düşmüştür. Bu da 1977’de olan ekonomik kriz sonrası yapılan bir dizi devalüasyonun ekonomimiz için doğurduğu sonuçların ağırlığını kuşkusuz arttırmıştır. Burada şunu belirtmeye gerek vardır ki ihracatın ithalatı karşılama oranı sadece aşırı değerli kur nedeniyle düşmemiştir. Bu oranı düşürmeye yol açabilecek diğer durum ihracata konu olan malın üretimi için kullanılan ara malların Türkiye’nin üretmeden ithal etmesi durumudur. Sanayi malı olarak katma değeri yüksek olan, dolayısıyla üretilmesi için daha fazla ara mala ihtiyaç duyan malın üretimi için bu konuda yeterli kaynağı bulunmaması olası Türkiye’nin elbette ki bir miktar ithalat yapması gerekmektedir.

İthal ikameci politika gereği 1970 yılından sonraki dönemde dahil olmak üzere sanayi ürünlerinin milli gelir içindeki payı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç kısmen gerçekleştirilmiş, sanayi kesiminin 1962 – 1976 yılları arasındaki ortalama artış hızı % 9,6 olarak saptanmıştır. Bu yıllar arasında çarpıcı olan ithal ikame politikasına ve ihracatın arttırılması hedefine katkıda bulunmayan hizmetler sektörünün milli gelirden aldığı payın yüksek oranda artmasıdır. 1960 – 1961 ortalaması olarak hizmetlerin milli hasıladan payı %45,7 iken, 1975 – 1976’da bu oran %51’e yükselmiştir. Böylece bazı nitelemelere göre “üretken olmayan”, veya “dış ticarete katılmayan bu kesim, cari fiyatlarla yapılan hesaplamada ulusal ekonominin görece olarak genişleyen tek büyük sektörü olmuştur (Boratav, 2004, s:131).

1977 yılında Türkiye ekonomisindeki son durum içinden çıkılmaz duruma gelmiştir. Kamu otoritelerinin dış kaynak bulma ihtiyacı karşısında IMF’nin borç verme karşılığında sunduğu şartlar yurt içi talebi kısımaya yönelik ortodoks ekonomi politikalarının uygulanmasıdır. Ancak o dönemde süregelen emekçi – kapitalist çatışması ve siyasi otoritelerini kaybetme korkusu dolayısıyla politikacılar ortodoks politikaları uygulamak konusunda çekincelerini IMF’ye aktarmışlardır. Yine de TL 1977, 1978, 1979 ve 1980 olmak üzere dört kere devalüe edilmiş ve mal ve hizmet fiyatlarına zamlar konulmuştur.

2. 24 Ocak 1980 Kararları ve Kararların Türkiye Ekonomisine Etkileri

24 Ocak kararlarını maddeler halinde sunmak mümkündür:

- İç pazara dönük ithal ikamesi modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modelinin benimsenmesi,
- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine gerçekçi kur politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınılması,
- Faiz hadlerini devletin değil, piyasadaki fon arz talebinin belirlemesi,

- Yüksek faizin yanı sıra sınırlı para – kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması,
- Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz – talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,
- Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinilmeden yapılması,
- KİT reformları yapılarak bu kuruluşların karsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması,
- Bir yandan kamu harcamaları kısıılırken, diğer yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkliliğinin sağlanması,
- İthalat Rejimi Kararı çıkarılarak ithalatın serbestleştirilmesi,
- Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemlerin alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması 24 Ocak kararlarının genel maddeleşmiş özellikleri arasındadır (mimoza.marmara.edu.tr/~mtekce/eco272/24ocak.pdf, 12,09,2008)

Reel devalüasyonlar doğrultusunda işletilen bir kambiyo politikası; adım adım liberalizasyona yönelen bir ithalat rejimi; pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi; fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına yönelik makro politikalar 24 Ocak kararları ile ekonomiye damgasını vuracak olan iktisat politikaları yönelişinin temel unsurlarıdır (Boratav, 2004, s:149). 24 Ocak kararlarının asıl amacı döviz gelirlerini yükseltmektir. Buna yönelik olarak ihracat arttırılmalı, bunun için ise ihracat teşvik edilmelidir. Nitekim hükümetler bu tarihten sonra düşük faizli kredi ve katma değer ile gelirler vergisi istisnası gibi teşviklerde bulunmuşlardır. 1977’den bu yana yapılan devalüasyonlar ihracatçıya kur avantajı sunsa da yine de 1980’de yapılan %49 oranındaki devalüasyon tekrar bu avantaja hizmet etmiştir. Türkiye ihracat sektörünün ithalata bağımlılık oranı yüksek olduğundan ihracatçının karını koruma amaçlı dâhilde işleme rejimi politikasına göre, ihracat amaçlı yapılan ithalat devlet tarafından vergilendirilmemektedir. Bu politikalar sonucunda ihracat gelirleri artmış, ihracatın milli gelirden aldığı pay 1979’daki %4,1 oranından 1982’de %10,5 oranına yükselmiştir.

Yerli üretimde, teknolojik ve ekonomik etkinliğin ve köklü yapısal değişikliğin sağlanabilmesi için iç pazarın dış alım mallarına açılmasının gerekli ve zorunlu olduğu, 24 Ocak kararlarının temel önermelerinden biridir. Dış pazarlarda rekabet edebilir üretim, bu

politikaya göre yalnız ve ancak bu tür bir eğitimle sağlanabilir. (Kepenek, Yentürk, 2004, s. 199). İthalat Rejimi Kararı bu amaca hizmet eden bir karardır. İhracat özendirilmesi ile beraber ithalatın serbest bırakılması ülkedeki karaborsa mal ve hizmet ticaretine darbe vurmuştur. Yine de serbestleşen ithalat ile artan ithal mal talebi ithalatı yıllar itibarıyla arttırmıştır.

Yabancı sermayeyi özendirme amacıyla çıkarılan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi yabancı sermayenin girişiyle ilgili kolaylıkları genişletmiş; faaliyet alanlarını yaygınlaştırmış ve çok daha özendirici davranmayı amaçlamıştır. Önceleri birçok bakanlık ve DPT tarafından yürütülen hizmetler, Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi'nce yürütülecektir. (Kepenek, Yentürk, 2004, s.204). Türkiye ekonomisini dışa açmasıyla beraber yurtiçine giren yabancı yatırımlar önemli ölçüde artış göstermiştir. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır:

- Düşük işgücü maliyeti,
- İç talebin yıllarca baskı altına alınmış olması ve tüketim eğiliminin yüksekliği,
- Türkiye'nin jeopolitik açıdan maliyet unsuru oluşturmaması,
- Yabancı yatırıma açık pek çok sektörün bulunması,
- Yabancı yatırımcıya uygulanan gümrük tarifelerinin terk edilmesi,

Artış gösteren yabancı sermaye girişi 1980 yılında 97,1 milyon dolar iken 1997'de 665,2 milyon dolara yükselmiştir.

24 Ocak kararlarının olumlu yönleri kısa vadede gösterilmişse de bunların genel ekonomiye maliyeti ayrı olarak incelenmelidir. 1980 sonrası dönemde temel amaç, ihracatın artırılması olmuş; ihracat artışının sağlanabilmesi için, yerli üretimin artırılması ve/veya iç talebin daraltılması gerektiğinden, Türkiye'de, birbiriyle tamamlayıcı şekilde uygulanması mümkün, hatta gerekli olan bu seçeneklerden, iç talebin daraltılması seçeneği ön plana çıkmış ve ekonomi politikalarında kilit değişken olarak, reel ücretler belirlenmiştir (Büyükdere, Gümrük Dünyası Dergisi, S.51).Reel ücretlerin kısılması Ortodoks nitelikli politikaların uygulamaları ile örtüşmektedir. 24 Ocak programı çerçevesinde işgücü fiyatının düşük tutulmasının başlıca üç amacı olduğu söylenebilir: (a) kar oranlarını arttırarak yatırımları uyarmak, (b) yerli üretimin maliyetini düşürerek dışsatımı yapılan malların rekabet gücünü arttırmak, (c) iç istemi kısıtlamak ve iç pazarda alınamaz duruma gelen malların dışsatımını arttırmak. (Kepenek, Yentürk, 2004, s. 200). Reel ücretler 1988 verilerine göre ciddi ölçüde düşmüştür. İmalat sanayi verilerinden hesaplanan reel ücretlerin 1978 – 1979 ile 1988 arasında toptan fiyatlara göre %29, tüketici fiyatlara göre %32 oranında gerilemiş olduğu

ortaya çıkmıştır. Birinci oran işgücünün işverene reel maliyetinin, ikincisi ise ücret gelirlerinin reel alım gücünün birer göstergesi olarak kabul edilebilir (Boratav, 2004, s:164). Ortodoks uygulamaların bir örneği de tarımsal sübvansiyonların azaltılması olarak gösterilebilir. Sübvansiyonların azaltılması kuşkusuz Türkiye'nin yoğun olarak sahibi olduğu tarımsal kesimin gelirlerini azaltmıştır. 1980 yılında tarım kredilerinin toplam krediler içindeki payı % 23,4 iken 1990'da bu oran % 8,7'ye gerilemiştir. Yine 1980'de tarım kredilerinin tarım kesiminin toplam katma değerine oranı % 18,4 iken 1990'da % 10,3'e düşmüştür. 1980'de % 16 olan bitkisel kredi faiz oranı 1985'te % 32'ye, 1987'de % 42'ye, 1988'de ise % 46,5'e yükseltilmiştir. Tarımsal gelirlerin yıllar itibarıyla azalmasının nedeni dünya ticaret hadlerinin tarımsal kesim aleyhine dönmesi olarak gösterilebilir. Tarımda destekleme alımlarının bütçe üzerinde yük oluşturduğunu ve enflasyonist etki yarattığını öne süren bu çevre (IMF ve Dünya Bankası); dışa açılma politikasının gereği olarak iç talebi daraltmak için de taban fiyatlarının düşük belirlenmesini istiyordu. Bu nedenle özellikle 1980'li yılların ilk yarısında, 12 Eylül sayesinde tarımsal ürün fiyatları baskı altında tutulmuştur. Örneğin 1980–91 döneminde ortalama tarımsal ürün fiyatları 71 katlık bir artış gösterirken, tarımsal girdi fiyatları 107 kat artmıştır(http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1168), 15.10.2008). Reel ücretlerin kısılması ile beraber ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay kuşkusuz azalma eğilimine girmiştir. Tablo – 2'de de görülebildiği gibi ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay 1985'e kadar düşme eğilimindedir. Bu tarihten sonra yükselme eğilimine girse de gelişmiş ülkelerin seviyesinden daha düşük olduğu aşikârdır.

24 Ocak kararlarının vergi reformu ile ilgili olan kısmına da değinmekte fayda vardır. Vergi reformu kavramı, vergi yükünün yurttaşlar arasındaki bölüşümünün önemli ölçüde düzeltilmesi ve iyileştirilmesi hareketidir. Bir vergi reformundan söz edebilmek için vergi kuralları üzerindeki bir takım düzeltmelerden ibaret olmayan, vergi düzenine yenilik ve gelişme getiren, bütün bir vergi düzenini yeniden organize eden değişikliklerin meydana gelmesi gerekmektedir. 24 Ocak kararlarında yapılan vergi değişiklikleri reform niteliğindedir. Vergi sisteminde yer alan vergiler güncel ekonomiye uygun değildir ve sistemin modernizasyonu gerekmektedir. Bu amaçla ilk olarak, gelir vergisinde yıllardır enflasyon nedeniyle anlamını yitiren istisna ve muaflik hadleri, vergi tarifesi gibi hususlarda düzenlemeler yapılmış, peşin vergi uygulamasına geçilmiştir. Bu arada, asgari zirai vergi ve hayat standardı gibi yeni vergi kontrol müessesleri getirilmiştir. Yürürlüğe giren KDVK ile daha önce uygulanmakta olan sekiz adet vergi kaldırılmıştır. KDVK ile vergilendirilmesi öngörülen alan, daha önce uygulanmakta olan aynı mahiyetteki vergilerin kapsamları

toplamından daha geniştir. (Kıvanç, 2007, Vergi Reformunun Çerçevesi ve Türkiye'deki Gelişimi).

Vergi gelirleri tahsilâtının gerçekleşmesinin rahatlığı ve beyan usulüne dayanmaması açısından dolaylı vergilerin sayısı arttırılarak tahsil edilmeye başlanmıştır. 1984 yılında Katma Değer Vergisi (KDV) çıkarılmış, 1985 yılında ise uygulamaya konmuştur. KDV basit bir örnekle ormandaki ağaçtan, tahta elde etmek, tahtadan formika imal etmek, formikalardan mobilya imal etme aşamasındaki her aşamada ürüne değer katılmaktadır. (Sürücü, 2007, s. 63). İşte KDV bu üretim sürecinde yaratılan katma değerler üzerinden alınan vergidir. KDV ile beraber AB'ye entegre olma süreci uygulama yönünden kolaylaşmıştır. KDV'nin Türk vergi sistemine sağladığı önemli bir diğer avantajı, kendisinden önce gelen yayılı muamele vergilerinin yol açtığı “vergi piramitleşmesi”ni engellemesidir. Vergi piramitleşmesi kabaca bir tanımla, üretim sürecinde üretilen ara mal üzerinden devlete ödenen verginin o malın maliyetine yansıtılması, daha sonra ise yansıtılan verginin yeni üretim sürecinde elde edilecek olan nihai ürünün vergi matrahına dahil olmasıdır. Yani daha önceden alınan vergi üzerinden tekrardan vergi tarh edilmektedir. Bu bakımdan asıl vergi matrahı örneğin 100 YTL olan bir nihai ürünün vergi piramitleşmesi sonucu yeni vergi matrahı 118YTL olabilir. Vergi piramitleşmesi devletin vergi gelirlerini şişirip aynı zamanda piyasadaki vergi yükünü nihai ürün kullanıcılarına yüklemektedir. KDV uygulaması bu sorunu ortadan kaldırmıştır.

Vergi reformunda gerçekleştirilen bir diğer değişme ise 1982 yılında gerçekleşen vergi yargı otoritesinin İtiraz Komisyonları'ndan, Vergi Mahkemeleri ve İdari Mahkemelere geçirilmesidir.

Gerçekleştirilen vergi reformu dış ticarete açılma sürecinde uyum sağlama açısından olumlu sonuçlar doğursa da Türkiye ekonomisi için olumlu değildir. Servet vergilerinin 1984 yılında kaldırılması vergi sisteminin yüksek gelirli kişileri algılama yeteneğini köreltmış, ücretli olmayan kesimin vergi verme şekli beyana dayalı olduğundan vergi denetiminin önemi artmış, ancak bu denetim ve yönetim etkin bir şekilde gerçekleştirilememiştir. Katma Değer Vergisi'nin kabulüyle Türkiye vergi sistemi, giderek artan gelir vergisine bordro kesintisiyle katılan ücretlilerin ve tüketicilerin katkılarına dayalı bir hal almıştı. Bu yaklaşım vergi hasılatının milli gelir içindeki payını düşürmüştü; sermaye sınıfları lehine verilen vergi ödümleri sonraki yılların mali krizinin oluşumuna katkı yapmıştır (Boratav, 2004, s: 154).

Öncede belirtildiği gibi tabanı geniş bir dolaylı vergi sistemine dayalı Türkiye ekonomisinde dolaylı vergilerin gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı etkisi kuşkusuz olumsuz olacaktır. 24 Ocak 1980 kararlarının tüm nitelikleri gelir dağılımını bozucu etkisi olmasa bile bu kararların vergi reformu ayağı bu etkiyi yaratmıştır.

24 Ocak kararları sonrası yapılan KİT reformunun açılımı Hazine'nin KİT kuruluşlarına sağladığı maddi desteği büyük ölçüde kesmesidir. KİT malları fiyatları bu yüzden fiyatlar genel düzeyinin altında seyretmeye devam etmiş; ayrıca kesilen maddi destek bu kuruluşların iç ve dış borç kalemlerini önemli ölçüde arttırmıştır.

24 Ocak kararlarının temel alınış amacı ihracata yönelik sanayi yatırımlarını özendirme amaçlıdır. Bu kararların sonuçlarının uzun vadede ülkedeki sanayi yatırımlarını arttırmaları beklenmektedir. Ancak durum bu şekilde olmamış sanayi yatırımlarının 1978–1979 yılları arasında toplam yatırım miktarından aldığı pay % 29'dan, 1988'de %16'ya düşmüştür. 1988 yılında toplam yatırım içinden en yüksek payı alan sektör gayrimenkul yatırımlarıdır. Vergi gelirlerinin bu tarihler içinde azalmasının bir sebebinin de denetimden yoksun gayrimenkul sermaye iratlarının artışı olarak göstermek elbette mümkündür. 1980 sonrası ihracata dayalı sanayileşme planının en önemli eksikliği sürdürülebilir bir sabit sermaye birikimi yaratamamış olmasıdır. Söz konusu dönemde Türkiye ekonomisi ihracata yönelebilmeye karşılık, ihracata yönelik olarak sanayileşmemiştir. Oysa dışa açılan ve dış dünya ile rekabete giren bir ulusal ekonominin sermaye yatırımlarında önceliklerinin de dış ticarete yönelik olarak çalışan sektörlerle yönelmiş olması beklenir (Miynat, 2004, s: 224). 24 Ocak kararlarından sonra milli gelir ve sanayi sektöründe gerçekleşen büyümenin alınan kararların sonuçlarından kaynaklanmayıp, tersine ağırlaşan faiz yükünden kurtulmak için zaten eksik olan kapasite kullanım oranlarını arttırarak yüksek getirili ihracat sektörüne yönelen sanayi kesiminden kaynaklanmaktadır. Açıkçası yoğun ve artan dış borç, yüksek enflasyon ve ithalata bağımlılığı gittikçe artan bir ihracat sektörü için yapılan bu tespit sağlam temellere dayanmaktadır (Boratav, 2004, s:156).

1989 yılı Ağustos ayında 32 sayılı karar ile döviz işlemleri ve sermaye hareketleri tamamen liberalleştirilmiştir. Bu uygulamada amaç,

- Daha liberal bir döviz sistemi yaratmak ve Ortak Pazar ve diğer mali piyasalarla bütünleşmeyi kolaylaştırmak,
- Menkul kıymetlerin yurtiçi ve dışında alım-satımını önündeki engelleri kaldırarak sermaye piyasalarının gelişimine yardımcı olmak,
- Sermaye hareketlerini serbestleştirmek, bu şekilde bankaların yurtdışından kredi bulmasını sağlamak olarak açıklanmıştır. (Kürşat Kunter, 1998, s:29, Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü).

1989 yılı 24 Ocak kararlarının tamamlayıcısı olan dış finansal serbestlik kararının alındığı yıldır. Dış finansal serbestlik kararı ile yabancı sermaye hareketleri serbestleşmiş, yurt içinde yapılan ticari ilişkilerin yabancı para üzerinden yapılmasına olanak tanınmıştır. Bu

karar ile finansal yabancı yatırım Türkiye'ye yoğun ölçüde giriş yapmıştır. İleri de “sıcak para” olarak adlandırılan kısa vadeli yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ülkelere göre yüksek faize oranına sahip Türkiye ekonomisini arbitraj geliri elde etmek amacıyla yoğun ölçüde ziyaret etmiştir. İleri ki yıllarda ortaya çıkan finansal krizlerin bir sebebi de bu tür sıcak para giriş – çıkışlarıdır. Sıcak paranın kısa vadede ülke ekonomisine katkıları elbette ki vardır. Sıcak para girişi bir yandan faiz ödemelerinin artmasına ve finans kesimine bir transfer yapılmasına neden olmuş, diğer yandan kamu için kullanılabilir kaynak yaratarak ve girdi maliyetlerini ucuzlatarak karlılığın azaltılmadan ve vergiler arttırılmadan reel ücretlerin yükseltilmesine elverişli olmuştur. Her kesim nezdinde sürdürülen bu popülerite arttırma girişimi 1994 yılında ülke ekonomisini krize sürükleyecek altyapıyı oluşturmuştur. (Kepenek, Yentürk, 2004, s. 220).

Genel sonuç olarak 24 Ocak 1980 kararlarının Türk ekonomisinin gelir bölüşümü eşitsizliğini yoğun ölçüde ücretli emek kesimi aleyhine arttırdığı söylenebilir. Bu modelin(24 Ocak kararlarının) bölüşüm ilişkileri bakımından belirleyici özelliği genel olarak sermaye ile genel olarak emek, yani geniş anlamda burjuvazi ve emekçi sınıflar arasındaki temel çelişkiyi sistemli olarak emek aleyhinde denetlemeye ve düzenlemeye kalkışması olmuştur. Söz konusu yıllarda gelir dağılımı eşitsizliğinin gerek hane halkı bazında gerekse sektörel olarak artması için her türlü ortam ve koşul yaratılmıştır. Bu süre zarfı içinde devalüasyonlar yapılmış, yoğun nüfuslu köylü tarım kesiminin gelirinin azalması için önlemler alınmış, iç talebin kısılmasına yönelik olarak ücretli kesimin reel ücretleri azaltılmış, vergi gelirleri dolaylı vergilere dayandırılmış ve yüksek enflasyon oranı gerçekleşmiştir. Sayılan tüm unsurlar zaten tek başlarına gelir dağılımı eşitsizliğini arttıran unsurlardır. 24 Ocak kararları ile beraber alınan önlemler sadece gelir dağılımını bozmakla kalmayıp 1994 krizinin de nedenlerini oluşturan unsurların da oluşmasını sağlamıştır. Gelir dağılımı adaletsizliğini arttıran bu kararların bir farklı nedeni de zamanın siyasal çalkantılarından kaynaklanan 12 Eylül darbesi sonrasında emek kesimi ve bu kesimi temsil eden sendikaların da haklarını savunamayışlarıdır. Çünkü hak savunma girişiminin karşısında ordu bulunmakta, bu girişimin başarı şansının açıklığı da gün gibi ortada olmaktadır. Askeri rejim, 24 Ocak kararları ile başlayan politika yönelişini, 1977 – 1979 krizine sermayenin talepleri doğrultusunda yanıt getirecek biçimde sürdürmüştür. Bu yanıt, esas olarak, işgücü piyasasının ekonomi dışı, yani askeri ve yasal yöntemlerle disiplin altına alınmasıdır. (Boratav, 2004, s.150).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin, 1977 krizinin ve 1980 sonrası uygulanan hükümet politikalarının ortak noktaları Boratav'ın deyişiyle “çarpık popülizm”dir. Hükümet politikaları, siyasi iktidar kaygısıyla yürütülmüş, eğitimsiz, yaygın kitlelere transfer

harcamaları, yerel belediye harcamaları ve yasallığı sorgulanabilecek uygulamalar yapılarak bu kitlelerin sevgisi kazanılmaya çalışılmıştır. Oysa aslında gelir dağılımı eşitsizliğini arttırmaya yönelik politikalar IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların borç verme şartı çerçevesinde uygulanmıştır. Yapılan uygulamalar, uzun dönem ekonomik konjoktüre istikrar kazandırmak amaçlı değil, bir sonraki seçim dönemi sonrası hükümetten memnun bir seçmen kitlesi oluşturmaya yöneliktir. 1980’li yıllardaki hükümet politikalarının popülizmine örnek olarak gecekondulara oturma izni verilerek iç göç sahibine rant geliri elde etme hakkı verilmesi gösterilebilir. Belirtildiği gibi uygulanan politikaların yasallığı da sorgulanabilir düzeydedir. Buna benzer birçok uygulama da bu yıllar arasında yapılmıştır. Çarpık popülizmin sosyo – ekonomik, sosyo – kültürel birçok etkisinin yanı sıra en azından krizlere neden oluşturan etkenlerden biri olması bakımından gelir dağılımı adaletsizliğini arttırıcı etki yarattığı pekâlâ iddia edilebilir.

B. 1994 EKONOMİK KRİZİ VE 5 NİSAN 1994 KARARLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

1980 yılından sonra Türkiye’nin küreselleşmeye uyum sağlamak amacıyla ticari ve finansal liberalizasyon gerçekleştirip ihracata dayalı büyüme stratejisi hedefi belirlemesi ülkenin uzmanlık sahibi olmadığı ve ilk defa denediği bir ekonomik sürece girmesine sebep olmuştur. Bu stratejide çeşitli uygulama sorunları belirmiş bu sorunlar ise 1994’e kadar küçük çaplı krizler yaşanmasına sebep olmuştur. 1980’den 1994’e kadar birazdan açıklanacak olan oluşumlar 1994 yılında gerçekleşen krizin temellerini atmıştır. Bu bölümde 1988 – 1994 arası yaşanan süreç açıklanacak ve krizin olası nedenleri irdelenecektir. Bölümün ilerleyen kısımları 5 Nisan kararlarının genel ekonomiye etkilerinden ve nihayet sonuç kısmı ise bu kararların gelir dağılımına etkilerinden oluşacaktır.

1. 1994 Ekonomik Krizinin Nedenleri

1994 krizinin temel sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1989 yılında alınan dış finansal serbestlik kararı sonucu ortaya çıkan “ sıcak para “ olgusunun olumsuz etkileri(Dış borçla büyüme)
- Kamu Kesimi Borçlanma Gereksiniminin (KKBG) sürekli olarak artması,
- 1970’lerden beri uygulanan popülist politikalar nedeniyle ücretli gelirin haddinden fazla şişirilmesi,

- KİT'lere uygulanan ekonomi politikalarının bütçeye olan yükü ve bu uygulamaların ekonomiye olan etkileri,
- Aşırı değerli Türk Lirası nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi olarak gösterilebilir.

1988 yılında ihracata dayalı büyüme modelinde tıkanma yaşanmasıyla, kamu açıklarının finansmanı için yetersiz olan yurtiçi tasarruflar, yurtdışı tasarruflara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Kamu açıklarının finansmanı için dış kaynağa duyulan ihtiyaç 1977 krizinin de nedenleri arasında olan dış kaynağa bağımlılığı da arttırma riskine sahiptir.1989 yılında alınan dış finansal serbestlik kararı sonrası önceden anlatıldığı gibi uluslar arası sermaye hareketleri aradaki arbitraj farkından yararlanmak için yoğun ölçüde Türkiye'ye giriş yapmıştır. Ancak Türk ekonomisinin genel yapısının istikrarsız niteliğinden dolayı bu sermaye hareketlerinin giriş – çıkışları kontrol edilememektedir. Ayrıca Türkiye'nin o dönemdeki ekonomik yapısı bu sisteme hazır değildir. 32 sayılı kararnameyle uluslar arası finansal sermayenin Türkiye'ye giriş – çıkışlarının henüz ürün piyasalarında rekabetçi ortam sağlanmadan ve dış ticaret kalemlerinde olumlu sonuçlar alınmadan kaldırılması, önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Döviz kuru ve faiz haddi gibi parasal araçların istikrarsız makro ekonomik yapı nedeniyle manevra yeteneklerinin sınırlılığı, Türkiye'nin diğer yapısal sorunlarıyla birleşince, liberalizasyon sonrası sorunları daha da arttırmıştır. (Miynat, 2004, s.230).

Ülke içindeki yüksek faiz oranından yararlanma amacıyla olan dış yatırımcılar, sağladığı menkul kıymet karlarının erime riskine karşı yatırım yaptıkları ülkenin siyasal ve ekonomik durumuna yoğun ilgi göstermektedirler. Türkiye gibi çalkantılar yaşayan bir ülkede ise bu tür istikrarsızlıklar fazlasıyla yaşandığından giren sıcak paranın çıkma – ya da ülkeye giren sermaye hareketlerinin iniş aşamasında olması - olasılığı yüksek olmaktadır. Giderek büyüyen cari işlem açıkları, bankalar sisteminde artan riskler ve siyaset alanıyla ilgili belirsizlikler finans, kapital ve rantiyeye beklentilerinde bozulmaya yol açtığında sermaye çıkışlarını tetikleyecek bir “iniş” aşamasının ön koşulları oluşur. Önce sıcak paranın sonra da diğer sermaye türlerinin ekonomiyi terk etmesiyle başlayan bu ikinci aşama, döviz piyasalarında ve bankalar sisteminde istenmeyen boyutta şoklar ve çöküntülere yol açtığı zaman kriz patlak vermektedir. (Boratav, 2004, s. 180). Çıkan sermayenin yarattığı etkinin büyüklüğü sermayenin boyutunun büyüklüğüne bağlıdır. Sadece 1993 yılında ülkeye giren sermaye miktarı 8 milyar dolardır. 1990'lı yıllarda ülkedeki sıcak paranın kaçmasına yol açabilecek oluşumlar Türkiye ekonomisi için geçerlidir:

— Kamu sektörü borçlanma gereksiniminin GSMH'ya oranı, 1991 yılına göre arttı ve yüzde 10.6 oldu. Kayıt dışı bütçe konusunda bir şey yapılamadı. Türkiye ekonomisi yıllık bütçesi söz konusu yıllarda bütçenin birlik ilkesini ihlal eden çeşitli uygulamalara tabiydi. . Hazine garantilerinin bütçelenememesi, mahsup borçlanma, nakit dışı borçlar ve yarı mali işlem (quasi-fiscal) diye adlandırılan işlemlerin bütçede gösterilmemesi, borç idaresini zorlaştırıyordu. Ayrıca kamu bankaları ile tarım satış ve kredi birlikleri ile ilgili bilgilerde kamuoyuna açıklanmamaktaydı.

— Liranın aşırı değerlenmesi politikasına devam edildi. İthalat artarken, ihracat duraklama eğilimine girdi. 1993 yılı sonunda dış ticaret açığı rekor seviyeye ulaşır 12 milyar doları buldu.

— Emlakbank'ta usulsüz kredi olaylarının ortaya çıkması sonrasında kamu bankalarının yeniden yapılanması için ortaya çıkan fırsat kullanılmadı.

— Enflasyonla mücadelede bir başarı sağlanılamadı. Sonuçta 1992 ve daha önceki yıllardan gelen sorunlar çözülmeden bir sonraki yıla devredildi. (Görüş Dergisi, Nisan – Mayıs 2001, Sayı:47).

Nitekim 1994 yılında patlak veren krizde yüksek miktarda sıcak para ülke içinden çıkmış, 19 Ocak'ta dolar 21 bin liraya, mark ise 12 bin liraya yükseltilmiş, 25 Ocak'ta ise kurlar % 13,6 oranında arttırılmıştır. Bu çıkışın büyüklüğü ise 1991 yılında 2,3 milyar dolar, 1994 yılında ise 3,9 milyar dolar olmaktadır. Ülkeden çıkan sıcak para krizler yoluyla büyüme oranlarına da etki etmiştir:

Tablo – 9: Türkiye’de Yabancı Sermaye Hareketleri, Cari Açık ve Büyüme (% ,1980 – 2002)

	Yabancı Sermaye/GSMH	Cari Denge/GSMH	Büyüme Hızı
Birikimli 1980 - 89	2,0	(-1,4)	4,8
Birikimli 1990 - 02	3,0	(-1,0)	3,2
1990	3,0	(-1,7)	9,4
1991	0,2	0,2	0,4
1992	4,3	(-0,6)	6,4
1993	7,1	(-3,5)	8,1
Birikimli 1990 - 93	3,8	(-1,5)	5,5
Kriz:1994	(-4,8)	2,0	(-6,1)
1995	3,5	(-1,4)	8,0
1996	5,4	(-1,3)	7,1
1997	5,8	(-1,4)	8,3
Birikimli 1995 - 97	4,9	(-1,3)	7,7
1998	1,8	0,9	3,9
1999	4,6	(-0,7)	(-6,1)
2000	6,5	(-4,9)	6,3
Kriz:2001	(-8,6)	2,3	(-9,4)
2002	2,3	(-1,0)	7,8

Kaynak: Boratav, 2004, s.189

Tablo – 9’da yabancı sermaye girişlerinin etkileri yabancı sermaye girişine izin verilen yıl olan 1989’dan önce ve 1989’dan sonra olarak değerlendirildiğinde daha net görülebilir. Görüldüğü gibi Birikimli 1980 – 89 ile Birikimli 1990 – 02 yılları arasındaki büyüme oranlarında %1,6’lık bir fark vardır. Bu fark sermaye çıkışlarının olumsuz etkilerinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü yüksek miktarda küçülmenin yaşandığı kriz yıllarında aynı zamanda yüksek miktarda sıcak para çıkışı yaşanmıştır. Sırasıyla 1994 krizinde büyüme oranı %(-6,1), 1999’da Rusya krizinin Türkiye yansıması sürecinde %(-6,1), 2001 krizinde ise %(-9,4)’tür. Yine bu yıllarda yaşanan krizler öncesi yaşanan sıcak para çıkışları ise sırasıyla 1994 yılında %(-4,8), 1999’da %4,6, 2001’de ise %(-9,4) olarak gerçekleşmiştir.

Burada 1999’da yaşanan %4,6’lık artış bir istisnadır. Çünkü 1999’daki küçülme o tarihlerde yoğun ticari ilişki içinde bulunan Rusya’nın bir ekonomik kriz içine girmesi ve bavul ticareti de dâhil olmak üzere Türkiye ihracatının önemli bir darbe yemesidir. Zaten 2000 yılında yaşanan yüksek orandaki %(-4,9)’luk cari denge bozulması ihracatın yediği darbenin büyüklüğünü gösterir. Aslında bu bozulma Asya ülkelerinin krize girerek ve paralarını devalüe ederek Türkiye’nin ihracat sektörüne karşı bir fiyat avantajı sağlamalarından da kaynaklanır. Türkiye ile aynı tür mallarda uzmanlaşıp o tür malların ihracatını gerçekleştiren

Asya ülkeleri birbirleriyle ticari ilişki içinde olan Rusya'yı da krize sokarak Türkiye aleyhine olan dış ticaret koşullarını da daha fazla zorlaştırmıştır. Bu yılda yaşanan negatif büyüme oranının bir diğer önemli nedeni bu yılın yaz aylarında Türkiye'nin sanayi sektörünün yoğun olarak faaliyet gösterdiği Marmara bölgesinde yaşanan depremdir.

Tablo – 9'da gözüken verilerin yorumlanması ışığı altında varılan sonuca göre kısa vadeli sermaye çıkışlarının krizlerin sebepleri arasında olmaları bakımından Türkiye'nin büyüme oranına da olumsuz etki etmesi iddiası olasıdır.

1994 krizinin nedenleri arasındaki en belirgin olanlarından bir diğeri ise kriz yılına kadar KKBG'nin sürekli olarak artmasıdır. 90'lı yıllara ekonomi, yüksek düzeyde bir kamu kesimi borçlanma gereksinimi ile girdi. 1984 yılında kamu yatırımlarının GSMH'ya oranı % 9,4'tü. Sonraki yılda bu oran % 13 dolayına çıktı. Otoyol, Telekom ve diğer altyapı yatırımları nedeniyle kamu kesimi borçlanma gereksinimi 1987'de GSMH'nın % 7,9'una yükseldi. Bu oran 1991 yılında % 14,4 gibi çok yüksek bir düzeye tırmandı. Bu yüksek oran enflasyonun kronikleşmesinde büyük rol oynadı. (Görüş Dergisi, Nisan – Mayıs 2001, Sayı:47). Kamu kesiminin bir mali yıl içerisindeki giderlerinin o yıl içerisindeki olağan kamu gelirleri ile karşılayamaması sonucunda açık vermesi pek “ arzu edilmeyen” bir durum olarak kabul edilse de, gerek Türkiye'de gerekse diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde artık olağan sayılmaktadır. Modern devlet anlayışı içerisinde bu durum olağandır. Gereksinimler sürekli artmakta, özellikle demokratik parlamenter ülkelerde seçimle iş başına gelen hükümetler toplumun arzu ve isteklerini yerine getirmede daha duyarlı davranmaktadır. Burada KKBG'nin açıklanmasından ziyade öncelikle kamu kesimini oluşturan unsurları belirlemek de gerekir. Türkiye'de kamu kesimi; konsolide bütçe ile yerel yönetimler, KİT'ler, sosyal sigorta kurumu ve fonların bütçeleridir. Bu beş adet birimin gelir ve giderleri kamu gelirleri ve kamu giderlerini oluştururlar. Giderlerin gelirlerden fazla olması kamu finansman açığına yol açar. Kamu kesimi finansman gereği de diyebileceğimiz açık GSMH'ya oranlanarak KKBG'ne ulaşılır.

Kamu kesimi finansman açığı: Kamu kesimi gelirleri - Kamu kesimi giderleri 2004 yılını baz alırsak, Kamu kesimi finansman gereği: $129 - 168 = -39$ katrilyon Kamu kesimi borçlanma gereği: Kamu kesimi finansman açığı/ GSMH: $-39 / 479 = -\% 8,1$. (Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F.2007, Çakırbey, Bilgili, Topal).

KKBG'nin Türkiye'deki artış gidişatı Tablo – 10'da gösterilebilir:

Tablo – 10: Türkiye’de KKBG, İç ve Dış Borçların Gidişatı (1980 – 2002)

Yıllar	İç Borç(milyar dolar)	Dış Borç(milyar dolar)	KKBG	Toplam Borç/GSMH
1980	9,4	15,7	8,8	36,15
1985	12,1	25,6	3,6	55,27
1986	13,9	32,2	3,7	67,4
1988	15,7	40,7	4,8	74,1
1990	19,5	49,0	7,4	44,94
1991	19,2	50,4	10,2	45,6
1992	22,7	55,5	10,6	48,6
1993	24,7	67,3	12,0	50,5
1994	20,6	65,6	7,9	65,73
1995	22,8	73,2	5,0	53,4
1996	29,2	79,6	8,6	57,2
1997	30,6	84,9	7,7	59,4
1998	37,1	97,2	9,4	65,2
1999	42,4	103,1	15,6	77,5
2000	54,2	119,6	12,5	86,2
2001	83,3	115,1	16,4	134,9
2002	91,7	131,2	-	-

Kaynak: Miynat, 2004, s. 240

Tablo – 10'da Türkiye'nin iç ve dış borçlarının artış miktarları, KKBG'nin artış oranları ve toplam iç ve dış borcun GSMH'ya olan oranı yer almaktadır. 1980'den 1994 yılına gelindiğinde dış borç artış oranının iç borç artış oranından yaklaşık 2 kat daha fazla artış gösterdiği anlaşılmaktadır. ($20,6/9,4 = 2,1$ ve $65,6/15,7 = 4,1$). İktisadi mantıkla bakıldığında yurtdışından kaynak almak bütçe açığını kapatmak için en doğru yoldur. Çünkü açığın kapatılması için başvurulabilecek diğer yöntemler enflasyon oranını arttıran emisyon ve yurt içindeki likiditeyi emen iç borçlanmadır. İç borçlanma 24 Ocak kararlarının etkileriyle azalan özel tasarruflar nedeniyle fazla oranda yapılamadığından başvurulabilecek tek yön dış borçlanmadır. Bu noktada başvuru kesim IMF ve Dünya Bankası olmaktadır. Dolayısıyla KKBG yüksek olan Türkiye yıllar geçtikçe IMF ve Dünya Bankası politikalarına uyum sağlamak zorunda kalmak durumundadır. Bu durum ise dış kaynağa bağımlılığı arttırması açısından kuşkusuz olumlu bir durum değildir. Toplam borçların GSMH'ya olan oranı kriz yılları başta olmak üzere düzensiz olarak artma eğilimindedir. Genellikle kriz yıllarından önceki yıllarda düşük olan bu oran kriz yıllarında çok yüksek derecelere gelmiştir. Burada

önemli bir hususa değinmek gerekmektedir. İç borçlanmanın artış nedeni 1994'e kadar aslında dış borçların finansmanı içindir. Yani dış borç ödemesi iç borçlanarak yapılmaktadır. 1994 yılında bir yandan dövizin artmasını önlemek diğer taraftan bütçe açığını gidermek amacıyla yoğun iç borçlanma politikası izlenmesi sonucunda, 1995 yılında 241,5 trilyon TL'lik iç borç faizi ödemesi zorunluluğu doğmuştur. Toplam iç borçlar 656 trilyon TL'ye ulaşmış, bir yılda iç borçların GSMH'ya oranı % 18'e çıkmıştır (<http://www.genbilim.com/content/view/1647/89>, 14.08.2008)

Türkiye'de KKBG'nin yüksek olmasının birden çok sebebi vardır. Toplam kamu kesimi incelendiğinde, KKBG'ni yükselten en büyük gider kalemi konsolide bütçe harcamalarıdır. Konsolide bütçe harcamalarının artışı hükümetin bütçe yılı içindeki harcamalarının kontrolsüz arttığını gösterir. Bu noktada merkez bankasının işlerliğini gerek savurgan ekonomi politikaları gerekse karar alma mekanizmasının dışa bağımlılığı nedeniyle yitirmesi son derece olasıdır. 1991 yılında mali kesimdeki bozulma ve Körfez Krizi'nin döviz kuru üzerinde yarattığı baskı nedeniyle, Merkez Bankası para programını açıklayamamıştır. Esas itibariyle 1991 yılındaki Merkez Bankası politikası, rezervlerde büyük kayba yol açmadan kurlar üzerinde anormal bir baskının yaratılmasını önlemeye çalışmak olmuştur. 1983 yılında yüzde 10 olan disponibilitate oranı 1991 Mart ayında % 35'e yükseltilmiştir. Özel sektörün kaynaklarını, kamu kesimine aktarma mekanizmasının en açık şekillerinden biri olan disponibilitate oranının bu denli artırılması, kamu kesiminin mali sistem üzerindeki baskısını gittikçe artırması şeklinde yorumlanabilir. Merkez Bankası, 1992 yılında bir para programı daha açıklamıştır Fakat gerek Hazine'nin kısa vadeli avansı yılın başında kullanıp bitirmesi, gerekse seçimin yarattığı harcamalar sonucu bozulan kamu dengesi programın uygulanmasını imkânsız hale getirmiştir. 1992 yılında KKBG'nin GSMH'ya oranı 1991'in de ötesine giderek yüzde 10,6'ya ulaşmıştır. (Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü, Binay, Kunter, 1998).

Türkiye'de önceden belirtildiği gibi seçim dönemleri öncesinde uygulanan popülist odaklı ekonomik kararlar uzun dönemde dengesizliklere yol açmıştır. Bu dengesizliklerin 1990'lı yıllardaki kendini gösteriş biçimi KİT'lerde gerçekleşmiştir. KİT'lerin verimliliklerinin düşmesi 1989 yılından beri uzun bir dönem çerçevesinde işleyen bir süreçte denk gelmektedir. 1980 yılından sonraki siyasal baskı 1989 yılında minimuma inmiştir ve bu durum da doğal olarak beraberinde toplu grevleri ve işçi kesiminin tepkilerini arttırıcı bir etki yaratmıştır. Tepkiler hükümet politikalarını cömert bir yapıya dönüştürmüş, bu yıllarda kamu sektörü işçilerine %42'lik zam yapılmış, yine toplu ücret sözleşmeleri de bu orana yakın bir oranda zamlanmıştır. Kamu kesiminin sübvansiyonları ise yine bu yıllarda işler hale gelmiştir.

. Memur maaşlarının reel olarak 1993 yılında 1988 yılının 1,8 katına, işçi ücretlerinin kamuda 3, özel kesimde 2,5 katına çıkması sonucunda maaş ve ücretlerin GSYİH içindeki payı % 20'lerden % 36'ya yükselmiştir. Faiz gelirlerinin payı ise, % 6'lardan % 10'lara ulaşmıştır (<http://www.genbilim.com/content/view/1647/89>, 14.08.2008)

Tüm bunlara rağmen Türkiye ekonomisinde kararlar, ağır ücretli maliyetinden korunmak için ücretli kesimi kayıt dışılığa itme doğrultusuna yönelmiştir. Özel sektörde işten çıkarma ve sendikasılaştırma ve iş yasalarının uygulanamayacağı istihdam biçimleri yaygınlaşmıştır. Topla kayıtlı istihdamda, 1988'i izleyen yıllarda daralmalar gerçekleşmiştir. Emekçi sınıfların 1989 – 1993 yılları içindeki kazanımları, kurumsal güvencelerden yoksun kalıp; zaman içinde aşınıp ve dönemin sonunda sınıfsal dengeler büyük ölçüde on beş yıl öncesine dönmüştür. Osman Altuğ'un araştırmalarına göre, 1992 yılı itibariyle kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğü (kayıt dışı işçilik, kayıt dışı tarımsal kazanç ve kayıt dışı ticari ve sınaî faaliyetler) GSMH'nin %34'ü kadardır. A. Fazıl Özsoylu'nun hesaplamalarına göre 1993 yılı için kayıt dışı kazançların tutarı toplanabilen vergilerin %75'ine ulaşmaktadır. (Miynat, 2004, s. 247). Yükselen ücretli gelirleri 1989 – 1993 yılları arasında KİT'lerinde maliyetlerine negatif etki etmiştir. KİT'lerin mallarını maliyet ve piyasa bedelinden az fiyatlandırmaları bir yana yükselen ücretli maliyeti, devletin bu kuruluşlara yönelik hazine desteğini artık sağlamaması KİT'leri mali krize sürükleyen diğer önemli unsurlar olmuştur. 1991'deki kamu açığının yüzde 7,4'ü konsolide bütçeden, kalanı ise işletmeci KİT'ler, fonlar ve yerel yönetimlerden kaynaklanıyordu. 1991 yılına gelindiğinde işletmeci KİT'lerin personel harcamalarının satış maliyetlerine oranı yüzde 50'yi bulmuştu. Faiz ödemelerinin satış maliyetine oranı da yüzde 14 gibi yüksek bir orandaydı. Bu sağlıksız yapıda KİT işçilerinin reel ücreti 1989-93 döneminde arttı ama 1994 krizi tüm bu kazanımları silip süpürdü. Kazanımlarından sonra 1996'da kamu işçisinin reel ücret endeksi, 1990 ile aynı düzeydeydi. Bu yıllar (Görüş Dergisi, Nisan – Mayıs 2001, Sayı:47). 1991 yılında hükümetin KİT'ler ile ilgili kararı bu kurumları reform ve etkinleştirmeye yöneliktir. Ancak ilerleyen yıllarda KİT'lerin etkinlik ve reform adı altında özelleştirilmeleri gündeme oturmuştur. 2000'li yıllara doğru gidildiğinde özelleştirme amacının değiştiğini görmekteyiz. Sonraki yıllarda, etkinlik amacıyla özelleştirme söylemi giderek ortadan kalktı; kamu açıklarını kapatmak amacıyla özelleştirme ortaya çıktı. (Boratav, 2004, s. 176 – 177).

KİT'lerin etkinliğinin 1994 yılına kadar olan süreçte azalmasının ekonomiye etkileri kuşkusuz olumsuz olmuştur. Bu kurumlar günümüze kadar özelleştirilmiş ve kamu kesiminin ekonomi içindeki payı gittikçe azalmıştır.

Kriz yıllarına kadar iç borç faizlerinin yüksek oluşu öncede değinildiği üzere 1989'da alınan 32 numaralı kararında etkisi ile ülkeye yüksek ölçüde yabancı sermaye çekmiştir. Bunun üzerine Türk lirası suni bir değerlenme sürecine girmiş, döviz kurları da bu süre zarfında ihracatçının aleyhine bir seyir izlemiştir. Döviz kurunun düşük olması ithalata dayalı sektörleri güçlendirip ithalatı arttırırken, ihracata yönelik sektörleri ise kuşkusuz olumsuz etkilemiştir. 1993 yılında dış ticaret açığı 14 milyar dolar, cari açık ise 6,3 milyar dolar seviyesindedir. İhracata dayalı büyüme stratejisi benimseyen bir ekonominin, 1970'lerden beri süregelen ekonomik kaynak sağlama aracı olarak dış kaynağa bağlanması ve bu borç sürecinin tablo – 10'da da görüldüğü üzere gittikçe büyümesi sebebiyle koyduğu hedefine son derece zıt kararlar alması(dış kaynak çekmek için uygulanan yüksek faiz sonrası döviz kurunun düşmesi) son 20 yılda alınan uzun dönemli kararların yanlışlığının önemli bir göstergesidir.

Sonuç olarak bu bölüm içinde değinilen oluşumların bir finansal krize yol açma kapasitesinin var olmasının yanı sıra bu krizi tetikleyen olaya da değinmekte fayda vardır. 13.1.1994 tarihinde Moody's, arkasından Standart and Poors (S&P) isimli iki ABD kökenli rating kuruluşu, Türkiye'nin kredi güvenilirlik notunu Baal'den, Bal'e düşürmüştür. Böylece Türkiye, yatırım yapılabilir bir ülke konumundan yatırımda risk taşıyan ülke konumuna gelmiştir. Bu not kırımının yapılma sebebi yüksek faizlerin İMKB'de istikrar sağlamak amacıyla düşürülmesi, 1994 yılı içinde ihraç edilen devlet tahvili ve hazine bonosundan elde edilen gelirlere vergi konulması gibi yabancı sermayedarlarının menkul kıymet iratlarının düşme eğilimi sinyallerinin verilmesidir.

2. 5 Nisan 1994 Kararları ve Kararların Türkiye Ekonomisine Etkisi

5 Nisan kararlarının amaçları şu şekildedir:

- Bu programın amacı; enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeterek sürdürülebilir bir temele oturtmaktır.
- Bu programla ekonominin bir taraftan hızla istikrara kavuşturulması amaçlanırken, diğer taraftan istikrarı sürekli kılabilecek yapısal reformlar da gerçekleştirilecektir.
- Gelirlerin, ekonominin rekabet gücünü dikkate alan ve verimli istihdamı destekleyen bir yapıda gelişmesi, istikrarın bir diğer temel unsurudur.
- İstikrarın kalıcı olması, sürdürülebilir bir büyüme ortamına girilmesi, kamunun ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve bu çerçevede yeniden örgütlenmesini

gerektirmektedir. Burada temel ilke; sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kuruluşlarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetilen bir devlet yapısına geçmek olmalıdır.

- Bu program çerçevesinde kısa vadede toplumun her kesiminin gücü oranındaki fedakârlık göstermesi gerekmektedir. Bu fedakârlığın gösterilmesi ve toplumun bütün kesimlerin ve desteklenmesi programın başarısı için temel şarttır (<http://www.genbilim.com/content/view/1647/89>, 14.08.2008). 5 Nisan kararlarının bir bölümü, merkez bankasıyla ilgili düzenlemeler, döviz kuruyla ilgili düzenlemeler, ücret ve fiyat kontrol mekanizmasıyla ilgili düzenlemeler gibi makro ekonomik kararlardan; diğer bir bölümü de KİT'lerle ilgili kararlar, sosyal güvenlik kurumunun reform düzenlemeleri, kamu kesiminin ekonomi içindeki payını azaltmak amacıyla özelleştirme gibi yapısal değişimlerden oluşmaktadır. Kararların kısa bir sürede alınması ve o dönemdeki konjonktür gereği uygulanabilirliği tartışılabilir olması bakımından kararlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kararlar, 5 Nisan'dan sonrasında alınanlarda dahil olmak üzere maddeler halinde belirtilebilir:

- 5 Nisan'da TL'yi cazip hale getirebilmek için Hazine Bonosu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan % 5 vergi kaldırılmıştır.
- Bankaların topladıkları para üzerinde devlete vermek zorunda oldukları munzam karşılıklar sıfırlanmıştır.
- VDMK ve döviz hesaplarına % 22 disonibilite zorunluluğu getirilmiştir.
- Bankaların faiz oranlarındaki değişikliği 2 gün önceden merkez bankasına bildirme zorunluluğu kaldırılmıştır.
- Bir defalık ek vergiler (ekonomik denge vergisi, net aktif vergisi ve ek taşıt vergisi) getirilerek 70 trilyon liralık gelir hedeflenmiş ve vergi iadesi sistemi yıllığa dönüştürülmüştür.
- Döviz kurları serbest bırakılmış, merkez bankasının kur belirleme sistemi değiştirilmiştir. Kurlar 10 bankanın verilerine göre belirlenmeye başlanmıştır.
- TL cinsinden tasarruf mevduatı ve Döviz Tevdiat Hesaplarının sigorta kapsamı 50 milyondan 150 milyon liraya çıkarılmış, daha sonra mevduata sınırsız güvence getirilmiştir.
- 10 yıl aradan sonra ilk defa IMF ile stand-by anlaşması yapılmıştır. IMF Direktörü Michael Candessus Mayıs ayında Türkiye'ye 713 milyon dolar kredi verebileceklerini açıklamıştır.
- Hazine, Haziran ayında, % 50 net faizli (yıllık % 406) 10 trilyon liralık 3 ay vadeli bono satışa çıkarmış, bonoların 2 saatte tükenmesi üzerinde Hazine 4 defa bono satmıştır.

- KİT ve TEKEL ürünleri çok büyük oranlarda pahalılaştırılmıştır. Bu çerçevede şekere % 50-62, tekel ürünlerine %70-100, çaya % 64.2-72.7, THY'ye % 47-53.3, akaryakıtta %45.9-90 zam yapılmıştır.
- Akaryakıtla ilişkin kesintiler, % 10'dan % 25'e yükseltilmiştir.
- Kamu kuruluşlarının paralarının merkez bankasına ya da Ziraat Bankası dışında tutulmaması kararlaştırılmıştır.
- Hükümet, Akaryakıt Tüketim Vergisini 300 puana kadar arttırma yetkisini almıştır.
- Maktu harçlar % 100 oranında, nispi harçlar ise %20 oranında arttırılmıştır.
- Hazinesinin Merkez Bankası'ndan alacağı avansa sınır getirilmiştir.
- Temmuz ayında 31.12.1993 tarihi itibarıyla 50 milyon TL ve üstü vergi borcu bulunan ve borcunu 1.7.1994 tarihine kadar ödemeyenler, 15 Temmuz'da teşhir edilmeye başlanmıştır.
- 1995 yılının ilk günlerinde bankaların karşılık oranları arttırılmış, böylece hazineye 30 trilyon TL'lik ek kaynak sağlanması hedeflenmiştir.
- Merkez bankasının para politikasını hazineden bağımsız belirlemesine izin verilmiştir. Nisan 1994'te merkez bankasının hazineye açtığı kısa vadeli avansa sınır getirilmiştir. Bu karar mali disiplinin sağlanabilmesi adına önemli bir karardır. Yine Nisan 1994'de alınan bir başka kararla Merkez Bankası kanununa geçici 9 madde eklenmiştir. Buna göre Hazine Merkez Bankası ile karşılıklı alacak ve borçlarını mahsuplaşma yolu ile çözecektir.
- Özelleştirmeye ve kamu kesiminin küçülmesine dair karar alınmıştır (<http://www.genbilim.com/content/view/1647/89>, 14.08.2008).

1994 krizinin Türkiye ekonomisinde yarattığı en önemli etki bu yıldan sonra kamu kesimini küçültme amaçlı özelleştirme sürecinin önemli boyutlara ulaşmasıdır. Bu sürecin yasallaşması 24 Kasım 1994'te mecliste kabul edilmiş özelleşme yasasıyla gerçekleşmiştir. Özelleştirmeye kamu kesiminin ulaşmak istediği birçok amaç vardır. KİT'lerin devlet bütçesi üzerindeki yükün hafifletilmesi öncelikli amaçtır. KİT'lerin elden çıkarılmasıyla kamu kesimi, KİT'lerin etkinliğinin arttırılması için teknolojik harcamalar yapılması ya da yeni alanlarda KİT yatırımları yapılması gibi ek maliyetlerden kaçınmış olacaktır. KİT'lerin özelleştirilmesine bütçe giderlerinin azaltılması olarak bakılabilirken bu kurumların satışından elde edilecek gelirlerin yeni yatırımlara yönlendirilmesi bakımından devlete gelir sağlama açısından da bakılabilir. Küreselleşme ve devletin ekonomiye daha az müdahale etme durumunun popüler olduğu 1980 sonrası dönemden itibaren inanılan özel sektörün bir işletmeyi devletten daha optimal ve kar odaklı olarak yönetebileceğidir. Neticesinde o yıllarda yapılan özelleştirmelerin sebeplerinden bir tanesi de budur. Bu kurumların devlet nezdinden

çıkarılması demek özel sektöre geçmesi demektir ki bu da devlet için ekstra vergi mükellefi demektir. Elde edilecek olan vergi gelir artışının büyüklüğü elbette ki özelleştirilen sektörün büyüklüğü ile alakalıdır. Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınai ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenirken, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması, bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına kanalize edilmesi mümkün olacaktır. Özelleştirmenin temel amacı nihai olarak, devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamaktır 1985 yılından itibaren 246 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 393 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 Tesis, 6 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır. Halen özelleştirme kapsamında 2, kapsam ve programda 15 olmak üzere toplam 17 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 12 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. Söz konusu 2 kuruluşun programa alınması yönündeki çalışmalar sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra, özelleştirme kapsamında 62 taşınmaz, 77 tesis, 5 liman, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü ile şans oyunları lisans hakkı da yer almaktadır (“Türkiye’de Özelleştirme”, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı).

Özelleştirme sürecinde kamu otoritesi bu süreçte elde edilecek olan gelire önemli ölçüde bel bağlamıştır. Ancak beklenen gelir elde edilememiştir. Özelleştirme ile KİT’lerdeki yapısal düzenleme hedeflerine ulaşamamış ve Dünya Bankası, Türkiye’yi özelleştirmede başarısız bir ülke ilan etmiştir. 1995 yılı sonbaharında IMF ve Dünya Bankası ortak toplantıları öncesinde yayınlanan “bürokratlar iş dünyasında” isimli raporda Türkiye, özelleştirme ve KİT reformunda en başarısız ülkeler arasında bulunan Hindistan ve Senegal ile birlikte yer almıştır (<http://www.genbilim.com/content/view/1647/89>, 14.08.2008).

Tablo – 11: Türkiye’de Özelleştirme Gelirleri (milyon \$, 1985 – 2008)

Özelleştirme Yöntemi	1986-2006	2007	2008	Toplam
Blok Satış	18.158.793.478	0	2.040.000.000	20.198.793.478
Tesis/Varlık Satışı	2.525.240.737	2.295.982.839	20.016.305	4.841.239.881
Halka Arz	3.341.559.629	1.838.642.981	0	5.180.202.610
İMKB’de Satış	1.261.053.768	0	0	1.261.053.768
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4.368.792	0	0	4.368.792
Bedelli Devirler	491.726.230	124.003.839	85.237.765	700.967.834
TOPLAM	25.782.742.634	4.258.629.659	2.145.254.070	32.186.626.363

Kaynak: ÖİB verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 11’de görebileceğimiz gibi, Türkiye’de özelleştirme uygulamaları liberalizasyon sürecinde yoğun olarak başvurulan bir yöntemdir. Özelleştirme sürecindeki en yüksek gelir

kalemi yapılan blok satışlardan elde edilen gelirlerdir. Bu gelirlerden biri olan halka arz, tesis satışı, İMKB’de satış ve yarım kalmış tesislerin satışı toplam gelirlerin üçte birine yakın bir kısmını finanse etmiştir. 1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, İdare tarafından bugüne kadar 196 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 187’sinde hiç kamu payı kalmamıştır. Bir bölümü vadeli ve döviz cinsinden gerçekleştirilen bu hisse senedi ve varlık satış işlemlerinden 31 Aralık 2004 itibariyle 8,6 milyar \$ net giriş sağlanmıştır. Yıl bazında uygulama tutarı ile net giriş tutarı arasındaki fark, vadeli işlemlere ilişkin taksit ödemelerinden kaynaklanmaktadır. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 2,3 milyar \$ temettü geliri ve 3,4 milyar \$ diğer kaynaklarla birlikte 1985 – 31 Aralık 2004 dönemi toplam kaynakları 14,3 milyar \$ düzeyine ulaşmaktadır. Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 13,9 milyar \$ tutarında kullanım gerçekleştirilmiştir.

1986 yılından beri devam eden özelleştirme süreci içerisinde elde edilen özelleştirme gelirlerinin temel kullanım amaçları özelleştirme kanununun mevzuatında belirtildiği gibi yol, köprü ya da baraj gibi altyapı yatırımlarıdır. Bunların dışında elde edilen gelirler özelleştirme sürecinde yararlanılan danışmanlık hizmetleri, reklâm – tanıtım giderleri toplam gelirlerin %1’ini oluşturmuştur. Gelirlerin özelleştirme temel amacı dışındaki bir diğer kullanım yolu özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara yapılan ödemelerdir. 6.1 milyar \$ düzeyinde ve toplam kaynakların %44’ünü kapsayan bu ödeme tutarı, kuruluşlara yapılan sermaye iştirakleri, verilen krediler, çalışanlara yönelik iş kaybı ve özelleştirme sonrası tazminatları ile emeklilik primi ödemeleri gibi kullanım kalemlerinden oluşmaktadır. Özelleştirme sürecindeki gelirlerin 2004 yılına kadar temel amaca yönelik kullanımı 3,6 milyar \$ dolar düzeyindedir. (“Türkiye’de Özelleştirme”, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı). Kamu kesiminin küçülmesinin getirisi olan bu tutar toplam gelirler içerisinde çok küçük bir tutara isabet etmektedir. Altyapı yatırımları için ayrılan 3,6 milyar \$ dolar Hazine nezdinde kurulan bir kamu ortaklığı fonu sayesinde yatırıma yönlendirilmektedir. Özelleştirme gelirleri hazine harcamalarına katkıda bulunsa da bu sürecin Türkiye ekonomisine olan fırsat maliyeti de ayrıca değerlendirilmelidir. Çünkü bu süreç içerisinde Türkiye ekonomisi gerek dış borç tutarı gerekse sanayileşme sürecinin verimliliğine bakıldığında olumsuz bir yapıya sahiptir.

5 Nisan kararları ile beraber IMF ile bir stand – by anlaşması imzalanmış ve buna yönelik olarak bir yıllık makro hedefleri içeren bir niyet mektubu verilmiştir. Niyet mektubundaki temel beklentiler hepsi yılsonu hedefi olmak üzere şunlardır:

- Enflasyon oranı % 111,

- Dolar kuru 38000TL,
- İhracat tutarı 17,5 milyon dolara ulaşacak,
- Merkez bankası döviz rezervlerini 1 milyar dolar arttıracak,
- Yılsonu gerçekleşecek olan bütçe açığı 103 trilyon TL'yi geçmeyecek,
- KİT'lere verilen hazine yardımları 20 trilyona inecek,
- KİT'lere yönelik bir diğer düzenlemeye göre KİT açıkları 55 trilyonu geçmeyecek,
- Dış borç tutarı 6,5 milyar doları geçmeyecek,
- Memur ve işçilere yapılan zam oranı düşürülecektir.

En başta da değinildiği kararların alınış sürecinin kısılalığı bu kararların olurluluğunu denetlemek için yeterli imkanları sağlamamaktadır. Oluşan gelişmelere göre yıl sonunda bütçe açığı vergi gelirlerinin artırılması ve kamu harcamalarının azaltılmasına rağmen artıp 150,8 trilyon TL'ye ulaşmış, dış borçlar iç borçlanma yoluyla sağlanmış ve 65,6 milyar dolar seviyesine inmiş, yapılan devalüasyon ile beraber dış ticaret açığı %63,3 oranında daralmış, Nisan ayı itibariyle 3 milyar dolar olan milyar dolar olan merkez bankası döviz rezervi 1994 yılı sonunda 7,1 milyar dolara çıkarılmıştır.

5 Nisan Kararlarını, amaçların hedeflere ulaşmasındaki kısmi başarısına rağmen, ekonomide istikrarı sağlayamadığı ve yapısal değişikliği gerçekleştiremediği için, başarılı olarak değerlendirmek mümkün değildir. DPT tarafından hazırlanan ve dönemin Ekonomi Bakanına sunulan bir çalışmaya göre İstikrar Kararlarının işçi ve memurlara getireceği yük % 27,5 olarak hesaplanmıştır. Kararların tarım kesiminde çalışanlar üzerindeki yükü % 14,3 iken, ticaret ve sanayicilere yükü %58,2'dir. Bu teorik yük hesabı, uygulamada tamamen tersine dönmüştür. Çalışan kesim zamlarla birlikte hemen yükün altına girmişler, ticaret ve sanayi erbabı ise yükü, ek vergilerle ödedikleri zaman belli bir gecikme (time lag) ile hissetmişlerdir. Kararların etkisiyle kısılan iç talep durgunluk yaratmış, bu ticaret ve sanayi sektörüne küçülme şeklinde etki etmiş, küçültülen kapasite de işsizlik oranının artmasına sebep olmuştur. Enflasyon oranının %150 seviyelerinde gerçekleşmesi karşısında elbette ki tarım kesimine uygulanan sübvansiyonları eritmiş ve çiftçiyi daha da fakirleşmiştir. Söz konusu kararlar sonrası enflasyon oranı düzenli olarak artmaya devam etmiştir. Bu artışın sebepleri birçok nedene bağlanabilir. KKBG'nin sürekli olarak artmaya devam etmesi, kredi faizlerinin yükseltilmesinin üretici maliyetleri dolayısıyla fiyatlara yansıtılması, geleceğe yönelik olumsuz beklentiler nedeniyle beklenen enflasyonun bir önceki döneme göre yükselmesi, düşük iç talebin üretim sektörüne yansısıyla karlılık endişesiyle arttırılan fiyatlar, dış borcun kapanması için yapılan iç borçlanmanın cazibesini arttırmak için yüksek

faiz uygulamasının geri ödemelerde sürekli enflasyonu arttırıcı etki yaratması, pahalılaşılan ithalat nedeniyle ithalata bağımlı kesimin maliyetlerini fiyatlarına yansıtması enflasyonun sürekli olarak artmasının en genel nedenlerindedir. Enflasyon oranının kontrol edilemeyecek ölçüde artması yurt içi ekonomik karar alma mekanizmalarında olumsuz beklentilere yol açmış, kararların hedeflerinin uzun dönemde uygulanabilirliğine olan güven gittikçe azalmış, sonunda ise hedefler başarısız olmuştur(<http://www.genbilim.com/content/view/1647/89,14.08.2008>).

Sonuç olarak 1994 yılında ülke tarihinde görülmedik ölçüde yüksek bir enflasyon oranı ve büyük çaplı bir kriz yaşanmıştır. Alınan önlemler kısa vadeli iyileştirmeler sağlasa da kronik enflasyonu, finansal dışa bağımlılığı ve ihracata dayalı büyüme stratejisinin gerçekleştirmeye yönelik yaşanan zorlukları arttırmıştır. Oluşan kriz sonrasında alınan önlemler elbette ki Türkiye'deki gelir dağılımına da etki edecektir.

5 Nisan kararlarının Türkiye'deki gelir dağılımını bozduğu iddiası çok da şaşırtıcı değildir. Çünkü zaten çalışmanın başından beri belirtilen ve ekonomide yer alan gelir dağılımını bozucu etki yaratan birçok unsur hem bu kararların içeriğinde hem de bu kararlar sonrası ekonomide olan olaylarla beraber Türkiye'de yer almıştır.

Bu kararlar sonrasında gelir dağılımını bozmaya yönelik oluşumlardan bir tanesi işsizlik oranının artmasıdır. İşsizlik oranının artması milli geliri paylaşan 1. %20'lik kesim ile 5. %20'lik gelir düzeyi kesimi arasındaki farkı arttırır. Nitekim 5 Nisan kararlarından sonra Türkiye'de olan budur. İşsizlik oranının artması daha çok hane halkı gelir bölüşümünü bozucu etki yaratır.

1994 yılında Türkiye'de gelir dağılımını bozması olası diğer oluşum hiper enflasyondur. Tüketici fiyat endeksi Tablo – 5'te görüldüğü gibi 1994 'ten sonra düzenli olarak yüksek oranlı şekilde artmıştır. Liberalizasyon sürecinde Türkiye'nin sürekli enflasyon ortamında yaşaması gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir. Enflasyonu kontrol etme çabalarında yine yüksek enflasyondan zarar gören kesimler en fazla zararı ödemektedirler. Türkiye'de enflasyonist süreçte en büyük kayıp yine sabit gelirlilerin olmuştur. Bilindiği gibi enflasyon oranının artışına yüksek gelirli kesimler dayanabilirken, marjinal tüketim eğilimi yüksek düşük ücretli kesim yükselen fiyatlar karşısında hayat standardını korumak konusunda zorlanmaktadır. Yüksek enflasyon sonrası Türk toplumunun geniş bir kesiminin “yüksek mal” denilen tüketim imkânlarından yararlanma olasılığı hiç kuşkusuz zayıftır. Çünkü enflasyon oranı temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik “düşük mal”ların fiyatını arttırmış, bu yüzden de düşük gelirli kesimin toplam bütçesi içindeki tüketim bölüşümü “yüksek mal”lar aleyhine, “düşük mal” lehine bir seyir izlemiştir. Yüksek oranlı enflasyon, yüksek oranlı ve artan bir

işsizlik oranıyla birleştiğinde gelir dağılımı eşitsizliğinin toplumun yoksul kesimi aleyhine dağılması son derece olasıdır.

Bu yıllarda iç borçlanmanın yoğun olarak yaşanmasıyla beraber bu tür borçlanmanın cazip haline getirilmesi için yüksek devlet tahvili faiz oranlarıyla rekabet eden bankalar, mevduat faizlerini de yüksek tutmuşlardır. Mevduat faizinin yüksekliği özel tasarrufları istihdam sağlayıcı, dolayısıyla işsizliği azaltıcı, yatırımlara değil, faiz geliri elde etmeye yönelik yatırımlara yöneltmiştir. Böylece yüksek tasarruf sahipleri tasarruflarından gelir elde edip yüksek enflasyon oranından korunurken, düşük ücretli/ücretsiz kesim bu olanaklardan yararlanamamaktadır. Yüksek faizli getiri nedeniyle alınan tahvilin vadesi dolduğunda geri ödeme olarak yüksek miktarda/değerde Türk lirası piyasaya çıktığından, ekonomiye aktarılan likit artmakta, özel tasarruf sahibi aynı zamanda kronik enflasyona da katkıda bulunmaktadır. Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi durumunda gelirleri bu fiyatlardan daha düşük bir hızla artan düşük gelirli grupların reel gelirlerinin azalmasına karşılık, enflasyona göre kendilerini çeşitli araçlarla donatan yüksek gelir grupları enflasyondan olumsuz değil olumlu yönde etkilenmekte, dolayısıyla reel olarak kazançlı çıkabilmektedir. 5 Nisan kararları çerçevesinde küçülmesi gereken kamu kesimi nedeniyle memur ücret ve zamları kısılmış ayrıca KİT'lere sağlanan hazine desteği kaldırılmıştır. Aynı oluşumun özel sektöre yansımalarının olabilme ihtimali yüksektir. Çünkü zaten hiper enflasyon nedeniyle yükselen girdi maliyeti ve yapılan devalüasyonun ithalatı pahalılaştırması yurtiçi üretici için yeterli bir maliyet unsurudur. Bu açıdan bakıldığında ekonomide emek talebinin azalması dışında emek faktörünün ücretinin(W) azalması da mantıklı olmaktadır. İşçi ve memurlara yapılan zammın ve verilen ücretin azalmasının yanı sıra bu kesimin geliri zaten kronik enflasyona karşı erimektedir. Bu bakımdan gelir dağılımı eşitsizliğinin ücretli kesim aleyhine artması kuvvetli bir ihtimal olarak yine karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan uygulanan desenflasyonist politikalar yine enflasyonun kontrol altına alınacağı öngörüsüyle hareket eden sabit gelirlilerin tüm fedakarlıklarına rağmen kısmen kontrol altına alınabilmiş olması, gelir dağılımında ikinci bir bozulmaya neden olmuştur. (Miynat, 2004, s.281).

Dolaylı, yani tüketim üzerinden alınan vergilerin, toplumun tüm kesiminden aynı oranda alınması bakımından gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığını önceden belirtmiştik. 1994 yılından sonra arttırılan vergi gelirleri, Türk vergi sisteminin etkin olmayan denetim mekanizması dolayısıyla tahsilatı kolay dolaylı vergilerin arttırılması yönünde sağlandığından, bu tarihler arasında bozulan gelir dağılımını etkilediği söylenebilir.

C. 2000 VE 2001 KRİZLERİ KARŞISINDA UYGULANAN GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

1994 yılında gerçekleşen kriz sonrası Türkiye ekonomisi düzenli bir büyüme trendine girmiş, ihracatını arttırıp döviz rezervlerini arttırmıştır. 1998 yılına kadar gerçekleşen istikrarlı büyüme süreci 1999 yılında son bulmuştur. Beş yıllık olumlu bir konjonktüre rağmen Türkiye ekonomisi kendisini daha önce krize sokan yapısal etkenleri bünyesinde barındırmıştır. 5 Nisan kararlarının başarısızlığı bu etkenlerin Türkiye’de barınmasına neden teşkil edebilir. Yapısal sorunların varlığı Türkiye’yi olası krizlere gebe hale getirmiş ve öncelikle Kasım 2000, akabinde Şubat 2001’de etkileri güçlü iki adet ekonomik krize yol açmıştır. Krizler sonrası alınan önlemlerin genel olarak adlandırılması güçlü ekonomiye geçiş programı şeklindedir. Çalışmanın bundan sonraki devamında 2000 ve 2001 krizlerinin nedenleri, bu krizler sonrası düzenlenen güçlü ekonomiye geçiş programının içeriği ve bu programın genel ekonomiye olan etkileri, sonunda ise bu programın gelir dağılımına etkileri incelenecektir.

1. 2000 ve 2001 Krizlerinin Nedenleri

2000 ve 2001 krizlerinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kamu kesimi iç borçlarının sürdürülemez duruma gelişi,
- Bozuk mali yapının varlığı; kamu bankaları ve bütçe dışı fonlardan yararlanma,
- Kriz öncesi belirlenen sabit döviz kuru ve aşırı değerlenmiş TL olarak sıralanabilir.

1999 yılında Türkiye’nin toplam borç verileri değerlendirildiğinde durum gittikçe daha içinden çıkılmaz gözükmektedir. Kamu kesimi toplam borç stokunun (net) GSMH’ya oranı 1990 yılında % 29 iken, bu oran 1999 yılı sonunda % 61’e ulaşmıştır. İç borç stokundaki artış ise daha çarpıcıdır. 1990 yılında % 6 olan net iç borç stokunun GSMH’ya oranı 1999 yılında (kamu bankalarının görev zararları dâhil) % 42’ye çıkmıştır. Yüksek kamu açıklarının yanı sıra 1994 yılından sonra kamu kesiminin net dış borç ödeyici durumunda olması, yeterince derin olmayan yurtiçi mali piyasalar üzerinde baskı oluşturmuş ve reel faiz oranlarının yüksek seviyede kalmasına yol açmıştır. Bu dönemde yüksek ve değişken enflasyon ortamı risk primini artırmak suretiyle reel faiz oranlarının yüksek seyretmesinde etken olan bir diğer unsurdur. 1992–1999 döneminde yıllık ortalama GSMH büyüme hızı % 4’ün altında kalırken, iç borçlanma reel faiz oranı % 32 olmuştur. Yüksek reel faizler kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını daha da artırmış ve her gün Türkiye’yi daha zor bir duruma götüren bir borç-faiz kısır döngüsünü ortaya çıkarmıştır (TCMB, “ Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, 2001). Bu oluşumlar KKBG’nin sürdürülemez bir yapıya

sahip olmasına yol açar. Nitekim sürdürülemez bir iç borç süreci, kronik enflasyona da katkıda bulunmaktadır. Ekonomide dolarlaşmanın hız kazandığı ve enflasyon beklentilerinin yüksek olduğu bir ortamda iç borçlanma gereğinin yükselmesi, borçlanma vadelerinin uzatılmasını zorlaştırmış ve mali sektör üzerindeki baskıları arttırmıştır. Bu koşullarda, para ve kur politikası mali piyasalarda görece bir istikrarı sağlamaya ve iç borçlanmayı kolaylaştıran bir ortamı sürdürmeye öncelik tanımıştır. Kabul etmek gerekir ki, bu yaklaşımla Türkiye, kamu maliyesindeki dengesizliklere rağmen, 1998- 99'da dış finansal krizlerin bulaşıcı etkisinden korunabilmiştir. Ancak, para arzının enflasyonist beklentileri onaylayan bir tarzda genişlemesi, beklentilerin katılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreçte, ekonomik birimler fiyatlarını geçmiş enflasyona veya nominal dolar kuruna endeksleme alışkanlığı kazanmış ve enflasyon ataleti (inertia) güçlenmiştir. Enflasyon ataleti kamu otoritesinin hedefi ne olursa olsun, ekonomik birimlerin enflasyon beklentilerini bir önceki enflasyon oranına endekslemelerinden kaynaklanan enflasyonun sürekli hale gelmesi olayıdır. Enflasyon ataletine enflasyon katılığı da denmektedir (Celasun, “2001 Krizi Öncesi ve Sonrası”,s. 13).

Türkiye’de yüksek oranlı bir borçlanma gereğinin sürekli artmasının belli başlı nedenleri bulunmaktadır:

- 1994’ten itibaren kamu harcamalarının bir bölümü devlet bütçesi dışından da yürütülmeye başlanmıştır. Bütçenin “birlik” ilkesine ters düşen bu uygulamaya göre kurulan bütçe dışı fonlar bu uygulama araçlarından birincisidir. Bütçe dışı fonlar, devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından, bazı amaçların gerçekleştirilmesi için, kamu gelirlerinden bir kısmının, özel kanun ya da kararlarla, ya bütçeden ya da bütçe dışından ayrılarak, bir yıl süre ile sınırlı olmaksızın, gerektiğinde harcanmak üzere bir hesapta tutulmasıyla meydana getirilen fonlardır. Birlik ilkesini ihlal eden bir diğer oluşum döner sermayelerdir. Genel ve katma bütçeli kuruluşlar kamu hizmetlerini yerine getirirken, ticari, sınıfl... vb nitelikte faaliyetlerde gösterebilmektedirler. Bunu yapmak üzere genel ve katma bütçeli kuruluşlar bünyesinde kurulan, özel işletme niteliğindeki bu işletmelere “döner sermayeli işletmeler” adı verilmektedir. Bütçe dışı fonlarda, döner sermaye işletmelerinde ve mahalli idarelerde bu dönemlerde yoğun harcama gözlenmiştir. Bu harcamaların karşılanması kamu kesiminin kamu bankalarından gerçekleştirilmiş, bu bakımdan kamu bankaları ciddi bir mali yük altına girmiştir. (Özgen, “Cumhuriyetin 75. Yılında Bütçe Disiplini’nden Sapmalar”, s.5).
- 5 Nisan kararlarıyla beraber kamu kesimi küçültülmeye çalışılmış, KİT reformu yapılmış, bu reformun kararlarından biri de memur maaş ve ücretlerinin kısılması

olmuştur. Ancak 1990'lı yılların ikinci yarısında verimlilikle orantılı olmayan bir aşırı istihdam politikası uygulanmış, gizli işsizlik kamu kesimine sızmıştır.

- Kamu kesimi yatırım tercihlerinin verimlilikten uzak ve yüksek maliyetli alanlarda değerlendirilmesiyle bütçe üzerinde ek bir yük oluşmuştur.
- 1990'lı yıllardan beri planlanan sosyal güvenlik reformu gerçekleştirilememiştir.
- Sübvansiyonlar etkin şekilde, karlılığı arttıracak alanlarda yapılmamıştır.
- KİT'lerin özelleştirilmesinin 2000'li yıllara kadar yavaş bir tempoda sürdürülmesi dolayısıyla yüksek maliyetli, verimsiz KİT'ler bütçeye yük oluşturmuştur.

İç borçların sürdürülemezliğinin bir nedeni kamu gelirlerinin düşüklüğüdür. Türkiye'de vergi tabanı dolaylı vergiler üzerine odaklanan dar bir çerçeveye yayılmıştır. Servet vergilerinin 1980'li yıllarda kaldırılması, beyan usulüne dayanan vergi gelirlerinin denetiminin etkin yapılmaması gibi sebepler dolayısıyla Türkiye'de vergi gelirlerinin beklenen düzeyde olamaması son derece normaldir. Ülkenin dış borçlanmasının iç borçlarla karşılanması sebebiyle iç borçlarla beraber iç borç faiz ödemeleri de yıllar itibariyle artma göstermiştir. İç borç faiz ödemeleri vergi gelirleriyle karşılaştırıldığında ortaya son derece olumsuz bir tablo çıkmaktadır. 1990 yılında toplanan her 100 liralık vergi gelirin 32 lirası faiz ödemek için kullanılırken, 1999 yılında bu rakam 72 liraya yükselmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda devlet eğitim, sağlık, adalet gibi asli fonksiyonlarına yeterli kaynak ayıramaz hale gelmiştir (TCMB, “ Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, 2001). İç borçların sürekli olarak artmasının sonucu olarak ilk bakışta dış borçların finansmanını sağlaması açısından, söz konusu dış borçların Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini azaltması beklenmektedir. Oysa iç borçlarla beraber dış borçlarda artma eğilimindedir. Mali serbestleşme yılı olan 1989 yılı ile karşılaştırıldığında 2001 krizinden sonraki yıllardan biri olan 2003'te dış borçlar ülke tarihinde görülmemiş bir oranda artmıştır. 1989 yılında, yani sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği tarihte Türkiye'nin dış borcu 40,7 milyar dolardır. 2003 yılının başlarında dış borç stoku 133,2 milyar dolara yükselmiştir. Öte yandan bu iki tarih arasında yıllık cari işlem açıkları toplandığında, sadece 21,2 milyar dolara ulaşılmaktadır. Kısacası birikimli olarak 21,2 milyar dolara ulaşan cari açıklar ile dış borcun 91,5 milyar dolar büyümesi aynı zaman dilimi içinde, yani 13 yılda gerçekleşmiştir. Farklı bir ifadeyle, ortalama olarak 1 dolarlık cari işlem açığına dış borçlarda 4,3 dolarlık bir artış refakat etmiştir. İhracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen bir ekonomide dış kaynakların, sanayiye yönelik, ihracat odaklı, uzun vadede döviz gelirlerini arttırıcı etkilere yol açan sektörlerle yönlendirilmesi gerekir. Bu mantıktan bakıldığında dış borçlanmanın dış

ticaret bilânçosunda belirgin fazlalar verecek yatırımları finanse edip aynı zamanda cari fazla oluşturması gayet doğal bir sonuçtur. Ancak artan cari açık ve artan dış borç, söz konusu stratejiyi benimseyen ekonomideki kararların birbiriyle çeliştiğinin göstergesi olabilir. Bu gidişatın sonucu olarak Türkiye’de sağlanan dış kaynağın ihracat sektörünün lehine etkiler yaratacak alanlarda kullanılmadığı anlaşılır. Ülkeye yıllar itibariyle giren dış kaynağın ne amaçla ve nerelerde kullanıldığı meçhuldür. Yine de literatürde bu konu hakkında yorumlar yapılmıştır. Dış borçlar Türkiye ekonomisinin büyümesinin gerektirdiği dış kaynaklardan (yani cari işlem açığının finansman gereksiniminden) bağımsız olarak büyüyen bir ivme kazanmıştır. Bunun nedeni Türkiyeli aktörlerin, bankaların, şirketlerin, rantiyelerin ülke dışına serbestçe kayıtlı ya da kayıtsız sermaye çıkarabilmeleri ve istikrarsız bir dış serbesti ortamında aşırı rezerv biriktirme çabalarıdır. Kısacası, sermaye hareketlerini serbestleştirmenin bir faturası da dış borçlardaki büyümedir. (Boratav, 2004, s. 183).

Krizin nedenleri arasında bir diğeri mali yapının bozukluğudur. Mali yapı konusundaki en büyük sıkıntı, kamu harcamalarının önemli bir kısmını kamu bankalarının finanse etmesidir. Kamu bankalarına devlet tarafından verilen tarım kesimi ile küçük ve orta boy işletmeleri destekleme görevi sonucunda oluşan zararların zamanında ödenmemesinin yanı sıra uzun yıllardır devam eden ve ekonomik etkinliğe ters düşen müdahaleler, kamu bankalarının iyi yönetilememesi ve asli fonksiyonların dışında görev verilmesi bu bankaların mali bünyelerini önemli ölçüde bozmuştur. Kamu bankalarının finansman ihtiyaçlarını kısa vade ve yüksek maliyetle piyasadan karşılamaları bir yandan zararlarının gittikçe artmasına, diğer yandan da mali sektörde istikrarsızlık unsuru olmalarına yol açmıştır. Bu durum, piyasalarda faiz oranlarının yüksek seviyelerde seyretmesine neden olmuştur (TCMB, “ Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, 2001). 2001 krizinden önce, kamu bankalarında biriken görev zararı stokları merkezi hükümetin borç stok verileri arasında yer almıyordu. Milli gelire oranla görev zararı stoku 1996’da % 4,2’den 1999’da % 13,2’ye yükseldi. Kamu bankalarının Hazine’den alacağı olarak muhasebeleştirilen ve bütçe transferleriyle yeterli ölçüde finanse edilmeyen görev zararı borçlarının bu büyüklüğe ulaşması, sübvansiyonların çokluğundan değil, bu borçlara yer yer yıllık yüzde 300’ü bulan oranlarda faiz yürütülmesindedir. Bu olgu, nakit açıkları hızla büyüyen kamu bankalarını çok büyük likidite riskleriyle karşı karşıya bırakmış ve bu riskler 2001 krizinde ağır bir toplumsal maliyetle realize olmuştur. Sonuç olarak, kamu bankaları bankacılık işlevini yerine getiremez hale gelmiş ve bu bankalar Türkiye’deki toplam mevduatın % 40’ını toplarken krediler içindeki payları % 26’da kalmıştır (Celasun, “2001 Krizi Öncesi ve Sonrası”,s. 22)

Mali yapının bozulma sürecine özel bankalarda katılmaktadır. Yüksek reel faizli getiri ortamında sonuçta kar amacı güden bankaların toplam aktif bünyelerindeki devlet iç borçlanma senetleri oranı 1990 yılında %10 iken, 1999 yılında %23 düzeyindedir. Bu süre zarfında özel bankaların istihdam yaratıcı yatırım yapma olasılığı olan özel tasarruf sahibine açtığı kredilerin oranı 1990 yılında %36 iken 1999'da %24 olarak gerçekleştirmiştir. Bu durum özel bankaların ekonomik büyümeyi sağlamaya katkıda bulunan işlerliğini bir ölçüde yitirdiğinin bir göstergesi olmaktadır.

Yüksek enflasyon ve güvensiz finansal ortam tasarruf sahiplerini kısa vadeli borç verme yoluna sokmaktadır. Bu durum bankaların özel tasarruf sahibinden borçlanma vadesini kısaltmış, kısa vadeli borçlar bankaların borç sirkülasyonunda artış yaşamıştır. Bu bakımdan bankaların varlıkları ve yükümlülükleri arasında bir vade karmaşası yaratılmıştır. 1999'da altı aydan kısa vadeli mevduatın toplam mevduat içindeki payı % 72 iken, ortalama vadesi 11,7 ay olan nakit iç borç stokunun toplam pasife oranı % 30 olmuştur. Bu veriler, yeterli ayrıntıda olmamakla birlikte, sistemde bir vade uyumsuzluğu sorunu olduğuna işaret etmektedir (Celasun, "2001 Krizi Öncesi ve Sonrası",s. 27).

Mali yapının bozulmasının bir diğer göstergesi TL'ye olan güvenin azalmasıdır. TL'ye olan güvenin azalması hiç kuşkusuz enflasyon ataletinden ve enflasyon oranının yüksekliğinden kaynaklanmıştır. TL'ye olan güvensizlik birikim tercihlerini dövizin üzerine yönlendirmiş, bu nedenle de 2000 yılında ki toplam banka mevduatlarında döviz tevdiat hesaplarının payı %50'ye yaklaşmıştır. Bu durum kuşkusuz bankaların döviz yükümlülüklerini arttıran bir durumdur. Döviz yükümlülüklerini arttıran bir diğer unsur bankaların yüksek getirili iç borçlanma senetlerine yoğun ölçüde rağbet etmek için dış borçlanma yoluna gitmesidir. Bu durum bankaların yabancı para açık pozisyonlarını arttırmış ve olası bir devalüasyon riskine karşı duyarlı hale getirmiştir.

1996-97'nin olumlu dış mali koşulları Türkiye'ye de yansımış, cari işlemler açısından daha büyük miktarlarda net sermaye girişi sağlanmıştır. Mali sermaye girişlerini açıklayan başlıca iki değişken, dış piyasalarda faizlerin düşmesi ve Türkiye'nin mali yatırımcılara sunduğu arbitraj fırsatlarıdır. Ayrıca, dış kredilere erişim gücü yüksek olan büyük ölçekli şirket sektörü de bu dönemde önemli miktarda dış kaynak kullanmıştır. Bu yıllarda komşu ülkelerle Türkiye arasında gerçekleşen bavul ticareti ve net hizmet ihracatındaki artışlar, ithalat da (kısmen Gümrük Birliğinin de etkisiyle) görülen patlamaya rağmen cari açığın sınırlı kalmasına neden olmuştur. Merkez Bankası döviz rezervlerinin artışı ile birlikte gerçekleşen parasal genişleme ve kredi stokundaki artışlar, yatırımların ve milli gelirin büyümesine katkıda bulunurken, enflasyon oranı da yükselmiştir (Celasun, "2001 Krizi

Öncesi ve Sonrası”,s. 33).2000 yılına gelindiğinde IMF ile yapılan enflasyon hedeflemesine göre yıl sonunda TEFE’deki enflasyon oranı %20, TÜFE’deki enflasyon oranı ise %25 olarak gerçekleştirilmek istendiğinden döviz kuru sabit hale getirilmiştir. Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist beklentileri hızla aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur. Yani ekonomiye enjekte edilen likidite ülkeye giren döviz miktarına göre artacak yada azalacaktır. Programın uygulanmasında kamu açıklarını daraltma ve yapısal reformlar alanında önemli adımlar atılmıştır. Yapısal reformlar kapsamında, uzun yıllardır açık veren sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlenmiş ve sistemin aktif ve pasifleri arasındaki dengenin sağlanması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Tarımda doğrudan gelir desteği sistemine geçişin ilk adımları atılmış, pilot bölgelerdeki uygulamalarda olumlu sonuçlar alınmış, kredi faizleri kaynak maliyetlerine göre belirlenmiştir. Mali sektör reformu sonucunda kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ile bankacılık sektörünün düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi işlevlerinin tek bir otorite altında toplanması hedeflenmiştir. Programın uygulanmasıyla beraber iç talepte ki artışa karşılık enflasyon oranının düşmesi sağlanabilmiştir.

Kısa vadede enflasyonun düşmesi sağlansa da döviz kurunun sabitleştirilmesi sonucu TL’nin aşırı değerlenmesi sebebiyle dış ticaret sektörü zor durumda kalmıştır. Bu dönemde enerji fiyatlarının da artması sebebiyle cari açık hedeflenen düzeyden daha yüksek olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişme iç ve dış piyasalarda mevcut kur sisteminin sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusundaki endişeleri artırmıştır. Cari açığın büyümesinin geleneksel bir açıklaması, döviz kuruna dayalı programın uygulamasında nominal kur değişiminin enflasyonun altında kalması, diğer bir deyişle reel kurun değerlenmesi sonucunda dış ticarete konu malların görelî fiyatının düşmesi ve dış ticaret açığının büyümesidir. Ayrıca, ithalatın yerli ürünlere göre ucuzlaması, iç talebin karşılanmasında ithalatın payını (ters ikame ile) daha da arttırmaktadır .

Ekonomi içindeki likidite, ülkeye giren döviz oranına göre para arzı belirlendiğinden, sermaye yabancı sermaye girişlerinin azalması üzerine daraltılmış, bu da bankaların para arzı konusunda sıkıntı yaşamalarına neden olmuştur. Bankalar aktiflerinin önemli bir bölümünü yüksek faiz getirili devlet iç borçlanma senetlerinde tuttuğundan likidite gereği Şubat 2000’de hat safhaya ulaşmıştır. Para arzı yaratma isteği bankaların faiz oranlarını yükseltmelerine neden olmuş, Eylül ayında faizler artma eğilimine girmiştir. Aylık ortalamalar itibariyle, gecelik basit faiz Ekim 2000’de yaklaşık % 39’dan, Kasım ayında % 95’e ve Aralık ayında %

183'e (bileşik % 33,808'e) ulaşmıştır. İkinci el bono ve tahvil piyasalarında aylık ortalama bileşik faizler Ekim'de % 38'den, Kasım'da % 45'e ve Aralık'ta % 78'e yükselmiştir (Celasun, "2001 Krizi Öncesi ve Sonrası",s. 44).Kasım ayının ikinci yarısında kısa vadeli faizlerde yaşanan sıçrama ile eşanlı olarak tahvil-bono ve hisse senedi fiyatları keskin bir biçimde düşmüş ve portföyünde önemli ölçüde devlet iç borçlanma senedi bulduran orta ölçekli bir bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) alınması mecburiyetiyle karşılaşmıştır. Yabancı yatırımcıların ülkeyi terk etme çabaları sonucunda Merkez Bankası 6 milyar dolar civarında döviz satışında bulunmuş ve rezervler azalmıştır (TCMB, " Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", 2001).

Aralık 2000 tarihinde IMF ile yapılan Stand By anlaşması ile beraber ülkeye 7,5 milyar dolarlık ek dış rezerv sağlanmış, ayrıca uygulamaya konulan ve yukarıda değinilen reformlar hızlandırılmıştır. Faiz oranları hedeflenenin aksine yüksek düzeyde kalmış, bu durum ise TMSF'na dahil olan bankaların yönetimini zorlaştırmıştır.

2001 Şubat ayında programın sürdürülebilirliğine ilişkin huzursuzluklar hat safhaya ulaşmış bu da döviz talebinin artmasına yol açmıştır. 19 Şubat 2001 günü 1 gün valörlü 7,6 milyar dolarlık döviz talebi gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde var olan siyasal kriz nedeniyle TL'ye olan güvensizlik artmış, gecelik TL faizlerinin çok yüksek rakamlara ulaşmasına rağmen döviz talebi artmaya devam etmiştir. Merkez bankasının döviz rezervlerinin erimesinin yanı sıra likidite ihtiyacı içinde olan kamu bankalarının içinden çıkılmaz durumu krizin bankacılık sistemi üzerinde yarattığı baskıyı arttırmıştır. Olumsuz gelişmeler kuşkusuz ülkeye giren kısa vadeli yabancı sermayenin çıkışına neden olmuş, 2000'de gerçekleşen 9,6 milyar dolarlık net sermaye girişine karşın 2001 yılı içinde gerçekleşen net sermaye çıkışı 13,9 milyar doları bulmuştur. Ülkeden çıkan döviz TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybetmesine neden olmuştur. Yıl sonu itibariyle yerli para yabancı paralar karşısında (TÜFE temelinde % 21.3 reel) değer kaybetmiş, reel kredi hacmi % 26 daralmış, iç borç faizleri tekrar yükselmiş, yurtdışı harcamalar kısılmış, ithalat % 25 ve GSMH % 9,4 oranında küçülmüştür Krize kısa vadeli bir çözüm olarak döviz kurunun dalgalı hale getirilmesi kararlaştırılmış, sermaye hareketlerinin kontrol edilemediği bir ekonomide hem döviz kurunun hem de faizlerin konjoktüre müdahale aracı olarak kullanılamayacağı anlaşılmıştır. Döviz kurunun serbest hale getirilmesi ve bundan sonra yapılan devalüasyon açık döviz pozisyonlarında olan bankaları daha zor bir duruma sokmuştur. Mali kesimde yaşanan kriz kuşkusuz reel kesime de olumsuz yansımıştır. Yapılan devalüasyon ile beraber öncelikle ithalata önemli ölçüde bağımlı olan ihracat sektörünü olumsuz etkilemiştir.(bkz. Tablo – 7). Reel kesim bu maliyet artışını karşılayacak kredi mekanizmasını kullanamamıştır. Çünkü

zaten kriz mali piyasada başlamıştır ve mevcut mali sistemden kredi kullanma olasılığı düşüktür. Bu durum reel kesimden bankalara kredi geri ödemelerinde de sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde birçok şirket batmış, birçok birey işsiz kalmış, Türkiye ekonomisi büyük çaplı bir küçülmeye uğramıştır. Bu koşullar altında kentsel işsizlik oranı 2000.IV’ de yaklaşık % 8’den 2001.IV’ de % 13’e ve aynı dönemde eğitilmiş genç işsizlik oranı % 23’den % 27’ye çıkmıştır. Dönemin Türkiye için oldukça ağır toplumsal sorunlara yol açtığı da söylenebilir (Celasun, “2001 Krizi Öncesi ve Sonrası”,s. 45).

2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Programın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Güçlü ekonomiye geçiş programının amaçları maddeler halinde sıralanabilir:

- Enflasyonla mücadeleyi dalgalı kur sistemi içerisinde sürdürmek,
- Bankacılık sektörü ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak amacıyla bankacılık sisteminde ayrıntılı bir yeniden yapılanma sağlamak,
- Kamu finansman dengesini sağlamak,
- Toplumun tüm kesimleri arasında adil biçimde dağılmış fedakârlık gerektiren, enflasyona endeksli bir gelirler politikası belirlemek şeklinde sıralanır.

Programın nihai amacı ekonomide sürdürülebilir bir gelişme yakalamak, bunun içinde yine dış ticarete dayalı, rekabet gücünü geliştirmiş, yatırım ve istihdam olanakları bulunan istikrarlı bir ekonomik ortam yaratmaktır.

Program çerçevesinde yapılacak olan yasal düzenlemeler 4 ana başlık altında toplanırlar. Bunlar,

- Mali sektörün yeniden yapılanması,
- Kamu kesiminde şeffaflığın artırılması ve kamu kesimi finansman olanaklarının güçlendirilmesi,
- Ekonomide rekabetin artırılması,
- Sosyal dayanışma ortamı yaratılması olarak sıralanabilirler.

Mali sektörün güçlendirilmesi ve yeniden yapılanmasına yönelik en önemli düzenleme çıkarılan Bankalar Kanunu’dur. Bankalar Kanunu’nda kamu bankaları, TMSF’na dâhil edilen bankalar ve özel bankalara ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

Yapılan düzenlemelerden bir tanesi TMSF’na dahil edilen bankalar ve kamu bankaları içindir. Söz konusu kesime dahil bankalar likidite ihtiyacını karşılamak amacıyla 2001 yılından önce piyasalardan likit talebinde bulunabilmekteydi. Getirilen yeni düzenlemeye

göre bankalar likidite ihtiyaçlarını uygun faizli Hazine kâğıtlarını Hazine'den temin edip, bu kâğıtları merkez bankasına teslim ederek repo ya da direk satış karşılığı likit elde edebileceklerdir. Getirilen bu düzenlemeyle TMSF'na dahil bankalar ile kamu bankalarının iç piyasaya borçlanıp mali dengeye zarar vermelerinin önlenmesi sonucu beklenmiştir.

Krizin oluşumuna bakıldığında kamu bankalarının krize yaptıkları katkının likidite sorunu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla programın kamu bankaları için olan temel amacı likidite sorununun çözümü olmuştur. Alınan önlemlerin ilki kamu bankalarının bundan sonra görev zararını vermeyecek krediler vermesidir. 2001 yılından önce kamu bankaları çiftçi, esnaf ve zanaatkar kesimine piyasa koşullarından arındırılmış kredi vererek bu kesimi sübvansetme hakkına sahiptiler. Programla beraber bundan böyle söz konusu bankaların görev zararını içeren işlemler yapması yasaklanırken o tarihte mevcut görev zararlı işlemlerin tasfiyesi için ise Başbakanlığa başvurulmuştur. Kamu bankaları vermeye yetkili oldukları kredileri, kredi maliyetini dikkate alarak uygulayacaklardır. Bu uygulama ile beraber bankaların verimlilikleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Kamu bankalarına getirilen yeni düzenlemelerin bir diğeri bu bankaların sermayelerinin yükseltip, yükseltile kadarının hemen ödenmesi olmuştur. Kamu bankalarının güçlerinin birleştirilmesi amaçlanarak Emlak Bankası ve Ziraat Bankası'nın birleştirilmesi kararı alınmıştır.

Program çerçevesinde kamu bankalarının iç bünyelerinde de değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler bu bankaların verimliliğini arttırmaya yönelik değişikliklerdir. Kamu bankaları personelleri mevcut finansal yapıda olunması gereken profesyonellik ve kalifikasyona sahip değildirler. Bu amaçla kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi süreci başlatılmıştır. Bir diğ düzenlemeye göre ise bankaların verimsizliğe yol açan şubeleri kapatılacak ve mevcut personel emeklilik haklarını kullanmaları amacıyla teşvik edilecektir.

TMSF bünyesine dâhil olan bankalara getirilen düzenlemelerin temel amacı bu bankaların mali sisteme bindirdiği yükün azaltılması olmuştur. Buna göre bünyesindeki bankalar birleştirilecek ya da satılacaktır. TMSF bünyesindeki 13 bankadan 5'i Sümerbank bünyesinde birleştirilmiştir. Sümerbank bünyesinde birleştirilen bankaların Fona devir tarihinde 9141 olan çalışan sayısı Mart 2001 itibariyle 4596'ya, 396 olan şube sayısı ise 213'e indirilmiştir.

Özel bankalar hakkında yapılan değişiklikler maddeler halinde sıralanabilir:

- BDDK sermaye yeterliliği kriterini de dikkate alarak, özel bankalar ile sermaye artırım ve yeniden yapılanma planları üzerinde belirli bir takvime dayalı anlaşmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar hızlanacaktır.
- Bankaların dönem karlarını sermayeye ilave etmeleri sağlanmıştır.
- Hem bankaların hem de şirketlerin devir ve birleşmelerini kolaylaştıracak ilave tedbirlerle ilgili çalışmalar sürdürülmektedir.
- Makul bir geçiş dönemi tanınarak bankaların mali olmayan iştiraklerinin özkaynaklara oranı daraltılmaktadır.
- Bankalar Kanununda yapılacak değişiklikle özel karşılıkların kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider sayılması konusundaki yasal düzenlemelere açıklık kazandırılmaktadır.
- Bankacılık sistemindeki gelişmeler çerçevesinde uzun vadeli yatırımları özendirmek ve tasarruf araçları arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla vergi ve münzam karşılıklar gözden geçirilecektir (TCMB, “ Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, 2001).

Banka sisteminin mali bünyesinin güçlendirilmesinin yanı sıra, sistemin kurumsal yapısını ve denetimini etkinleştirecek yasal ve operasyonel düzenlemeler uygulamaya konuldu. Yeni yasal çerçevede kamu bankalarına görev verilmesi merkezi hükümet bütçesine ödenek konulması koşuluna bağlandı. Türkiye’nin ekonomi politiği için önem taşıyan bu değişim, bütçenin siyasal işlevinin ve saydamlığının artmasına katkıda bulunacak bir olgudur. Ancak, 2001 yılında kamu bankalarını yeniden yapılandırırken kredilendirme kapasitelerinin daraltılmış olması, krizden çıkışı zorlaştırmıştır (Celasun, “2001 Krizi Öncesi ve Sonrası”,s. 47). Kamu kesiminde şeffaflığın artırılması ve kamu kesimi finansman olanaklarının güçlendirilmesine yönelik düzenlemelere bakıldığında görev zararları ile ilgili düzenlemelerde, borçlanma yasası, kamulaştırma yasası, kamu ihale yasası ve bütçe ve bütçe dışı fonların kapatılması uygulamaları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. KİT’lere verilen görev zararlarının geri ödemelerinin ilgili yılda yapılması kararı alınmıştır. Borçlanma kanunu kamu kesimi borçlanmasını takibe alan bir kanundur. Bu kanuna göre her 3 ayda bir kamu borçlanmasıyla ilgili TBMM’ne rapor verilecektir. Kamulaştırma yasası mali disiplini sağlamaya yönelik çıkarılan bir yasadır. Kanuna göre kamulaştırma sırasında yeterli ödenek temin edilmeden kamulaştırma yapılmayacaktır. Çıkarılan bir diğer yasa olan kamu ihale yasasının ayrıntıları ihaleye giren şirketler arasında rekabeti artırıcı, aynı zamanda daha az

maliyetli bir ihale süreci oluşturan bir yasadır. Bütçe ve bütçe dışı fonlardan 15'i bütçe, 2'si ise bütçe dışı fon olmak üzere 17'si kapatılmıştır.

Güçlü ekonomiye geçiş programının ekonomide rekabetin arttırılmasına yönelik kararları, şeker piyasası, tütün piyasası, sivil havacılık piyasası ve enerji sektörüne dahil olan doğalgaz piyasası üzerinde alınmıştır. Telekom'un özelleştirilmesi de bu kanun kapsamında alınmış olan bir karardır. Bu kararların amacı haksız rekabeti önleyip aynı zamanda haksız rekabetten doğan kamu kesimi zararlarını önlemektir.

Programın sosyal dayanışmayı güçlendirmeye yönelik aldığı kararlar iş güvencesi yasası ve ekonomik ve sosyal konsey yasasıdır.

Programın reel ekonomiye yönelik önlemleri cari açığı kapatmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamaya yöneliktir. Dolayısıyla ihracatın arttırılması bu önlemlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Bu kapsamda;

- Bütçeden ve diğer kaynaklardan sağlanacak finansmanlar çerçevesinde Eximbank'ın kredi imkanları arttırılacak,
- İhracatta KDV ödemeleri hızlandırılacak,
- Desteklerle ilgili uygulamalarda bürokratik işlemler azaltılacaktır.

Bu kapsamda bugüne kadar bütçe ödenekleri öne çekilerek Eximbank'a 128 trilyon lira aktarılmıştır. Bu tutarın 103 trilyon lirası son hafta içinde gerçekleştirilmiştir (TCMB, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", 2001).

Bunların yanında ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişinin önündeki bürokratik engeller kaldırılarak yabancı sermayedarların özendirilmesi amaçlanmıştır.

Güçlü ekonomiye geçiş programının anlatılmış ayrıntıları dışında diğer makro hedefleri kamu harcamalarını azaltmaktır. Kamu personeli istihdamı durdurulmuş ve ileriki vadede yapılacak olan kamu kesimi yatırım harcamaları durdurulmuştur. KİT'ler için maliyet kısıcı düzenlemeler yapılmış, tarım kesimine sağlanan sübvansiyonlar enflasyon oranına endekslenmiştir. Ayrıca sosyal güvenlik harcamaları da alınan önlemler dâhilinde kısıntıya uğramıştır. Sonuç olarak kamu harcamalarının azaltılması için çok gerekli sağlık, eğitim harcamaları dışındaki tüm harcamalar program dâhilinde azaltılmıştır.

Programın bir diğer makro hedefi kamu gelirlerini arttırmak olmaktadır. Kamu gelirleri vergi gelirleri yoluyla da arttırılabildiğinden alınan kararlar dâhilinde vergi gelirlerinin arttırılmasına yönelik kanunlar çıkarılmıştır. Bu uygulamalara göre Akaryakıt Tüketim Vergisi(ATV) hedeflenen enflasyon oranına göre alınacak, ayrıca ATV'nin tahsilâtının GSMH içindeki payı %2,8'den aşağı olmayacaktır. Vergi denetimini arttırıcı

önlemler alınmış, vergi tabanının yayılması amacıyla vergi kimlik numarası sistemi getirilmiştir.

Güçlü ekonomiye geçiş programının ayrıntılarına bakıldığında etkin bir kamu kesiminin oluşturulmasına yönelik önlemlerin uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle hantal ve maliyetli kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi hızlandırılmış, programın uygulanmasında mali disiplin ön plana çıkmıştır. Bu programda popülist politikaların terk edilmesi, ekonominin yeniden yapılandırılarak etkinlik ve rekabetin artırılması, devletin şeffaflaşması, kamu harcamalarının ve borç yönetiminin disipline edilmesi, orta ve uzun vadede büyümenin ve makro ekonomik dengelerin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve sosyal yapısında gerekli ve köklü değişimler amaçlanmaktadır. Bu programla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne sunduğu Ulusal Program arasında ekonomik hedefler bakımından büyük benzerlikler görülmektedir. (Şamiloğlu, Niğde Üniversitesi, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme).

Güçlü ekonomiye geçiş programının başarısının sorgulanmasına gelindiğinde, başarı ya da başarısızlığın varlığını Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TUİK) alınmış verilere göre açıklamak daha doğru olmaktadır. Konunun ilerleyen bölümlerinde makro ekonomik veriler ve değişkenler yorumlanacaktır.

Programın başarısını test etmeye ilk önce enflasyon verilerinden başlanılabilir.

Tablo – 12: Tüketici Fiyatları Genel Endeksi ve Toptan Eşya Fiyat Endeksi (%2001-2008)

Bir Önceki Yılın Aralık Ayna Göre Değişim (%)	Tüketici Fiyatları Genel Endeksi	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
2001	68.5	88.6
2002	29.7	30.8
2003	18.4	13.9
2004	9.3	13.8
2005	10.53	4.54
2006	9.65	11.58
2007	8.39	5.94
2008	-	-

Kaynak: TUİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 12'de programın uygulanışından itibaren geçen süre zarfındaki TÜFE ve toptan eşya fiyat endeksi değerleri yer almaktadır. Verilere göre programın uygulamaya başlangıç yılı olan 2001'de enflasyon oranı yüksek değerlerde seyretmektedir. Programın uygulama yıllarında hem TÜFE hem de toptan eşya fiyatları artış oranında düşüş

gözlendi. Tablo – 12’deki değerler bazı yıllarda bir önceki yıllara göre artış gösterse de yinede kriz yılı olan 2001 yılına göre önemli ölçüde düşüş yaşamıştır. Bu Türkiye ekonomisi adına olumlu bir durumdur.

Güçlü ekonomiye geçiş programının sonuçlarının incelenmesi sürecinde, programın uygulanışı sırasındaki dış ticaret verilerine değinmek yararlı olacaktır.

Tablo – 13: Türkiye’nin Dış Ticaret İstatistikleri (Bin dolar, 2000-2007)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İ.İ.O.(%)*
2000	27774906.05	54502820.5	-26727914.46	82277726.55	50.960493
2001	31334216.36	41399082.95	-10064866.6	72733299.31	75.6881895
2002	36059089.03	51553797.33	-15494708.3	87612886.36	69.9445839
2003	47252836.3	69339692.06	-22086855.76	116592528.4	68.1468794
2004	63167152.82	97539765.97	-34372613.15	160706918.8	64.7604105
2005	73476408.14	116774150.9	-43297742.76	190250559.1	62.921809
2006	85534676	139576174	-54041498	225110850	61.281717
2007	107215010.1	170057279.1	-62842268.96	277272289.2	63.0464104

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

* İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Tablo – 13 Türkiye’nin 2000 yılından bu yana dış ticaret verilerini içermektedir. Tablo – 13’e göre ülkenin dış ticaret hacmi özellikle 2002 yılından sonra önemli bir ivme kazanmıştır. Dış ticaret hacmi 2007 yılına kadar kazandığı yüksek ivmeyi korumuş ve böylece 2000 yılına göre 3 kata kadar varan bir miktarda büyümüştür. Dış ticaret hacminin olumlu gidişatına dış ticaret dengesi eşlik edememiş 2000 – 2007 arası önemli ölçüde dış ticaret açığı oluşarak ödemeler bilançosuna yük getirmiştir. Özellikle 2007’de artan ithalat miktarı 2000 yılı ile karşılaştırıldığında 3 kat artmış, ihracat da bu artışa aynı oranda karşılık verse de ithalata olan bağımlılık gittikçe artmıştır. Programın uygulanışı dâhilinde dış ticaret hacminin cari fazla verecek şekilde büyümesi ve ihracattan daha az ithalat ile yürütülmesi gerekirdi. Dış ticaret hacminin cari açık verecek şekilde büyümesinin yanı sıra 2000 itibariyle ihracatın ithalatı karşılama oranının düştüğünü görmekteyiz. Türkiye ekonomisi için asıl olumsuz sonuç doğuran olay söz konusu oranın 2001 yılından beri düzenli olarak yükselmesidir. Bu yükselmenin nedenleri ABD doları kurunun 2000’li yıllardan bu yana uğradığı değer kaybı olarak gösterilebilirken, AB uyum sürecine dahil olan Gümrük Birliği anlaşmasının Türkiye’nin uzmanlaştığı alan olan tarım üretimi ihracatına izin vermemesi olarak da gösterilebilir. Şu noktada Türkiye ekonomisi için önemli olan ithalata ve dış kaynağa olan bağımlılığı azaltmaktır.

Program temel olarak güçlü bir ekonomiye geçişi sağlamayı hedeflemektedir. Şu noktada Türkiye’deki kişi başına düşen gelirin gidişatını sorgulamak mantıklı olmaktadır. Tablo – 14 bize bu verileri vermektedir.

Tablo – 14: Türkiye’de Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla (1987=100,2000-2006)

Yıllar	Kişi Başına GSYİH 2000 - 2006				Yıl Ortası
	Cari Fiyatlarla		Sabit Fiyatlarla		Nüfus
	TL	%	TL	%	bin kişi
2000	1846747873	53.5	1760856	2.4	67 461
2001	2600082172	40.8	1601407	-9.1	68 618
2002	3986643746	53.3276	1703562	6.37908	69 626
2003	5087720980	27.6192	1774594	4.16962	70 712
2004	5996900319	17.8701	1904088	7.29711	71 789
2005	6760596160	12.7	2036782	7	72 065
2006	7897637938	16.8	2134082	4.8	72 974

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 14’te görüldüğü gibi 2001 kriziyle beraber kişi başına GSYİH % 9,1 oranında azalmıştır. Bu tarihten sonra programın uygulanış yıllarıyla beraber GSYİH önceki yıllara göre 2004 ve 2005 yıllarında diğer yıllara göre daha yüksek (%7) bir oranda artış göstererek düzenli bir biçimde artmıştır. Kişi başına GSYİH artışı nüfus oranıyla bir paralellik göstermemektedir. Nüfus oranı düzenli bir artış gösterirken GSYİH artışı yıllara göre artış ve azalışlar sergilemiştir.

Kişi başına GSYİH verilerinde program sonrası artış sağlansa da bu artışın diğer ülkelere göre ne ölçüde refah artışına yol açtığı incelenmelidir. Bu bakımdan kişi başına reel GSYİH artışlarını OECD ülkeleri ile karşılaştırmak olurludur.

Tablo – 15: Kişi Başına Reel GSYİH’nın OECD Karşılaştırması (ABD doları satın alma gücü paritesi, bin dolar, 2000-2005)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Danimarka	28,823	29,914	30,307	30,869	32,335	34,137
İsveç	27,185	27,595	28,375	29,690	31,072	32,111
Norveç	36,293	37,169	36,609	38,253	41,880	47,207
Japonya	25,497	26,149	26,742	27,738	29,173	30,842
İzlanda	29,028	30,251	30,359	30,739	33,271	36,183
Hollanda	28,384	30,432	31,288	31,854	33,571	35,120
ABD	34,574	35,308	36,140	37,470	39,660	41,789
İngiltere	25,588	27,092	28,978	29,873	31,780	32,860
İrlanda	28,852	30,778	33,032	34,580	36,536	38,850
Belçika	26,660	28,078	29,338	30,586	31,985	32,998
Almanya	25,568	26,352	27,108	28,933	29,916	30,777
Slovakya	10,846	11,618	12,751	13,590	14,651	15,983
Macaristan	12,343	13,644	14,762	15,630	16,519	17,483
Türkiye	6,814	6,144	6,520	6,739	7,212	7,711

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 15’te OECD ülkelerinden seçilmiş, Türkiye’nin dış ticaret ilişkisinde bulunduğu ülkelerin kişi başına düşen yurt içi geliri verilmektedir. Türkiye’de güçlü ekonomiye geçiş sürecinde görüldüğü gibi kişi başına GSYİH 6,814 bin dolardan 7,711 bin dolara çıkmıştır. Artış oranı olumlu bir durum olarak gözükse de tablo – 15’te yer alan diğer ülkelerdeki kişi başına GSYİH artış oranları ile karşılaştırıldığında Türkiye’deki kişi başına GSYİH artış oranı düşük kalmaktadır. Oransal açıdan bakıldığında Türkiye’nin kişi başına GSYİH artış oranı Macaristan, Slovakya ve İrlanda gibi ülkelere göre düşük kalmaktadır. Türkiye’deki kişi başına GSYİH’nın tablo – 15’te yer alan ülkelerin kişi başına GSYİH’sından oldukça düşük olduğunu vurgulamakta gerekmektedir. Programdan ülkede gerçekleşen kişi başına GSYİH artışını OECD ülkeleri seviyesine çekmesi kısa vadede beklenmese de, Türkiye’deki kişi başına GSYİH artış oranının, kişi başına GSYİH’ları Türkiye’ye yakın olan ülkelerin kişi başına GSYİH artış oranına eşit olması beklenmelidir.

Güçlü ekonomiye geçiş programının Türkiye’deki yoksulluğa olan etkilerini ise Tablo – 16’da aktarabiliriz.

Tablo – 16: Türkiye’de Yoksulluk Verileri (bin kişi, 2002-2006)

Yöntemler	Yoksul fert sayısı				
	(bin kişi)				
	2002	2003	2004	2005	2006
Gıda yoksulluğu (açlık)	926	894	909	623	539
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	18,441	19,458	17,991	14,681	12,930
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	136	9	11	10	0
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	2,082	1,655	1,752	1,109	1,022
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	20,721	16,433	14,681	11,712	9,680
Harcama esaslı görelî yoksulluk	10,080	10,730	9,967	11,574	10,530

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 16’da farklı hesaplama türlerine göre Türkiye’de programın uygulanışının başlanmasıyla beraber değişen yoksulluk verileri yer almaktadır. Toplam beş adet hesaplama türü mevcuttur. Gıda yoksulluğu yöntemine göre hesaplanan yoksulluk verilerine göre temel yiyecek ihtiyaçlarını maddi imkanlarıyla karşılayamayan fert sayısı 2002’den 2006’ya kadar ki süre zarfında azalma eğilimindedir. Aynı azalma yoksulluk sınırı seviyesini gösteren ikinci hesaplama olan, gıda ve gıda dışı harcamaları da içeren hesaplama yönteminde de gerçekleşmiştir. Kişi başı sırasıyla günlük 1 doların altı, 2,15 doların altı ve 4,3 doların altı ücret alan fert sayısı yine azalma eğilimindedir. Burada 1 doların satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0.830400 YTL ve 2006 yılı için ise 0.921 YTL kullanılmıştır. Harcama esaslı görelî yoksulluk değerleri hesaplanırken eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50’si esas alınmıştır. Bu yöntemle hazırlanan verilerde ilk dört hesaplama yönteminden farklı olarak yoksulluk verilerinde 2002 yılından 2006 yılına kadar görünür bir değişiklik olmayıp, tersine 2005 yılında yoksul sayısının arttığı gözlenmektedir.(TÜİK, Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı).

2001 krizi ile beraber ekonomi küçülme yoluna gitmiş, şirket iflasları yaşanmış ve dolayısıyla işsizlik oranı önemli ölçüde artmıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programı ile beraber şirket kurulma sayılarının artması ve ticaret hacminin genişlemesi beklenmiştir. Böylece işsizlik oranının azalması ve istihdamın artması sağlanabilmektedir. Bu bakımdan kriz

yıllarından sonra programın uygulanış kararı ile beraber Türkiye'nin iş demografisini incelemek gerekmektedir. Bu demografiyi tablo – 17'de görmek mümkündür:

Tablo – 17: Türkiye’de Kurulan ve Kapanan Şirket Sayısı (2000 – 2008)

Yıllar	Toplam Şirket	
	Kurulan	Kapanan
2000	33161	1887
A*	22.4421	34.0199
2001	29665	2464
A	-10.543	30.5776
2002	30842	3667
A	3.96764	48.8231
2003	32259	5436
A	4.59438	48.2411
2004	40919	7660
A	26.8452	40.9124
2005	47401	8886
A	15.8411	16.0052
2006	52699	9471
A	11.177	6.58339
2007	55350	9954
A	5.03046	5.09978
* Bir önceki yıla göre değişim%		

Tablo – 17 ‘de de görüldüğü üzere kriz yılları ile beraber kurulan şirket sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Bir önceki yıla %10’luk bir düşüş yaşanmış, bu küçülme ise kuşkusuz krizin yarattığı istikrarsız ortam ve yatırım yapmanın riskinden kaynaklanmıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programının uygulandığı yıllardan itibaren kurulan şirket sayısının ciddi ölçüde arttığını görüyoruz. Sadece 2003-2007 yılları arasında kurulan şirket sayısı 2001 yılında kurulu olan şirket sayısının iki katına yaklaşmaktadır. Bu durum Türk ekonomisinin bu yıllarda bir canlanma evresine girdiğinin bir göstergesi olmaktadır. Yine de son yıllara gelindiğinde 2002’de başlayan bu ivmenin yavaşladığını görüyoruz. 2001 yılından sonra yaşanan şirket kapanışlarının da bu artış ölçüsüne paralel bir seyir izlediği görülmektedir. Şirket kurulumunda son yıllarda yaşanan yavaşlamaya rağmen şirket kapanışları aynı gidişatı göstermemektedirler.

İstatistiki verilere göre kurulan ve kapanan şirketler arasındaki en büyük çoğunluk limited şirketlere aittir. 2007 yılına kadar kurulmuş ve halen faal olan 55350 şirketin 50658’i

limited şirkettir. Limited şirketlerin varlığı kurumsallığın az olduğu bir şirket yapısına işaret etmektedir.

Kurulan ve kapatılan şirket sayısının vurgulanmasının yanı sıra 2000'den beri Türkiye'de değişen işsiz sayısının da belirtilmesi gerekir. Burada işsiz sayısını belirtmek yeterli olmayacak, işsizler yaş ortalamalarına göre sınıflandırılarak Türkiye'deki işsizliğin geleceği de sorgulanacaktır.

Tablo – 18: Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre İşsiz Sayısı (bin kişi ,2000 – 2006)

Yıllar	Toplam	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40 yaş ve üzeri
2000	1498	247	458	277	163	128	225
2001	1969	317	546	371	229	190	316
2002	2466	339	641	479	307	244	456
2003	2493	322	654	517	329	228	443
2004	2498	288	656	558	341	234	421
2005	2519	301	609	545	354	243	467
2006	2446	287	572	530	338	241	478

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923- 2006, 2007

Tablo – 18 Türkiye’de 2001 krizinden sonra değişen işsiz sayısını ve bu işsizlerin yaş gruplarına göre dağılımını göstermektedir. Verilere göre ülkedeki işsiz sayısı kriz yılı olan 2001 yılında önemli ölçüde artmıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programının işsizlere olan etkilerinin olumlu olduğu söylenemez. Çünkü işsiz sayısının 2,4 milyon kişi olduğu 2006’ya ve işsiz sayısının 2,5 milyon kişi olduğu günümüze kadar, Türkiye’de işsiz sayısı kriz öncesi yılların düzeylerine göre yüksekliğini korumuştur.

Tablo – 18 ile ilgili yapılabilecek bir diğer yorumlama işsiz sayısının genç nüfusta yoğunlaşmasıdır. 2006 yılı baz alındığında 15 – 35 yaş arası işsiz nüfusun 2 milyon kişiye yaklaştığını görmekteyiz. Genç nüfusun faal olmaması Türkiye’de gelecekte de işsizlik sorununun yaşanabileceğinin göstergesidir. Genç bir nüfusa sahip Türkiye’de artan nüfusa iş olanakları sağlamanın zorlukları bu tabloda görülebilmektedir. Bu bakımdan önümüzdeki senelerde de işsiz sayısının artmasının olasılığı yüksektir.

Güçlü ekonomiye geçiş programının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini incelerken, bu programın finans piyasalarında yarattığı gelişmelerin ayrıntılarına inmekte fayda vardır. Burada bankacılık sektörünün üretici ve tüketiciye verdiği kredilerin 2000 yılından beri değişimi incelenebilir. Banka kredileri ekonomi içindeki üretici ve tüketicilerin borçlanma ihtiyaçlarını gösterirken aynı zamanda bankalarında borç verme kapasitelerini göstermektedir.

Tablo – 19: Türk Bankacılık Sektörü Yurtiçi Kredi Hacmi (milyon YTL, 2000 – 2006)

Yıllar	Toplam	Toplam/GSMH	Kamu Kesimi	Özel Sektör	Diğer Mali Kurumlar
2000	28652	22,8	765	26594	1292
2001	36111	20,5	1669	32617	1822
2002	36630	13,3	742	34215	1671
2003	54046	15,2	642	51348	2053
2004	83380	19,4	1031	79300	3046
2005	133230	27,4	1488	128194	3547
2006	186524	32,4	1842	179604	5007

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 19’da bankaların kriz yıllarından sonra verdikleri kredilerin gidişatı yer almaktadır. Toplam verilere bakıldığında verilen kredi tutarı özellikle 2003 yılından sonra önemli ölçüde artmıştır. Krizin gerçekleştiği 2000 ve 2001 yılları ile oranlandığında toplam kredi hacminin beş kat arttığını görüyoruz. Aynı zamanda bankalar tarafından piyasaya ve kamu kesimine verilen toplam borcun o yıl ki toplam üretim değeri olan GSMH ile oranlandığında önemli ölçüde artış yakaladığı görülmektedir. Toplam borçlanma verilerinin içeriğine bakıldığında ise borçların %96’lık bölümünün özel sektör tarafından alındığı görülmektedir. Özel sektörün borçlanma gereğinin artış yakalaması piyasada likidite sıkıntısı olduğunun bir göstergesi olabilir. Aynı zamanda özel sektörün bankalara bağımlı olarak yaşaması kısa ve uzun dönem maliyetlerinde baskı olduğunun bir belirtisidir.

2000 ve 2001 krizlerinde sonra oluşturulan güçlü ekonomiye geçiş programının ekonomiye olan etkileri bir önceki kısımda TÜİK’ndan alınan verilere göre değerlendirilmeye çalışılmıştır. Genel açıdan bakıldığında Türkiye ekonomisinde belirli açılardan bakıldığında iyileşmeyle beraber kötüleşme de görülmektedir. Aslında güçlü ekonomiye geçiş programında alınan önlemler ekonomideki gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı etkiler yaratma kapasitesine sahip önlemlerdir. Devalüasyon yapılmış, iç talebi azaltıcı önlemler alınmış, dolaylı vergilerin sayısı arttırılmış ve yaşanan firma iflaslarına paralel olarak işsizlik oranı artmıştır. Bu bakımdan güçlü ekonomiye geçiş programının genel özellikleri daha önceki krizlerde uygulanan makro ekonomik politikalardan çok farklı değildir. Bu bakımdan bu programın gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı etki yaratması beklenebilir. Ancak programın uygulanış yıllarıyla beraber ekonomiye gelen istikrarla beraber yine TÜİK verilerinden alınan verilere göre gelir dağılımı eşitsizliği azalış göstermiştir.

Tablo – 20: Türkiye’de 2000’den Sonra Gelir Dağılımı (milyon YTL, 2002 – 2005)

Yıllar	Toplam	1. % 20	2. %20	3. % 20	4. % 20	5. % 20
1994	2209	107	190	278	420	1212
%	100	4,9	8,6	12,6	19	54,9
2002	143777	7606	14104	20155	29955	71954
%	100	5,3	9,8	14	20,8	50
2003	180304	10809	18542	26093	37741	87117
%	100	6	10,3	14,5	20,9	48,3
2004	218752	13208	23386	33288	47867	101001
%	100	6	10,7	15,2	21,9	46,2
2005	255639	15467	28317	40479	57779	113594
%	100	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo – 20’de programın etkilerini tam olarak göstermeye başladığı yıl olan 2002’den son olarak ölçümlenmenin yapıldığı yıl olan 2005’e kadar ki gelir dağılımı verileri yer almaktadır. Bu veriler TÜİK tarafından yapılan en son gelir dağılımı anketinden alınmıştır. 1994 yılı baz alındığında gelir dağılımı verilerinin gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı yönde ilerlediği görülmektedir. 1994 yılında milli gelirin sadece %4,9’luk kısmına sahip olan en fakir %20’lik kısım 2005 yılında milli gelirin %6,1’ini almaktadır. Söz konusu 11 yıl içerisinde en fakir dilimin milli gelirden aldığı payın %1,2 oranında arttığını görüyoruz. Aynı inceleme en varlıklı %20’lik kısım için yapıldığında gelir dağılımı eşitsizliğinin bu kesim aleyhine değiştiği söylenebilir. Söz konusu kesimin milli gelirden aldığı pay 1994 yılında %54,9’dur. 2005 yılında bu oran %10,5 düşerek %44,4’e düşmüştür. Bu %10,5’luk azalış kuşkusuz daha fakir gelir dilimlerine aktarılmıştır. Tablo – 20 bize 11 yıllık süreç içerisinde gelir dağılımı eşitsizliğinin fakir kesim lehine düzeldiğini gösterse de verileri fakirlikle mücadelenin başarısı olarak görmek kolay değildir. Çünkü en fakir ilk %40’lık kesim söz konusu yıllar içinde sadece %3,7 oranına zenginleşmiştir. Oysa 11 yıllık süreç içindeki enflasyon oranı kuşkusuz %3,7’den daha fazla olmaktadır. Tablo – 20’de yer alan verilere göre Türkiye’nin en yoksul %40’lık kesiminin 1994 yılından sonra milli gelirden daha fazla pay almasına rağmen aslında var olan krizler (2000, 2001) sonrası gerçekleşen ekonomik olaylar neticesinde aslında fakirleştikleri iddia edilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın son bölümüne kadar olan kısımda teorik bir yapı oluşturulmuş, daha sonra ise güncel verilere de dayandırılarak gelir dağılımı ve gelir dağılımını etkileyebilecek faktörler belirlenmiştir. Daha sonra bu faktörlerin gelir dağılımını neden ve ne şekilde etkileyebileceği belirtilmiş ve Türkiye’de bu faktörlerin ne şekilde değiştiği oluşan krizler ve bu krizler karşısında alınan önlemler incelenerek anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde ise teorik yapı ekonometrik veriler ve incelemeler ile güçlendirilmeye çalışılacaktır. Öncelikle yapılan çalışmanın nedenleri belirtilecek daha sonra da kullanılacak olan ekonometrik analizler anlatılacaktır. En son kısımda ise uygulanan ekonometrik işlemler sonrası çıkan sonuçlar yoruma tabi tutulacaktır.

I. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

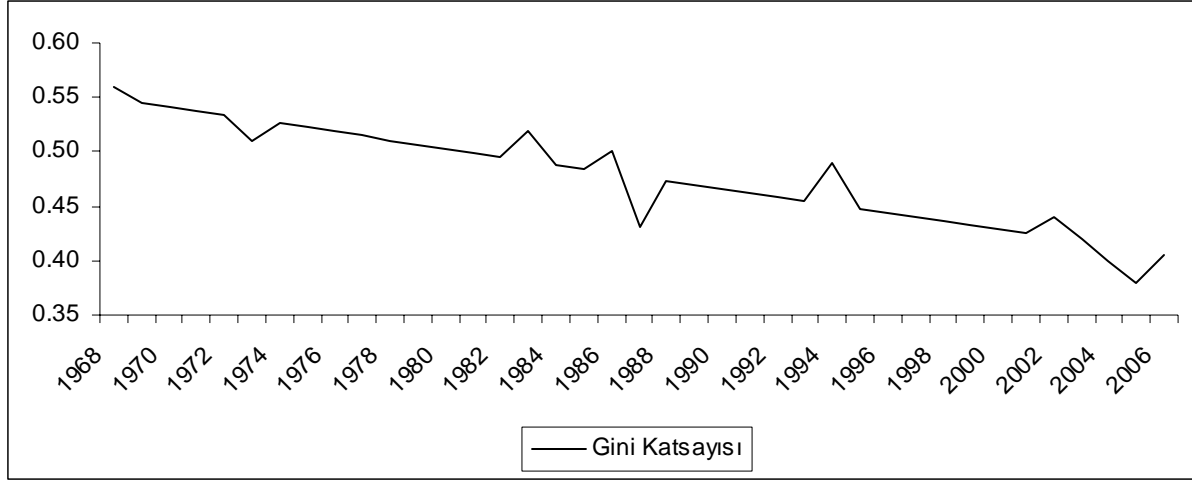
Tüm dünyada üretilen toplam hâsılanın ülkeler ve bireyler arasında eşit ve adaletli bir şekilde dağıtılması kuşkusuz politika yapıcıların en önemli ve birincil görevleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle gelir dağılımına etki eden faktörlerin doğru bir şekilde tespit edilmesi politika yapıcılar için yol gösterici bir özellik taşıyacaktır. Ekonomik krizlerin gelir dağılımını olumsuz etkilediği ve Türkiye ekonomisinin sürekli krizlerle karşı karşıya kaldığı göz önünde bulundurulursa Türkiye’de gelir dağılımına etki eden faktörlerin belirlenmesi daha da büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışma Türkiye’de gelir dağılımına etki eden faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır.

Ekonometrik analizlerde kullanılan değişkenler 1968 ile 2006 tarihleri arasında yıllık verilerden oluşmaktadır. Gelir dağılımı göstergesi olarak Gini katsayısı dikkate alınmıştır. Gini katsayısı değerleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.¹ Gini katsayısının yıllar içindeki dağılımı Şekil 1’de verilmiştir. Bu veriler ışığı altında Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizliğinin yıllar itibari ile sürekli azaldığı görülmektedir. Keza Gini katsayısının sıfıra yaklaşması gelirin adaletli bir şekilde dağıldığını

¹ Ülkemizde Gini katsayısı maalesef düzenli olarak ölçülememiştir. TÜİK ve Dünya Bankasından sadece 1963, 1968, 1973, 1978, 1983, 1986, 1987, 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarına ait verilere ulaşılmıştır. Eksik veriler doğrusal interpolasyon yöntemiyle tarafımdan tamamlanmıştır.

temsil etmektedir. Bununla birlikte 1987 yılında önemli bir düşüş yaşanırken, 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmıştır.

Şekil – 4:1968-2006 Dönemi için Gini Katsayısı Değerleri

Çalışmada bağımsız değişkenler olarak 1987 fiyatlarıyla kişi başına GSYİH (KBGSYİH), nüfus artış oranı, kamu harcamaları, vergi gelirleri ve enflasyon oranı değişkenleri dikkate alınmıştır. Kamu harcamaları ve vergi gelirleri 1987=100 bazlı GSYİH deflatörü ile reel hale getirilmiş ve çalışmada reel değerler kullanılmıştır. Enflasyon oranı 1987=100 bazlı Tüketici Fiyat Endeksinden (TEFE) elde edilmiştir. Ayrıca kamu harcamaları ve vergi gelirleri değişkenlerinin doğal logaritmaları alınarak çalışmada kullanılmıştır. Değişkenlerin tümü TÜİK, TCMB ve Gelir İdaresi Başkanlığı'nın resmi internet adresinden temin edilmiştir.

A.ÇALIŞMADA KULLANILACAK YÖNTEM VE TEKNİKLER

Gelir dağılımına etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla oluşturulan modellerin çözümünde En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) kullanılmıştır. Modelin hata terimleri ile ilgili varsayımların sınanmasında, normallik için Jarque-Bera (J-B) normallik testi, değişen varyans için White (W) değişen varyans testi, seri korelasyon için Durbin-Watson (D-W) ve Breusch-Godfrey (B-G) seri korelasyon testi yapılmıştır. Bununla birlikte çalışmada kullanılan değişkenler zaman serisi olduklarından bütünleşme dereceleri Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve serilerin bütünleşme derecelerine göre aralarında uzun dönemli ortak bir ilişkinin varlığı Engle-Granger eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Bu bölümde bu testler ile ilgili kısa teorik bilgiler verilecektir.

1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Testi

Bir serinin uzun dönemde sahip olduğu özellik, bir önceki dönemde değişkenin aldığı değerinin, bu dönemi ne şekilde etkilediğinin belirlenmesiyle ortaya çıkartılabilir. Bu nedenle, serinin nasıl bir süreçten geldiğini anlamak için, serinin her dönemde aldığı değerin daha önceki dönemdeki değeriyle regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bunun için ekonometride birim kök analizi olarak bilinen yöntemle serilerinin durağan olup olmadıkları belirlenebilmektedir. Dickey ve Fuller (1979), yapmış oldukları çalışmalarında serilerin bütünleşme derecelerini tespit edebilmek için basit bir test yöntemi geliştirmişlerdir. Bu yönteme göre aşağıdaki model çözümlenmekte ve ρ 'nun istatistiksel olarak bire eşit olup olmadığı test edilmektedir.

$$y_t = \rho y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem (1)'de $\rho=1$ ise seri durağan olmayacaktır. y_t durağan olmadığından birinci farkının alınması gerekmektedir. Böylece model aşağıdaki gibi olacaktır:

$$\Delta y_t = \Phi y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem (2)'de $\Phi = \rho - 1$ 'e eşit olacak ve Denklem (3.1)'de $H_0: \rho=1$ yerine Denklem (3.2)'de $H_0: \Phi=0$ hipotezi serinin durağan olup olmadığını belirtecektir. Denklem (2)'de hata terimlerinin seri korelasyonlu olması durumunda bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele eklenerek test istatistiği genişletilmiştir. Kısaca ADF istatistiği olarak bilinen test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_t = \Phi y_{t-1} + \sum_{k=1}^p \Delta y_{t-k} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Denklem (3)'de $H_0: \Phi=0$ hipotezi kabul edilirse seri durağan olamayacak ve birim kök içerecektir. Ekonomide yaşanan şoklar serinin ortalamasını ve varyansını değiştirecektir. Denklem (3)'e sabit terim ve trend değişkenleri eklenerek test istatistikleri geliştirilebilir. ADF testinde sıfır hipotez sınanırken t tablosu değerleri kullanılmamaktadır. Dickey ve Fuller (1979), MacKinnon (1996) yapmış oldukları çalışmalarında simülasyon çalışmalarıyla asimptotik kritik değerleri elde etmişlerdir.

2. Eşbütünleşme Testi

Durağan olmayan serilerde durağanlığı sağlamak için serilerin durağanlığı sağlayıncaya kadar farklarının alınması gerekmektedir. Ancak farklarının alınması, sadece değişkenin geçmiş dönemlerde maruz kaldığı kalıcı şokların etkisini yok etmekle kalmayıp, aynı zamanda dönemler arasında bu şokların dışında var olabilecek, uzun dönemli ilişkilerin de ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde durağanlaştırılmış seriler arasında bulunacak bir regresyon ise uzun döneme ait tüm bilginin de yok edilmesi nedeniyle, bir uzun dönem denge ilişkisi vermeyecektir. Eşbütünleşme, analizi iktisadi değişkenlere ait seriler durağan olmasalar bile, bu serilerin durağan bir doğrusal kombinasyonunun var olabileceği ve eğer varsa bunun ekonometrik olarak belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Bu, değişkenleri etkileyen kalıcı dışsal şoklara rağmen, değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığını gösterir (Tarı, 2006; 405-406).

İki aşamalı Engle-Granger eşbütünleşme yönteminde ilk olarak iktisadi model tahmin edilmekte ve modelin hata terimlerinin durağan olup olmadığı ADF birim kök testi ile araştırılmaktadır. Eğer modelden elde edilen hata terimleri düzeyde durağan olarak elde edilirse değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğuna karar verilir.

3. Jarque-Bera (JB) Normallik Testi

Normallik varsayımının JB ile testi, asimptotik ya da büyük örnekler için geçerli olmaktadır. Bu test EKK yöntemine ait hata terimlerine göre uygulanmaktadır. İlk aşamada, EKK yöntemi uygulanarak hata terimleri elde edilir. Daha sonra bu hata terimlerine ait eğiklik ve basıklık ölçüleri hesaplanıp Denklem (4)'deki test istatistiği kullanılır:

$$JB = n \left[\frac{E^2}{6} + \frac{(B-3)^2}{24} \right] \quad (4)$$

Denklem (4)'de, E eğikliği ve B basıklığı göstermektedir. E ve B değerlerini elde etmek için ortalamaya göre ikinci, üçüncü ve dördüncü moment değerleri hesaplanır. Sırasıyla bu değerler;

$$\mu_2 = \frac{\sum e^2}{n}, \quad \mu_3 = \frac{\sum e^3}{n}, \quad \mu_4 = \frac{\sum e^4}{n}$$

eşitliklerinden hesaplanır. Bu değerler Denklem (4)'de yerine yazılırsa aşağıdaki eşitliğe ulaşılır:

$$JB = n \left[\frac{\mu_3^2}{6\mu_2^3} + \frac{\left(\frac{\mu_4}{\mu_2} - 3 \right)^2}{24} \right] \quad (5)$$

Normal dağılımın eğiklik değeri 0 ve basıklık değeri ise 3'tür. Denklem (4)'deki (B-3) basıklığı geçen kısmı göstermektedir. Hata terimlerinin normal dağıldığı sıfır hipotezi altında Denklem (4)'de verilen JB istatistiğinin (büyük örneklerde) iki serbestlik dereceli ki-kare dağılımı olduğunu Jarque ve Bera göstermişlerdir. Eğer χ_{hes}^2 değeri, χ_{tablo}^2 değerinden küçükse hata terimlerinin normal dağıldığı hipotezi olan H_0 kabul edilmektedir (Akaya ve Pazarlıoğlu, 2000; 377-378).

4. Seri Korelasyon Testleri

Otokorelasyon hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki bulunması halidir. Bu durum, doğrusal regresyon modelinin önemli bir varsayımından sapmadır. Varsayım gereği olarak hata terimleri arasında bir ilişki yoktur. Otokorelasyon daha çok zaman serilerinde ortaya çıkmaktadır. Otokorelasyon probleminin varlığı parametrelerin sapmasız ama etkin olmaması, hata terimi varyansının olduğundan küçük tahmin edilmesi, EKK tahminlerine göre öngörülerin etkin olmaması sonuçlarını ortaya çıkarır. Otokorelasyonun belirlenmesi için en çok kullanılan test Durbin-Watson testidir. D-W test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$d = \frac{\sum_{t=2}^n (\varepsilon_t - \varepsilon_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n \varepsilon_t^2} \quad (6)$$

Burada elde edilen d istatistiği Durbin-Watson tablosundan elde edilen alt ve üst kritik değerler ile karşılaştırılır. Eğer d istatistiği d üst kritik değerden büyükse otokorelasyon yoktur sıfır hipotezi kabul edilir.

Hata terimleri arasındaki ikinci ve daha yüksek dereceden seri korelasyonu test etmek amacıyla Breusch (1978) ve Godfrey (1978) alternatif bir test yöntemi geliştirmişlerdir. Test

yönteminde model tahmin edildikten sonra hata terimleri çekilmekte ve hata terimleri bağımsız değişkenler ve gecikmeli hata terimleri üzerine regresyona tabi tutulmaktadır. Oluşturulan bu yardımcı regresyondan elde edilen $(n-p)R^2$ değeri $\chi_p^2(\alpha)$ değerinden küçükse seri korelasyon yoktur sıfır hipotezi kabul edilmektedir.²

5. White Değişen Varyans Testi

Doğrusal regresyon modelinin önemli varsayımlarından biri de sabit varyans varsayımdır. Bu varsayıma göre hata terimi varyansı bağımsız değişkendeki değişmelere bağlı olarak değişmeyip, aynı kalmaktadır. Değişen varyans, önemli bir değişkenin model dışında kalması, verileri yatay kesit veri olmasından kaynaklanabilmektedir. Eğer değişen varyans problemi varsa E.K.K tahmincileri, sapmasız ve tutarlı olma özelliklerini korumakta ancak minimum varyans olma özelliklerini kaybeder, E.K.K tahmincilerinin F ve t testleri anlamsızlaşır etkin olmayan yüksek varyansın varlığına neden olur. Değişen varyans problemini belirlemek için sistematik testlerden biri olan White değişen varyans testi yapılabilir.

Bu testin işleyişi açıklanmak için aşağıdaki iki değişkenli regresyon modeli ele alınsın:

$$Y_t = b_1 + b_2X_t + \varepsilon_t \quad (7)$$

Bu model üzerinde White testi aşama aşama uygulanır (Akaya ve Pazarlıoğlu; 2001: 417):

1. **Adım:** Denklem (7)'deki model tahmin edilip ε_t hata terimleri hesaplanır.
2. **Adım:** ε_t hata terimlerinin karesi bağımlı değişken olmak üzere (8)'deki yardımcı regresyon denklemi oluşturulur.

$$\varepsilon_t^2 = a_1 + a_2X_t + a_3X_t^2 + v_t \quad (8)$$

Burada ε_t^2 ile orijinal X_t değişkeni, karesi arasında ilişki kurulmaktadır. Denklem (3.10) asıl regresyon denkleminde sabit terim bulunsa da bulunmasa da sabit terimli olmalıdır. Daha sonra bu eşitlikten R^2 değeri elde edilir.

3. **Adım:** Farklı varyans sıfır hipotezi altında asimptotik olarak yardımcı

² Burada p yardımcı regresyon modeline eklenen gecikmeli hata terimi sayısını göstermektedir.

regresyondan elde edilen R^2 'nin örnek hacmi ile çarpımı sabit terim hariç regresyondaki katsayıların sayısına eşit serbestlik dereceli χ^2 dağılımına sahiptir. Yani, $nR^2 \sim \chi_{df}^2$ şeklindedir.

4. Adım: Eğer (8)'den elde edilen χ^2 değeri seçilen önem düzeyindeki χ^2 tablo değerini aşıyorsa farklı varyans olduğu kararına varılır. Eğer bu değer tablo değerinden küçükse farklı varyans durumunun bulunmadığı ifade edilir.

B. GELİR DAĞILIMI İÇİN EKONOMETRİK MODEL

Türkiye'de gelir dağılımını etkileyen faktörleri tespit etmek için kurulan modelde açıklayıcı değişkenler olarak kişi başına düşen milli gelir, nüfus artış oranı, kamu harcamaları, vergi gelirleri ve TÜFE oranı değişkenleri dikkate alınmıştır. Oluşturulan model formunun matematiksel ifadesi aşağıda verilmiştir:

$$GİNİ_t = \beta_0 + \beta_1 LKBGSYİH_t + \beta_2 NAO_t + \beta_3 LKH_t + \beta_4 LVG_t + \beta_5 TÜFE_t + \varepsilon_t \quad (9)$$

Denklem (9)'da; $GİNİ_t$ Gini katsayısını, $KBGSYİH_t$ kişi başına düşen milli geliri, NAO_t nüfus artış oranını, KH_t kamu harcamalarını, VG_t vergi gelirlerini ve $TÜFE_t$ Tüketici Fiyatları Enflasyon oranını ifade etmektedir. Değişkenlerin başında bulunan L işareti ilgili değişkenlerin doğal logaritmalarının alınarak modellerde kullanıldığını göstermektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler zaman serisi oldukları için ilk olarak serilerin durağan olup olmadıkları araştırılmalıdır. Bu amaçla serilerin durağanlığını sınamak için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi yapılmış elde edilen sonuçlar Tablo 21'de verilmiştir. ADF testi sonuçlarına göre, düzey değerlerde elde edilen test istatistikleri mutlak değer olarak kritik değerlerden küçük elde edildiğinden birim kök yoktur sıfır hipotezi ret edilememiştir. Bununla birlikte değişkenlerin birinci farkı alındığında elde edilen test istatistiklerinin mutlak değer olarak kritik değerleri aştığı görülmektedir. Böylece modelde yer alan değişkenlerin tümü birinci farkları alındığında durağanlık koşulunu sağlamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle Gini katsayısı, kişi başına düşen milli gelir, nüfus artış oranı, kamu harcamaları, vergi gelirleri ve enflasyon oranı değişkenleri fark durağan olarak elde edilmiştir.

Tablo – 21: ADF Birim Kök Testi Sonuçları*

Değişkenler	Düzye Değerler		Birinci Farklar	
	Test İstatistiği	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kritik Değerler
$GINI_t$	- 0,069	- 4,219	- 9,692	- 2,628
$LKBSYIH_t$	- 2,557	- 4,219	- 4,680	- 2,628
NAO_t	- 2,330	- 4,219	- 6,029	- 2,628
LKH_t	- 2,063	- 4,219	- 4,976	- 2,628
LVG_t	- 0,488	- 4,219	- 8,040	- 2,628
$TÜFE_t$	-1,918	-4,219	-6,394	- 2,628

* Gecikme sayısı Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Düzye değerlerde test istatistiği sabit ve trendli, birinci farklarda sabitsiz ve trendsiz olarak elde edilmiştir. %1 önem düzeyindeki kritik değerler MacKinnon (1996)'dan alınmıştır.

Modelde yer alan değişkenler birim kök testleri sonucunda durağan olarak elde edilememiştir. Değişkenlerin ortalamasının ve varyansının zamana bağlı olarak değişmesi başka bir ifadeyle durağan olmaması sahte regresyon sorununu gündeme getirmektedir. Zira durağan olmayan değişkenlerle elde edilen regresyon sonuçları tutarlı olmayacaktır ve bu durum sahte regresyon olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olması aralarında eşbütünleşme ilişkisinin olabileceğini göstermektedir. Her ne kadar durağan olmayan değişkenlerle elde edilen regresyon sonuçları anlamlı olmasa da, eğer bu değişkenler arasında uzun dönemde bir denge noktası var ise diğer bir ifadeyle bu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi mevcut ise farkları alınmadan elde edilen regresyon sonuçları anlamlı hale gelecektir. Bu amaçla değişkenler arasında uzun dönemli ortak bir ilişkinin varlığı Engle-Granger yöntemiyle araştırılmıştır. Engle-Granger yönteminde Eşbütünleşme ilişkisinin varlığını belirleyebilmek için ilk aşamada Denklem (9) EKK yöntemi ile tahmin edilmiş ve modelin hata terimleri oluşturulmuştur. İkinci aşamada hata terimlerinin durağanlığı ADF birim kök testi ile araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 22'de verilmiştir. Tablo 22'deki sonuçlara göre elde edilen test istatistiği kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük elde edilmiştir. Test istatistiğinin kritik değerlerden büyük elde edilmesi değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur sıfır hipotezinin ret edilmesini gerektirmektedir. Bu sonuçlara göre değişkenler teker teker ele alındıklarında durağan olmasalar da birlikte incelendiklerinde aralarında uzun dönemli ortak bir ilişkinin varlığı mevcuttur. Böylelikle modellerde değişkenlerin farkları alınmadan kullanılmaları anlamsız sonuçlar vermeyecektir. Bu nedenle çalışmada değişkenlerin farkları alınmaksızın regresyon analizlerinde kullanılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Tablo – 22: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği
ϵ_{t-1}	-6.731
Kritik Değerler	
%1	-5.416
%5	-4.700
%10	-4.348

Gelir dağılımına etki eden faktörleri belirlemek amacıyla Denklem (9) EKK yöntemiyle tahmin edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 23’de verilmiştir. Tablo 23’de Düz- R^2 düzeltilmiş R^2 değerini, s regresyona bağlı standart hatayı, F parametrelerin topluca anlamlılığını tespit eden F istatistiği değerini, DW Durbin-Watson seri korelasyon test istatistiğini, B-G Breusch-Godfrey seri korelasyon testini, J-B Jarque-Bera normallik testini ve W White değişen varyans testini ifade etmektedir. Köşeli parantez içindeki değerler ilgili test istatistiğinin sıfır hipotezini kabul etme olasılığını göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre, modeldeki bağımsız değişkenler gelir dağılımındaki değişimin yaklaşık %90’nını açıklama yeteneğine sahiptirler. Elde edilen model sonuçları istatistiksel olarak incelendiğinde, sadece kişi başına düşen milli gelir değişkeni istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir. Bunun yanı sıra regresyondan elde edilen hata terimleri için değişen varyans için White testi yapılmış ve test istatistiği sonucunda değişen varyans yoktur sıfır hipotezi kabul edilmiştir. Seri korelasyon testi için ilk olarak Durbin-Watson testi yapılmış ve test istatistiği 2,176 olarak elde edilmiştir. D-W test istatistiği için %1 önem düzeyinde alt kritik değer 1,05 ve üst kritik değer 1,58 olarak elde edilmiştir. Kritik değerler ile karşılaştırıldığında d istatistiği seri korelasyon yoktur bölgesine düşmektedir. Bunun yanı sıra ikinci ve daha yüksek mertebeden seri korelasyonun varlığı Breusch-Godfrey testi ile araştırılmış ve F istatistiği 0,292 olarak elde edilmiş ve %1 önem düzeyinde 5,39 kritik değerden küçük bulunmuştur. Test istatistiği kritik değerden küçük elde edildiğinden hata terimleri arasında seri korelasyon yoktur sıfır hipotezi kabul edilmiştir. Hata terimlerinin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığı Jarque-Bera normallik testi ile araştırılmış ve elde edilen sonuçlara göre hata terimlerinin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar iktisadi olarak yorumlanırsa, kişi başına düşen milli gelirdeki artış Gini katsayısını azaltmaktadır ve bu sonuç iktisadi olarak beklentileri karşılar niteliktedir. Zira kişi başına düşen milli gelirdeki artış bireylerin refah düzeylerinin arttığını ve gelirin daha adaletli bir şekilde dağıldığını göstermektedir. Benzer şekilde kamu harcamalarında meydana gelen artışlar gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltıcı yönde etki yapmaktadır. Kamu harcamalarının niteliğinde ülkenin milli gelirden daha az pay alan kısmına yapılan transfer harcamaları bu

kesimin gelirlerini arttıracaktır. Yine kamu harcamalarının bir kalemi olan cari harcamalar kamu sektöründe çalışan ücretli kesimin harcamalarını oluşturur. Çalışmanın önceki kısımlarında açıklandığı üzere Türkiye’de ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay adaletli olmamaktadır. Dolayısıyla cari harcamalar yoluyla bu kesimin arttırılan geliri çok doğaldır ki gelir dağılımı adaletsizliğini azaltıcı etki yaratacaktır. Kamu harcamalarının son kalemi olan yatırım harcamalarının gelir dağılımı adaletsizliğine olan pozitif katkısı uzun dönemde görülmelidir. Yapılan yatırım harcaması öncelikle istihdam yaratacak bu ise işsizlik oranını azaltacaktır. İşsiz sayısının azalması kuşkusuz gelir dağılımı adaletini pozitif yönlü etkiler.

Nüfus artış oranında meydana gelen yükselmeler gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmaktadır fakat bu sonuç beklentileri karşılamamaktadır. Çünkü toplam gelirden artış olmaksızın nüfusun artması elde edilen toplam gelirin daha fazla kişiye paylaşılması anlamına gelecek ve bu durum gelir dağılımındaki adaletsizliğin bozulmasına neden olabilecektir. Diğer taraftan vergi gelirleri ve enflasyon oranındaki artışlar beklenildiği gibi Gini katsayısını arttırmakta ve gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır.

Tablo – 23: Gelir Dağılımı İçin Model Sonuçları

Bağımlı Değişken: GINI_t				
Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-ist.	Prob.
Sabit	1,8775	0,200	9,360	[0,000]
LKBSYIH_t	-0,1862	0,040	-4,557	[0,000]
NAO_t	-0,0020	0,014	-0,141	[0,880]
LKH_t	-0,0128	0,016	-0,785	[0,437]
LVG_t	0,0086	0,019	0,433	[0,667]
TÜFE_t	0,0002	0,0002	1,167	[0,251]
Düz-R²	=0,905	Std. Hata	=0,013	D-W:d-ist =2,176
B-G:F-ist	=0,292 [0.748]	F-ist	=74,05 [0.000]	
J-B:F-ist	=15,23 [0.000]	W:F-ist	=0,716 [0.702]	

Bilindiği üzere Türkiye ekonomisi uzun yıllar boyunca kronik bir şekilde ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ekonometrik modellemelerde ele alınan dönem ne kadar uzun olursa ülke ekonomisinde yaşanan ekonomik krizlerin ve politika değişikliklerinin parametre tahminleri üzerinde anlamlı derecede değişiklikler yapma ihtimali artmaktadır. Bu nedenle ele alınan dönem içerisinde yapısal kırılmaların varlığı ayrıca araştırılmalıdır. Uygulamada parametre tahinlerinde anlamlı derecede bir değişikliğe neden olup olmadığı Chow testi ile araştırılmıştır.

Aynı anakütleden çekilen iki ayrı örneğe ait katsayıların ya da regresyon denklemlerinin birbirinden önemli derecede farklılaşp farklılaşmadığı araştırılabilmektedir.

Fark anlamlı bulunursa, katsayıların ve dolayısıyla regresyon denkleminin örnekten örneğe değiştiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Chow testi olarak bilinen bu testle, regresyon denkleminin örnekten örneğe değişip değişmediği anlaşılabilir (Tarı, 2006; 92). Chow testi yapılırken ülke ekonomisinin kriz yaşadığı çeşitli dönemler dikkate alınmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 24’de verilmiştir. Ki-kare istatistiği iki ayrı döneme ait model tahminlerinin en çok benzerlik (log-likelihood) değerlerinin oranlamasıyla elde edilmiştir. Tablo 24’deki sonuçlara ekonomik kriz yaşanan 1994 ve 2001 yıllarında parametre tahminlerinde anlamlı bir değişiklik elde edilemezken 1987 yılında yapısal kırılmanın varlığı mevcuttur.³

Tablo – 24: Chow Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

Kırılma Yılı	Ki-Kare İstatistiği	%5 Önem Düzeyinde Kritik Değer
1987	12.982*	
1994	7,389	12,592
2001	11,470	

Elde edilen sonuçlara göre gelir dağılımı modeli için 1987 yılı yapısal değişimin olduğu dönemi belirtmektedir. Yapısal değişimin etkisi kukla değişken kullanılarak ortadan kaldırılmıştır. Bu amaçla 1987 yılı öncesi sıfır, 1987 yılı ve sonrası için bir değerini alan kukla değişken oluşturulmuş ve modele dahil edilmiştir. Elde edilen model sonuçları Tablo 25’te verilmiştir. Modele kukla değişkenin eklenmesi model performansının artmasını sağlamıştır. Düzeltilmiş R-kare değeri yükselmiş ve bağımsız değişkenlerin Gini katsayısındaki değişimi açıklama gücü %91 olarak elde edilmiştir. Diğer taraftan parametre tahminlerinin anlamlılık düzeyleri önem derecede yükselmiştir. Modele kukla değişkenin eklenmesi parametre tahminlerinin işaretlerinde önemli bir değişiklik yapmamış ve ilk modelde olduğu gibi kişi başına düşen milli gelir, kamu harcamaları ve nüfus artış oranı Gini katsayısını düşürürken, vergi gelirleri ve enflasyon oranı Gini katsayısını arttırmaktadır. Parametre tahminlerinin istatistiksel olarak anlamlılığı incelendiğinde nüfus artış oranı dışındaki tüm değişkenlerin %30 önem düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

³ Veri dönemi içindeki diğer yıllar içinde yapısal kırılmanın varlığı Chow testi ile araştırılmış ve yapısal kırılmanın varlığı tespit edilememiştir.

Tablo – 25:Gelir Dağılımı İçin Model Sonuçları

Bağımlı Değişken: GINI_t				
Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-ist.	Prob.
Sabit	1,7016	0,212	8,011	[0,000]
LKBSYİH_t	-0,1639	0,040	-4,014	[0,000]
NAO_t	-0,0033	0,014	-0,234	[0,815]
LKH_t	-0,0210	0,016	-1,298	[0,203]
LVG_t	0,0195	0,019	0,981	[0,333]
TÜFE_t	0,0004	0,0002	1,927	[0,062]
Kukla	-0,0188	0,009	-1,959	[0,058]
Düz-R²	=0,913	Std. Hata	=0,013	D-W:d-ist =2,169
B-G:F-ist	=0,380 [0.686]	F-ist	=74,61 [0.000]	
J-B:F-ist	=10,00 [0.006]	W:F-ist	=0,705 [0.647]	

Nüfus artış oranı değişkeni gerek istatistiksel gerekse iktisadi beklentilerimiz karşılamadığı için modelden dışlanarak model tekrar tahmin edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 26’da verilmiştir. Tablo 26’daki nihai model sonuçlarına göre, bağımsız değişkenler Gini katsayısındaki değişimin %91’ini açıklama gücüne sahiptir. Ayrıca kişi başına düşen milli gelir ve enflasyon oranı değişkenleri %10 önem düzeyinde, kamu harcamaları değişkeni %21 ve vergi gelirleri değişkeni %28 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Modelden elde edilen hata terimleri için normallik, değişen varyans ve seri korelasyon sınaması yapılmış ve %1 önem düzeyinde normallik varsayımı dışında hata terimleri ile ilgili tanısal bir probleme rastlanılmamıştır. Elde edilen katsayılar yorumlanacak olursa kişi başına düşen milli gelir ve kamu harcamalarında meydana gelen artışların Gini katsayısını düşürdüğünü ve buna bağlı olarak gelir dağılımındaki adaletsizliği iyileştirdiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan vergi gelirlerinde ve enflasyon oranlarında meydana gelen artışların bireylerin alım gücünü olumsuz etkilediği ve buna bağlı olarak gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırdığı tespit edilmiştir.

Tablo – 26:Gelir Dağılımı İçin Model Sonuçları

Bağımlı Değişken: GINI_t				
Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-ist.	Prob.
Sabit	1,6775	0,183	9,151	[0,000]
LKBSYİH_t	-0,1644	0,040	-4,092	[0,000]
LKH_t	-0,0205	0,015	-1,296	[0,203]
LVG_t	0,0208	0,018	1,113	[0,273]
TÜFE_t	0,0004	0,0002	1,969	[0,057]
Kukla	-0,0187	0,009	-1,979	[0,056]
Düz-R²	=0,915	Std. Hata	=0,013	D-W:d-ist =2,170
B-G:F-ist	=0,393 [0.678]	F-ist	=83,52 [0.000]	
J-B:F-ist	=10,04 [0.006]	W:F-ist	=0,875 [0.507]	

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın son bölümünde buraya kadar olan kısım kısaca özetlenip, bu özetleme sonrası gelir dağılımı eşitsizliğine neden olan faktörlerden yola çıkılarak çeşitli çıkarımlar elde edilebilir. Bu çıkarımlar iktisadi mantık çerçevesinde tartışmaya açıktır; kesin iddialar değildir ve bunların gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı etkiler yaratması beklenmektedir. Çalışmanın başlangıcından beri gerek oluşturulan teorik yapının gidişatı, gerekse ekonometrik uygulamanın bu yapıyı destekleyici ve teyit edici sonuçları dolayısıyla yapılacak olan çıkarımların gelirin adaletli dağılımına katkıda bulunması olasılığı düşük bir ihtimal değildir.

Öncelikle Türkiye'de yıllar itibariyle gelir dağılımı adaletsizliğinin gidişatını incelemekte fayda vardır. Şekil - 4'te 1968 - 2006 yılları arası Gini katsayıları yer almaktadır. Görüldüğü üzere söz konusu yıllar arasında Gini katsayısı ideal seviyeden bir hayli uzak seyretmiştir. Gini katsayısının son yıllara gelindiğinde iyileşmesi gelirin bu yıllarda eskiye göre daha adaletli dağıldığını gösterir. Kısmen olumlu bir durum olarak yorumlanabilecek bu durum gelir dağılımının eşitsizliğine yönelik hükümet politikalarının uygulandığına dair net bir gösterge oluşturmamaktadır. 2000'li yıllardan sonra gini katsayısının azaldığını görüyoruz. Bu oran 1968 ve ondan sonraki yıllardan sonra en düşük seviyelerde seyretmiş ve 0,40 seviyesinin altına düşmüştür. Ancak yine de 1968 yılında bu yana süregelen evreye bakıldığında her yıl, fakir kesimin milli gelirden aldığı payın olması gerektiği gibi olmadığı görülmektedir. Gini katsayısının olabildiğince 0 düzeyine yakın olması gerekmekte; yakın olmaması ise fakirin daha da fakirleşmesi anlamına gelmektedir. Çünkü Türkiye'de bulunan kronik enflasyon oranı yoksul halkın zenginleşme oranından hiç kuşkusuz daha yüksektir. Bu nedenle gelir dağılımı adaletinde yer alan düzelme daha önce de vurgulandığı üzere hayatın pahalılaşma hızından daha yavaştır.

Türkiye'de gerçekleşen krizler ve bu krizler karşısında alınan önlemler ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Kriz yıllarında küçülen Türkiye ekonomisi ertesi yıllarda yüksek oranlı büyüme oranlarına maruz kalsa da kriz yıllarının yaşattığı sosyal travmanın etkileri gelir dağılımına da kuşkusuz olumsuz yansımıştır. Küçülme demek, bir önceki yıla göre daha az mal ve hizmet üretilmesi, daha az üretim ise daha düşük talebin işaretidir. Yurtiçi talebin düşük oluşu ise geleceğe yönelik olumsuz beklentiler oluşunun ve yoksulluğun arttığının işareti olabilir. Buradaki temel sorun kriz, küçülme, devalüasyon gibi oluşumların ülkedeki yoksulluğu gittikçe daha fazla bireye yayması ve yoksulluk tabanını genişletmesidir. Çünkü artan

enflasyon oranı, artan nüfus, artan işsizlik oranı üçgeni ile yıllar itibariyle ilerleyen adaletsiz Gini katsayısı oranının milli gelirden en düşük pay alanları zenginleştirmesi kuvvetli bir olasılık değildir.

Çalışmada işlenen üç adet ekonomik krizin oluşumları ve bunlar karşısında alınan önlemlere bakıldığında aralarında iç talebi kısımaya yönelik önlemlerin bulunması bakımından benzerlikler yer almaktadır. İç talebi ve kamu harcamalarını kısmak günümüzde ve geçmişte uygulanan ve IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından destek görse de bu önlemler toplumdaki yoksulluğun tabanını genişletmektedir. Elbette ki gelir dağılımı eşitsizliğini arttırmak krizlerin kısa ve orta dönemdeki etkilerini gidermek amacı altında hükümetlerce katlanılması kolay bir maliyet olmaktadır. Nitekim incelenen üç adet kriz içinde bu böyle olmuştur.

1980 yılından itibaren Türkiye'de süregelen dışa açık büyüme stratejisinin genel olarak tökezlediği söylenebilir. Öncelikle dışa açılma sürecinde ülkenin mali piyasaları ve finans sektörü deneyim ve donanım olarak hazır değildir. 24 Ocak kararlarından sonraki ilerleyen yıllarda yaşanan banker krizi bu deneyimsizliğin ilk örneğini teşkil edebilir. 1989 yılında alınan mali serbestleşme kararı yine dış sermaye akımına daha önce maruz kalmamış Türk sermaye piyasasını hazırlıksız yakalamıştır. Bu tarihten sonra denetimsiz bir şekilde giriş - çıkış yapan sıcak paranın ilk olumsuz etkisi 1994 krizi ile baş göstermiştir. Dışa açılma sürecinde kamu sektörü ve hükümet politikalarının ise krizlere yol açan kararlar ve yönetim stratejileri uyguladıkları elbette ki çok muhtemeldir. Seçim öncesi uygulanan popülist politikaların etkisi seçim sonrası döneme olumsuz yansırken kamu borçlarının miktarı kamu kesiminin etkinliğiyle zıtlaşarak sürekli olarak artmıştır. 1994 yılına kadar dış borç - iç borç sarmalı bir süre sonra krizin en büyük nedenlerinden biri haline gelmiş, bu tarihten sonra ise hızlı bir kamu kuruluşu dezenfektasyonu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 2000 yılına kadar Türk mali yapısının gittikçe bozulduğunu çalışmamızın gidişatında görmekteyiz. Devlet bütçesinin denetimsiz ve kontrolsüz yönetimi uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalar gereği uygulanan makro ekonomik uygulamalar ile kontrolsüz harcamanın bir ürünü olan borç artışları krizin nedenleri olmuştur.

Türkiye'de şu noktadan sonra gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaya yönelik olarak alınabilecek olan önlemler bu çalışmada yer alan ve gelir dağılımı eşitsizliğini arttıran faktörlerin nitelik ve niceliklerinin değiştirilmesi ile çeşitlendirilebilir. Ekonometrik uygulamada yer alan faktörlerle beraber elbette ki farklı faktörlerde gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı etki yaratabilmektedir.

Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğini makul ve adaletli bir seviyeye indirmek için

köklü değişiklikler gerekmektedir. Bu değişikliklerin bir tanesi vergi reformudur. Çalışmada önceden belirtildiği gibi Türkiye'deki vergi sistemi gelir dağılımının eşit dağılımında büyük rol oynayan gelirin yeniden bölüşümünde başarısız ve etkisiz kalmaktadır. OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'de gelirin yeniden dağılımının işlemediği görülebilir:

Tablo - 27: AB Ülkeleri ile Türkiye'de Vergi ve Transferler Öncesi ve Sonrası Gelir Dağılımı Adaletsizliği (%)

Ülkeler	Vergi ve Transferler Öncesi Gini Katsayısı	Vergi ve Transferler Sonrası Gini Katsayısı	Vergi ve Transferlerin Gelir Dağılımına Etkisi (%)
Danimarka (1994)	0.420	0.217	-48.3
İsveç (1995)	0.487	0.230	-52.8
Finlandiya (1995)	0.392	0.231	-41.1
Hollanda (1994)	0.421	0.253	-39.9
Belçika (1995)	0.527	0.272	-48.4
Almanya (1994)	0.436	0.282	-35.3
İtalya (1993)	0.510	0.345	-32.4
Türkiye (1994)	0.474	0.447	-5.7

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo - 27 1994 yılında bir kaç OECD ülkesi ve Türkiye'de gelirin yeniden dağılımını yansıtır. Görüldüğü gibi gelirin yeniden dağılımının araçları Türkiye dışındaki ülkelerde etkin olarak işlerken, Türkiye'de bu olay gerçekleşmemektedir. Türkiye'de vergi ve transferlerin ekonomide gelir dağılımını eşitleme gücü sadece %5,7'dir. Bu kabiliyetsizliğin en büyük nedenlerinden bir kaç kuşkusuz gelir vergilerinin etkinsizliğidir. Bir başka neden ise vergi

denetiminin yetersizliği ve servet üzerinden alınan vergilerin hiç olmaması, olsa da yeterli etkinlikte olmamasıdır. Dolayısıyla dolaysız vergi eksikliği toplumun varlıklı kesiminin gelirini yoksul tabana yayamamakta ve vergi sistemi gelirin yeniden dağılımlı amacına hizmet etmekten yoksun bırakılmaktadır. Bu bakımdan vergi sistemi gelir dağılımlı adaletli hale getirici bir amaçta kullanılacaksa bu amaca y6nelik olarak dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı arttırılmalıdır.

Elbette ki vergi sisteminin t6m yeteneklerini gelir dağılımlı adaletsizliği amacına y6nelik sergilemesi beklenemez. Bu bakımdan dolaysız vergi artışı servet sahibi işveren kısmının işlevlerini s6rd6rmeye engel olacak şekilde olmamalıdır. Servetin her zaman istihdam yaratıcı yatırıma d6n6şme olasılığı bulunmaktadır. Aynı zamanda yurt içi istihdam yaratan, aynı zamanda toplam milli 6retimi arttıran yatırım gelirlerinden alınan gelir vergileri, işverenleri "daha fazla yatırım" g6d6s6ne doğru itmeli ve yatırımı caydırıcı etkiler yaratmamalıdır. Dolayısıyla dolaysız vergilerin optimal artışı şarttır. Burada 6nemli olan bireyleri servetlerinden etmek değil, toplumdaki her bireyi yukarıdan aşağıya doğru ivme g6steren bir hızda zenginleştirmeyi sağlamak olmalıdır.

Gelir dağılımlı eşitsizliğini azaltma amacı doğrultusunda yapılabilecek farklı bir vergi uygulaması harcama kalemleri 6zerinden alınan vergilerin oranlarının değiştirilmesidir. Hiç ř6phesiz T6rk toplumunda gelir dağılımlı adaleti bozulurken, l6ks t6ketime dayalı ithalat artışı g6stermiştir. Bu durum dış ticaret dengesine olumsuz yansımaktadır. Dolayısıyla l6ks t6ketime dayalı ithalat caydırılmalı ve buna y6nelik yaptırımlar uygulanmalıdır. Vergi gelirlerinin dolaysız vergi kalemi olabildiğince atıl olan sermayeden ya da 6lke ekonomisine zarar verecek t6ketime elde edilirse dış ticaret dengesi lehte değişirken aynı anda gelirin yeniden dağılımlı oranı daha etkin hale gelebilir.

Devletin dolaysız vergi oranını toplam vergi gelirleri içinde arttırma 6nerisi, devletin vergi gelirlerini kısıcı etki yaratmamalıdır. Vergi denetimi etkin hala gelmeli, en 6nemlisi kayıt dışı ekonomi kontrol ve denetim haline alınmalıdır. Kayıt dışı ekonomi kayıt dışı kazançtır. Kayıt dışı kazanç kamu kudretinin yoksunluğunun g6stergesidir ve g6n6m6z gelişmiş 6lkelerinde kabul edilebilir bir olay değildir. 6lkenin kendi b6nyesinde olan arz - talep piyasasının t6m6n6 kontrol etmesi kamu gelirlerini arttırır ve b6te açığını kapatır. Kayıt dışı ekonominin denetim altına alınmasının yararı iki t6rl6d6r. Sosyal g6venlik kurumunda yararlanan birey sayısı artarken buna paralel olarak sosyal g6venlik kurumunun gelirleri artışı g6sterecektir. Sosyal hayatı garanti altına alınmış, 6cretsiz sağlık tedavisinden yararlanan d6ř6k gelirli kesimin uzun d6nemdeki emekli maaşı hakkı kuşkusuz gelir dağılımlı adaletine pozitif katkı yapar. Her açıdan bakıldığında kayıt altına alınan ticaret 6lke ekonomisini

rahatlatıcı aynı anda gelir dağılımını eşitleyici etkiler yaratır.

Buraya kadar ki saptamalarda yapılması önerilen politikaların uygulanışı oldukça zordur. Bu bakımdan uzun süreli bir planlama ve bu planlamanın topluma empoze edilip kamu oyu desteği yaratılması önemlidir. Elbette ki ekonomik istikrarı devam ettirici önlemlerle beraber uygulanmalı ve toplumun gerek yoksul gerekse varlıklı her üyesi tarafından benimsenerek uygulanmalıdır.

Tablo - 27'de yer alan etkinsizliği düzeltmenin bir diğer yolu vergiler dışında gelirin yeniden dağılımına hizmet eden transfer harcamalarıdır. Teorik yapıda vurgulanan ve ekonometrik uygulamada desteklenen saptamaya göre transfer harcamaları artışı gelir dağılımı adaletine pozitif katkı yapar. Transfer harcamaları toplumun en yoksul kesimine karşılıksız yapılan, bu kesimin temel harcamalarını karşılamalarına yardım niteliği taşıyan ödemelerdir. Böylece karşılıksız olarak yapılan bu harcamalar en yoksul kesimin gelirlerini arttırır. Yapılan transfer harcamalarının arttırılması gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı etki yaratabilir. Yine de elbette bu harcama artışı enflasyonu körükleyici iç talep artışına yol açar nicelikte olmamalı, aynı anda devlet bütçesi üzerinde önemli bir gider kalemi haline dönüşmemelidir. Burada önemli olan transfer harcamalarının toplumun en yoksul kesime aktarılması, aynı zamanda aktarımdan sonra olacak milli gelir kaymasının tüketim sektöründe arzın karşılayabileceği bir talep artışına yol açmasıdır. Böylece tüketim sektörünün ihtiyacı olan bir hareketlilik de oluşabilecektir.

Saptamaların bir başka tanesi ihracata dayalı, dışa açık ve serbest bir piyasa ekonomisini küreselleşme süreci içinde benimsemiş ülkemizin döviz gelirlerini arttırmak ve dış ticaret bilançosunda fazla yaratmak olabilir. Zira ekonomimizin en büyük sorunlarından biri yüksek katma değerli ihracat sektörünün yokluğudur. Yüksek katma değerli ürün yüksek kazanç demektir ki kuşkusuz yüksek kazançlı sektörlerin varlığı ülkede yatırımı teşvik eder. Bu uzun dönemde işsizlik oranını düşürüp gelir dağılımı eşitsizliğini azaltabilen etkilere yol açabilir.

Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük sorunlarından en önemlisi ihracatın ithalata bağımlılığıdır. Bu bağımlılığın azaltılması hem ihracat gelirlerini yükseltecek hem de ülkenin döviz rezervlerinde güçlenen bir yapı oluşumuna neden olacaktır. Buna göre ihracat arttırımı, ithalat azalımı sağlayacak vergi teşviklerinin arttırılması ve ihracatı kolaylaştırıcı bürokratik kolaylıklar sağlanması önemlidir. Türkiye'de ihracata konu olan sektörlerde bulunan KOBİ'ler kurumsallaşmaya uzanan, marka yaratmaya yönelik, kaliteli ve uluslar arası standartlara ulaşmayı hedefleyen bir sistem içerisine teşvik edilmelidir. İlk bakışta bu söylemler bunların kolay olduğu kanısını uyandırır da bu söylemleri gerçekleştirmek için

oldukça sistemli devlet politikaları şarttır. İthalata olan bağımlılık günümüzde bu kadar yüksek bir düzeye gelmişken elbette ki ithalatı yüksek ölçüde ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ancak strateji ve politikalar uzun dönemde ithalattan daha yüksek ihracat kalemi oluşturmaya yönelik olmalıdır. İthalata bağımlılığı düşük, yüksek katma değerli ihracat alanlarına kamu sektörünün özel sektöre sağladığı maksimum düzeyde teşvik bir yana, sosyal devlet anlayışına geri dönerek bizzat bu yatırımları kendisinin gerçekleştirilmesi ithalatı kısa sürede düşürmesinin bir yolu olabilir. Zira ithalata bağımlılığın düşük olduğu alanlara yatırım yapılması hem maliyetleri düşürür hem de dış ticaret bilançosuna yapılan pozitif ihracat katkısı artar. Yüksek katma değerli ve ithalata bağımlılığı sektörlerin bulunması ve yatırımların bu sektörlerle gerçekleştirilmesi söylenildiği kadar mümkün ve kolay değildir. Bu olasılığı arttırmak eğitim yatırımları ve öğrenci bursları arttırılmalı, üniversite kurumlarının ödenekleri arttırılmalı ve ekonomideki tüm sektörlerde beşeri sermayenin yararları vurgulanmalıdır.

Tüm bu bahsedilen önlemlerin arkasında güçlü bir kamuoyu desteğinin bulunması ve daha önce de belirtildiği gibi toplumun tüm bireyleri tarafından benimsenmesi ve uygulanması şarttır. Bu ise kuşkusuz devletin ve mevcut hükümetlerin çabası, çalışması, halka hizmet duygusu ile sosyal ve ekonomik adaleti sağlamaya yönelik arzusuna bağlıdır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AKKAYA Şahin, ve PAZARLIOĞLU M. Vedat, “*Ekonometri 1,*” Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000.

AKDOĞAN, Abdurrahman, Kamu Maliyesi, Gazi Üniversitesi Yayın No: 135, Ankara, 1989

AKTAN, Coşkun Can, Türkiye Dünyanın Neresinde, EĞİAD Yayınları, İzmir, 1998

AKTAN, Coşkun Can, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara HAK – İŞ Konfederasyonu Yayınları, 2002

ATAÇ, Beyhan, Maliye Politikası, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No:118

BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2002, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004

BORATAV, Korkut, 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Gerçek Yayınevi, 1991

BORATAV, Korkut, Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1965

ÇOLAK, Ömer Faruk, İktisada Giriş, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007

DİCKEY, D.A. and FULLER W.A. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root,” *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427–431.

EKİN, Nusret, Kayıt dışı Ekonomi ve Enformel İstihdam, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 1995

ENGLE, Robert F. and GRANGER C. W. J. (1987). “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing,” *Econometrica*, 55, 251–276.

GÖZÜBÜYÜK, Faruk, Siyasi Karar Alma Süreci ve Türk Vergi Sistemindeki Etkileri, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:102, 1994

KARAKAYALI, Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, Manisa, 2001

KARAKAYALI, Hüseyin, Makro Ekonomisi, Manisa, 2002

KARLUK, Rıdvan, Türkiye Ekonomisi, Beta Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2002

- KAZGAN, Gülten, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, 1986
- KAZGAN, Gülten, Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, TOBB Yayın No:222, Ankara, 1992
- KEPENEK, Yakup, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1997
- KEPENEK, Yakup, YENTÜRK, Nurhan, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 15. basım, İstanbul, 2004
- MACKINNON, James G. (1996). “Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests,” *Journal of Applied Econometrics*, 11, 601-618
- MİYNAT, Mustafa, Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (İsrail, Meksika ve Türkiye), Odak Yayınevi, Ankara, 2004
- ÖZMUCUR, Süleyman, Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1, Sayı:6, 1995
- SEYİDOĞLU, Halil, Uluslar arası İktisat, Güzem Can Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2003
- TARI, R., (2006). Ekonometri 4. Baskı. İstanbul: Avcı Ofset.
- TOSUNER, Mehmet, Türk Vergi Sistemi, 8. baskı, İzmir, 2003
- Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikalar, XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu, Celal Bayar Üniversitesi, 2001, Antalya
- TUNCER, Selahaddin, Gelirin Yeniden Dağılımı, İktisadi Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1970
- TÜRK, İsmail, Maliye Politikası, Turhan Kitabevi, 10. Baskı, Ankara, 1994
- ÜÇGÖZ, Selcan, IMF İstikrar Politikaları ve Ekonomik Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2005
- ÜNSAL, Erdal, Mikro İktisat, İmaj Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2001
- ÜNSAL, Erdal, Makro İktisat, İmaj Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2000

MAKALE VE DERGİLER

- AKTAN, Coşkun Can, Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, HAK – İş Konfederasyonu Yayınları, 2002
- ALPER, Yusuf, “Servet, Ücret, İktisat politikası” 2007
- ALTINOK, Serdar, “ Devalüasyon, Türkiye’deki Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:9
- BAHÇECİ, Sema, “ Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi”, DPT, Temmuz 1997
- BÜYÜKDERE, Köksal, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Gümrük Dünyası Dergisi, S.51, s. 3-5

CELASUN, Melih, “ 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası”, Bilkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2006

CİN, M. Fatih Et al., “Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı Ve Bir Değerlendirme”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 23-24, Ekim 2000-Mart 2001

ÇELİK, Aziz, “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı ve Yeniden Dağılım”, Çalışma ve Toplum Dergisi, S.3, 2004

ÇELİKEL DANIŞOĞLU, “Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, s:38

DEĞER, M. Kemal, “ Ticari Liberalizasyon ve Gelir Dağılımı: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Analiz”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, S.61-2

KIVANÇ, H. Hakan, “Vergi Reformunun Çerçevesi ve Türkiye’deki Gelişimi”, Temmuz 2007

KUNTER, Kürşat, “Mali Liberalleşmede Merkez Bankası’nın Rolü”, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Aralık 1998

MANGIR, Fatih, “Finansal Deregülasyonun (1989 – 2001) Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ÖZERDEM, Arif, “Türkiye Coğrafyası Temel Bilgiler”, 2001

ÖZGEN, Ferhat Başkan, “ Cumhuriyetin 75. Yılında Bütçe Disiplini Açısından Birlik ve Genellik İlkesinden Sapmalar”, Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

TCMB, “Enflasyon”, TCMB Yayınları, 2004

TMMOB, “Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası: Özelleştirmeler Durdurulmalıdır”, Haziran 2007

TUKEL, Haluk, “Krizin Ayak Sesleri”, Görüş Dergisi, S.47, Nisan- Mayıs 2001

UYSAL, Yaşar, “Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi”, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.2

İNTERNET SAYFALARI

AÇIKALIN, Salih Erdin, “Devalüasyon Nedir?”, <http://analiz.ibsyazilim.com/egitim/devaluasyon04.html>

ÇAĞLI, Elif, “Küreselleşme, Eşitsiz ve Bileşik Kapitalist Gelişme”
www.marksisttutum.org/kuresellesme4.htm

DTM, “Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı”
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/kuresellesme.doc
“Enflasyonla Savaşmada Kamu Harcamaları ve Gelirleri”
www.ekodialog.com/Makaleler/enflasyona_karsi_kamu_gelirleri.html
GÜÇLÜ, Sami, “1980 Sonrası Gelir Dağılımı’nda Meydana Gelen Değişmeler”.
www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/bilen95.pdf
KÖSE, Salih, “24 Ocak ve 5 Nisan Kararlarının Karşılaştırması”
ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf
PINAR, Abuzer “Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor?”
www.tesev.org.
ÖGEÇ, Melek “24 Ocak 1980 Kararları” mimoza.marmara.edu.tr/~mtekce/eco272/24ocak.pdf
ORAL, Necdet “24 Ocak ‘ın Tarım Bilançosu”
TUIK, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, http://www.tuik.gov.tr/yillik/24_Gelir.pdf
TCMB, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”
www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf
www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CSerdar%20ALTINOK%20
www.torpil.com/devkaynak/ayrinti.asp?kategori=f0f6a068c5ef5b09f79e9a34e898705c&dok
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomipolitikabahcecisistikra2.pdf>
www.biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1168
“5 Nisan Kararları”, <http://www.genbilim.com/content/view/1647/89>

RAPOR, ARAŞTIRMA VE YILLIKLAR

DPT, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1984

DPT, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000

TC. Başbakanlık, “Özelleştirme Programı”, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

TCMB, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, 2001

